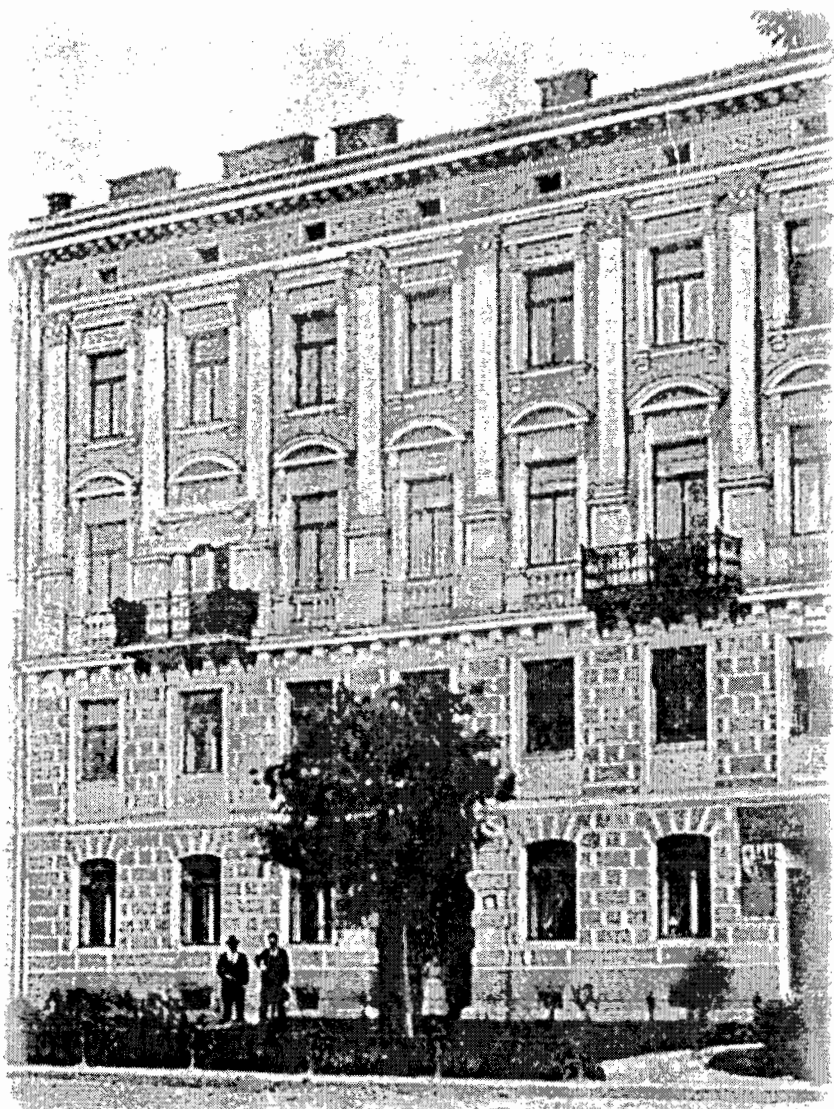

Оксана Сапеляк

ЕТНОГРАФІЧНІ СТУДІЇ
В НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ
ІМ. ШЕВЧЕНКА (1898–1939 р. р.)

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА**

Оксана САПЕЛЯК

**ЕТНОГРАФІЧНІ СТУДІЇ
В НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ
ім. ШЕВЧЕНКА (1898—1939 р.р.)**

Львів 2000

УДК 39:061.22] 477] (09)

*Рекомендована Вченою Радою
Інституту Народознавства НАН України*

ББК

Ч 214(4Ук)75

Т 25(23=Ук)Г

С-191

Монографія про роль Наукового товариства імені Шевченка в організації етнологічних студій в Україні з кінця ХІХ — до часу його розпуску на початку 1940 року.

Розрахована на етнологів, істориків та широкий загал поцінувачів історії української науки та культури.

Відповідальний редактор
Роман Кирчів, професор

Сапеляк О.

С-191 Етнографічні студії в Науковому Товаристві
ім. Шевченка. — Львів, 2000. — 208 с.

С 0505000000-055
2000

ISBN 966-02-1694-7

© О. Сапеляк, 2000

Пам'яті сина Михайла присвячую

Олександр Смирнов

Передмова

Наукове Товариство ім. Шевченка— унікальне явище в історії української науки та культури. Воно діяло у складних умовах розчленування України двома імперіями — Австро-Угорською і Російською. У поневоленій країні НТШ функціонувало як всеукраїнська високоорганізована наукова структура. У трьох секціях — математично-природничо-медичній, історико-філософській і філологічній НТШ об'єднало вчених — природознавці, математики, фізики, медики, історики, філологи, етнологи. Особлива увага надавалася розвитку гуманітарних наук, зокрема етнографії. 1898 р. була створена Етнографічна комісія, яка й очолила етнологічні дослідження.

Діяльність НТШ в ділянці народознавчих студій значною мірою виствітлена у нарисі до 50-ліття НТШ (1873—1923) довголітнього секретаря Етнографічної комісії, а згодом її голови Володимира Гнатюка „Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові“ (1924). Ця праця друкувалася у „Літературно-науковому віснику“ 1925 р. Друге видання побачило світ у Мюнхені 1984 р. Володимир Гнатюк докладно охарактеризував організаційну структуру Товариства та зусилля українських вчених

звести омріяну будівлю власної Академії наук. У нарисі значна увага приділена також характеристиці діяльності Етнографічної комісії. Нарис про історію Наукового Товариства ім. Шевченка написав у 1949 р. Володимир Кубійович до 75-річчя Товариства. Вчений підкреслив, що саме в ділянці етнології НТШ досягло визначного рівня не тільки в східноєвропейській, а й світовій науці.

Значно ширше діяльність окремих вчених-народознавців розкрита в публікаціях: Миколи Мушинки „Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття“, „Володимир Гнатюк“; дослідженні М. Яценка „Володимир Гнатюк“; Філарета Колесси „Огляд праць проф. Зенона Кузелі з обсягу етнографії і етнології“; розвідці Олега Купчинського „Володимир Гнатюк: біля джерел формування українознавства“; дослідженні Оксани Франко про народознавчу діяльність Федора Вовка. Про одного із найактивніших збирачів етнографічних матеріалів і дослідника Бойківщини о. Михайла Зубрицького (дійсного члена НТШ) йдеться у праці Романа Кирчіва „Етнографічне дослідження Бойківщини“. Предметними є розвідки про Етнографічну комісію Петра Арсенича „Этнографическое изучение Гуцульщины народными учителями (1900—1917)“ та „Етнографічна діяльність Антона Онищука“, Григорія Дем'яна про о. Михайла Зубрицького. Питання музейної діяльності НТШ розглядаються у монографії Ганни Скрипник „Етнографічні музеї України“ та у розвідці Таїсії Гонтар „Етнографічні колекції музею НТШ“.

З кінця 80-х — на початку 90-х років ХХ ст. НТШ стало предметом зацікавлень учених різних галузей науки. В книжці Р. Кучера „Наукове Товариство ім. Шевченка“ висвітлена організаційна праця, а частково народознавчі студії. Методиці наукових записів присвячена стаття Романа Кирчіва „Текстологія публікацій фольклорних та етнографічних матеріалів у виданнях НТШ“.

Все ж роль НТШ в розвитку української науки осмислена недостатньо. Особливо це стосується народознавства. Хоч доробок НТШ в етнографії і фольклористиці широко використовується народознавцями, однак всеукраїнський характер цієї організації тривалий час замовчувався або трактувався тенденційно. Ще й донині для широкого загалу — це регіональне товариство. Недооцінюється академічний рівень цієї установи, яка мала широку наукову програму і добре організовану структуру. Наукове узагальнення етнографічної діяльності НТШ, комплексне охоплення всіх основних аспектів цієї проблеми є важливим завданням сучасних народознавців.

Головна увага в роботі зосереджена на львівському періоді діяльності НТШ, від створення Етнографічної комісії (1898 р.) до 1939 р. Найбільшого розквіту Товариство досягло 1898—1914 р. Після Першої світової війни, коли Західна Україна увійшла до складу Польщі, а Наддніпрянська — опинилася в СРСР, Товариство втратило всеукраїнський характер. Однак, незважаючи на труднощі — політичні, фінансові, кадрові — НТШ продовжувало наукову працю до офіційного його розпуску на початку 1940 р. Ці роки (1898—1939) — найвагоміший найпродуктивніший період в історії НТШ, зокрема його народознавчої діяльності.

Розділ 1.
**ОРГАНІЗАЦІЯ
ЕТНОГРАФІЧНОЇ РОБОТИ**

1. 1. Народознавство у наукових програмах НТШ

Розпочата 1872 р. у Києві народознавча діяльність у „Юго-Западном отделе Императорского Российского Географического Общества“ тривала недовго. Царський Указ 1876 р. про заборону української мови і закриття Південно-Західного відділу Товариства надовго призупинив наукову діяльність в Україні. Багато вчених і літераторів почали звертатися до Галичини, де українське слово було вільним. Особлива роль у налагодженні контактів між двома частинами України належала Олександрові Кониському — видатному діячеві культури, який походив з давньої української шляхти з околиці Ніжина. У 60-80-х роках він друкував свої твори у львівських виданнях і був чи не найвизначніший галицький письменник.¹

Разом із колишнім кирило-методіївцем проф. Дмитром Пильчиковим та Михайлом Драгомановим проектує створення у Львові Товариства ім. Шевченка. Цю роботу щодо створення Товариства О. Кониський розпочав із організації фонду, основну суму якого (сім тисяч руб-

¹ Грушевський М. Олександр Кониський [Некролог] // Хроніка НТШ. — 1901. — Ч. 5. — С. 28.

лів) становив внесок полтавської поміщиці Єлизавети Милорадович, одну тисячу рублів вніс сам організатор, згодом до них приєдналися Дмитро Пильников, Микола Жученко, а із галичан — о. Степан Качала.¹

У 1873 р. було створено Товариство, навколо якого гуртувалися інтелектуальні сили. У Львові „найвірнішим носієм думок Кониського і виконавцем їх“² був Олександр Барвінський. Саме він 1890 р. на загальних зборах Товариства висловився за ідею створення всеукраїнської наукової організації. 1892 р. загальні збори затвердили реорганізацію Товариства і створили на його базі Наукове Товариство ім. Шевченка. На побажання О. Кониського 1893 р. головою Товариства обрано визначного педагога, громадського діяча, історика Олександра Барвінського (1847–1927), який перебував на цій посаді до 1897 р.

Першим друкованим органом новоствореної організації були „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка“. Вихід перших томів „Записок“ пов'язаний знову-таки з іменем Олександра Кониського, котрий збирав матеріали до нового часопису. У листі до Митрофана Дикарева (грудень, 1892 р.) він писав: „Я півтора року гукав по всіх усядах і опріч обіцянок нічого не догукався. От я й став на тому, щоб видати 1 т. з того, що є, а, може, думаю, він розкуйовдить сонних людей“.³

У січні 1893 р. Олександр Кониський просив Митрофана Дикарева надсилати матеріали, бо „... усім нам треба щосили дбати про „Записки“. Ви тільки зауважте, яка се важна річ! Вага її на всю прищільсть“, — і далі: „справи більш важної не було ще в наших руках“.⁴

¹ Грушевський М. Олександр Кониський [Некролог] // Хроніка НТШ. — 1901. — Ч. 5. — С. 22.

² Возняк М. Ол. Кониський і перші томи „Записок“ // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка (Далі: НТШ). — 1929. — Т. 150. — С. 339.

³ Там само. — С. 347.

⁴ Там само. — С. 351.

Єлизавета Милорадович

Перший том „Записок“ вийшов 1893 р. за редакцією Юліана Целевича, другий — у тому ж році за редакцією Олександра Барвінського. Ці томи були негативно оцінені Михайлом Драгомановим, який у „Народі“ (1893 р.) відзначив низький рівень часопису, відірваність статей від європейської науки. Тому він радив „не віддаляти історії руської від загальноєвропейської і не покладатись на „свою мудрість“ російських вчених, котрі зросли на такому поділі і через те, власне, не мають провідних думок

філософії історії“.¹ Саме тому Михайло Драгоманов не прийняв запрошення вступити до членів товариства.² Про другий том Записок НТШ М. Драгоманов зазначив: „наша „академія наук“ якомсь не витанцьовується“.³ І. Франко загалом скептично оцінив саму реорганізацію Товариства ім. Шевченка в Наукове, не повіривши у спроможність серйозної дослідницької праці. У газеті „Kurier Lwowski“ (1893 р.) він назвав цю подію „produkcja humorystyczna“ (смішною продукцією).⁴ Михайло Драгоманов вважав, що „нам, власне, треба не так „академії наук“ як загально-просвітницького товариства“.⁵

Незважаючи на зауваження і міркування Драгоманова, вперше ми знаходимо свідчення про важливість створення наукового товариства як своєї Академії Наук. „Нам кажуть, — писав Драгоманов, — що з Товариства того мусить вирости українська академія наук“.⁶

Ситуація в Товаристві кардинально змінилася наступного 1894 р., коли на запрошення австрійського уряду до Львова приїхав Михайло Грушевський очолити у Львівському університеті кафедру історії з українською мовою викладання. Молодий двадцятивосьмирічний професор одразу включився в роботу Товариства. Він був присутній на першому засіданні історико-філософської секції НТШ.⁷ У листопаді 1894 р. на п'ятому засі-

¹ Драгоманов М. *Записки Товариства ім. Шевченка* // Народ. — Коломия, 1893. — Ч. 17. — С. 188.

² Драгоманов М. *Де тонко, там рвезя* // Народ. — Коломия, 1893. — Ч. 19. — С. 80.

³ Драгоманов М. *Записки Товариства ім. Шевченка* // Народ. — Коломия, 1893. — Ч. 20. — С. 236.

⁴ Возняк М. *Ол. Кониський і перші томи „Записок“* // *Записки НТШ*. 1929. — Т. 150. — С. 345

⁵ Драгоманов М. *Записки Товариства ім. Шевченка* // Народ. — Коломия, 1893. — Ч. 20. — С. 236.

⁶ Драгоманов М. *Де тонко, там рвезя* // Народ. — Коломия, 1893. — Ч. 19. — С. 80.

⁷ *Центральний державний історичний архів України у Львові. (Далі: ЦДА України у Львові). — Ф. 309, оп. 1, стр. 42, арк. 7.*

Олександр Кониський

данні цієї секції його одногосно обирають директором історико-філософської секції.¹

З 1897 р. до 1913 р. Михайло Грушевський обіймав посаду Голови НТШ. З його іменем пов'язано цілий ряд реформ Товариства, які наближували його до академічних установ державних націй. Це сприяло розгортанню широкомасштабних досліджень, у т. ч. народознавчих.

Особливого значення для народознавчої науки мала реорганізація „Записок НТШ“. 1894 р. Товариство пере-

¹ ЦДІА України у Львові). — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 7.

дало Михайлу Грушевському усі повноваження редагування „Записок“. Цю роботу вчений провадив до 1913 р., підготувавши і видавши 110 томів „Записок НТШ“. Редактор передовсім взявся за цілковиту перебудову часопису. Дописи членів математично-природничо-медичної секції було виділено в окремих „Збірник“, а „Записки“ стали науковим виданням історико-філософської і філологічної секцій. Михайло Грушевський змінив також структуру „Записок“. Із 1895 р. у часописі запроваджено три постійні розділи, приблизно однакові за обсягом: „Наукові розвідки та матеріали“; „Наукова хроніка“, яка знайомила читача з українськими та іноземними періодичними виданнями з питань української культури і „Бібліографія“ — критичний аналіз праць українських і закордонних вчених. Два останні розділи стали основним науково-інформативним джерелом, і Михайло Грушевський невідступно пильнував, аби у кожному випуску „Записок“ вони були насичені повноцінним матеріалом.

Із відходом Михайла Грушевського ця структура „Записок“ була поламана. 22 квітня 1914 р. на засіданні філологічної секції ухвалено поділити „Записки“ на секційні видання — почергово праці історико-філософської і філологічної секцій.¹

Це рішення було виконане 1917 р. Відтоді „Записки“ почали виходити окремими зшитками праць історико-філософської і філологічної секцій без бібліографічно-рецензійного відділу, що, безсумнівно, стало однією із суб'єктивних причин атрофії і самого часопису, і стану організації праці загалом, насамперед дезінтеграційного процесу, перетворення НТШ у товариство суто регіонального характеру.

Ще 1893 р. Іван Франко висловився за зміну статуту, укладеного, як сказав вчений, за галицько-руським

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 7.

Дмитро Пильчиков

шаблоном, який „має дві кардинальні ознаки: затиснення і нерухомість назовні, і централізацію та бюрократичний автократизм всередині.“¹ Іван Франко вважав, що тільки приплив нових членів Товариства з України і з провінції дасть гарантію, що „евентуальна зміна статуту буде zarazом зміною пануючого в товаристві духу шаблону і закостенілості“.²

Власне, вже 1896 р. Михайло Грушевський пропонував внести зміни до статуту „одних перемін на по-

¹ Франко І. *З поля нашої науки // Народ.* — Коломия, 1893. — Ч. 21. — С. 252.

² Там само. — С. 255.

требу для наукової поваги товариства, інших — з огляду на розширення видавництва товариства“.¹ Однак проект нового статуту зустрів значний опір і під час голосування на зборах Товариства не пройшов. Лише через два роки (1898 р.) новий статут було затверджено. Статутні зміни стосувалися насамперед якісного складу Товариства, його професіоналізму. Перший статут НТШ 1892 р., „широко розчинивши двері Товариства для усіх прошарків українсько-руського народу, не відрізняв їх компетенцій адміністративних і наукових“, тобто кожний член із найнижчим освітнім цензом, міг вирішувати наукові справи. За новим статутом 1898 р. встановлювалися категорії звичайних і дійсних членів НТШ. Звання дійсного члена присвоювалось на підставі наукової кваліфікації, зокрема наявності самостійних наукових праць. Для розгляду питання про кандидатів на дійсних членів 11 травня 1898 р. на засіданні історико-філософської секції було обрано комісію із п'яти осіб: Михайло Грушевський, Кость Левицький, Олександр Колесса, Іван Франко і Володимир Гнатюк.² 1 червня 1899 р. на спільному засіданні всіх секцій вперше обиралися дійсні члени НТШ — подія визначальна, оскільки саме з цього часу ієрархічно формується автентична структура із рядом взаємопов'язаних інституцій, що дало можливість поставити наукову роботу на академічний рівень. Першими дійсними членами НТШ були обрані: 1) історико-філософської секції: Володимир Антонович, Федір Вовк, Михайло Грушевський, Кость Левицький, Юхим Сіцинський, Яків Шульгин, Володимир Охримович, Омелян Терлецький, Петро Стебельський, Степан Томашівський, Станіслав Дністрянський, Михайло Зобків; 2) філологічної: Олександр

¹ Діяльність секцій (вересень-грудень 1896 р.) // Записки НТШ. — 1896. — Т. 14, кн. 6, розд. „З Товариства“. — С. 3.

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, пр. 42, арк. 20.

о. Степан Качала

Кониський, Степан Смаль-Стоцький, Митрофан Дикарев, Іван Франко, Володимир Гнатюк, Олександр Колесса, Володимир Коцовський, Кирило Студинський, Олександр Барвінський, Ілля Кокорудз; 3) природничо-математично-лікарської Іван Верхратський, Григорій Величко, Іван Горбачевський, Володимир Левицький, Петро Огоновський, Євген Озаркевич, Іван Пулюй, Фелікс-Щасний Сельський, Олександр Черняхівський.

До президії історико-філософської секції обрано: Михайло Грушевський — директор, Кость Левицький —

заступник директора, Степан Томашівський — секретар. До президії філологічної секції: Іван Франко — директор, Олександр Колесса — заступник, Володимир Гнатюк — секретар. До президії природничо-математично-лікарської секції: Іван Верхратський — директор, Фелікс-Щасний Сельський — заступник, Євген Озаркевич — секретар.¹

Із 1898 р. секції НТШ складаються лише із дійсних членів НТШ, „так що збори секцій стають передовсім науковим ареопагом, в повні компетентним в рішенню справ“.² До Виділу НТШ (головний виконавчий орган Товариства) за новим статутом обрано: Михайло Грушевський — голова, Сидор Громницький — заступник, Володимир Гнатюк — секретар, Володимир Охримович — касир, Кость Паньківський — адміністратор, Володимир Січинський — контролер. До Виділу входили також делегати від секцій: від історико-філософської — Олександр Колесса, філологічної — Іван Франко, природничо-математично-лікарської — Іван Верхратський. Таким чином, після дворічних суперечок, рівень Товариства „було піднято на висоту наукових інституцій і академій інших народів“.³ Для зміцнення НТШ як академічної установи та інтеграції української науки в світову, 25 березня 1903 р. на засіданні історико-філософської секції Михайло Грушевський ставить питання про обрання дійсними членами НТШ вчених з інших країн. Для обрання дійсними членами НТШ висунуто такі кандидатури: Ф. Кайндль і Г. Шлломберг. Однак першими дійсними членами НТШ до філологічної секції обрано Ватрослава Ягіча і Олександра Пипіна з

¹ Грушевський М. *Дотеперішній розвій Наукового Товариства імені Шевченка* // *Хроніка НТШ*. — 1900. — Ч. 1. — С. 15.

² Гнатюк В. *Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883–1823)*. — Мюнхен-Париж: 1984. — С. 63.

³ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 50-52.

⁴ Там само. — Арк. 52.

нагоди їх ювілеїв.⁴ До 1923 р. було 106 дійсних членів НТШ, з них 30 — з-поза України.¹ Ця обставина мала винятково важливе значення, бо „згода називатися іноземним членом НТШ одночасно означало визнання самого факту існування української культури європейськими діячами науки. А те, що потреба в цьому була, сумніву не підлягає“.² При наданні звання дійсного члена НТШ враховувалися заслуги в галузі українознавства, а також громадянська позиція вченого. Серед членів НТШ були Альфред Єнсен, Ян Бодуен-де-Куртене, Оляф Брок, Шарль Сеньобо, Олександр Брюкнер, Луї Манувріє, Володимир Бехтерєв, Олексій Шахматов, Томаш Гаррінг Масарик, Ченек Зібрт, Макс Фасмер, Любор Нідерле, згодом ряд математиків і фізиків — Макс Планк, Альберт Ейнштейн, Микола Кримов та ін.. На початок 1939 р. в НТШ було 301 дійсних членів, з них — 88 — вихідці із майже всіх європейських країн.³

Таким чином, Михайло Грушевський зумів підняти рівень звання дійсного члена НТШ до академічного. Обрання дійсним членом НТШ іноземних вчених підняло престиж української науки в світі. Вже 1904 р. Михайло Грушевський констатував, що НТШ: „... . однією національна інституція призначена для розвою науки, вона в останніх літах стала українською академією наук подібно до інших слов'янських академій, хоч і без титула“.⁴

5 грудня 1909 р. на пропозицію Михайла Грушевського історико-філологічна секція ухвалила: „Признано

¹ Гнатюк В. *Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883—1823)*. — Мюнхен-Париж, 1984. — С. 65.

² Головач Ю., Грицак Я. *Іноземні вчені — члени НТШ // 36. наукових праць і матеріалів першої наукової секції НТШ. Березень, 1990.* — Львів, 1992. — С. 110.

³ Там само. — С. 113.

⁴ *Надзвичайні загальні збори // Хроніка НТШ. — 1904. — Ч. 18. — С. 2.*

бажаним, щоби Виділ і секції застановилися над справою заснування української Академії наук“.¹

Незаперечна роль Михайла Грушевського у становленні науки була відзначена у збірнику з нагоди 10-літньої діяльності вченого в Галичині. У передмові, написаній Володимиром Гнатюком, Денисом Коренцем, Іваном Кривецьким, Стефаном Томашівським, Іваном Франком так оцінювались новаторські набутки Грушевського як організатора наукових досліджень: „годі заперечити одної користі, а власне впровадження в наше суспільне життя наукової методи й наукового поглиблення, де досі панувала апріорність та поверховість“, що „українська історія, література, етнографія і етнологія, а за цими інші науки, навіть природописні перестали лежати облогом, або ледве примітивно обробленим полем, як було досі“. Вчені наголошували „В діяльності М. Грушевського в Галичині бачимо один із важливих прикладів історичного правила, що політичний і національно-культурний розвиток Галицької України дуже залежний від впливів наддніпрянських осередків: чим ті сильніші, тим більший розвиток, в міру далечини їх — упадок“.²

Михайло Грушевський, як керівник історико-філософської секції, ініціював створення Етнографічної комісії, видання „Етнографічного збірника“, організацію етнографічно-антропологічних експедицій та створення музею.

Оскільки перше видання Етнографічної комісії — „Етнографічний збірник“ охоплював і етнографічні описи та фольклорний матеріал, причому другий значно більший за обсягом, то на перший погляд створювалося хибне враження, ніби вчені НТШ або чітко не роз-

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 95.

² Передмова // Науковий збірник присвячений Професорови Михайлові Грушевському учениками й прихильниками / З нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894—1904). — Львів, 1906. — С. VI.

*Михайло Грушевський –
голова Наукового товариства ім. Т. Шевченка*

різняли етнографію і фольклористику, або навіть змішували ці поняття. Однак, саме в НТШ окремо визначилися дефініції фольклористики та етнології, причому останньої, як самостійної науки.

У 1-му томі „Матеріалів до українсько-руської етнології“ Федір Вовк інтерпретував етнологію як науку про народи, їх расовий склад і побут, тобто, як синтез

антропологічних наук. Для визначення етнічних ознак, на його думку, не достатньо вивчити етнічний склад, історію народу, його культуру, але й „доконечне треба завважити на всю суму відомостей про кожний народ, на його фізіологічні, анатомічні, психічні особливості“.¹ Етнологія у Федора Вовка містить і антропологію, а етнографія є основною частиною етнології. Федір Вовк вперше в українській науці розмежував етнографію і фольклористику як окремі науки.

Під час обстеження Закарпаття Володимир Гнатюк планував „звернути увагу на етнологічний бік, а не як досі обмежуватися майже виключно на збирання усної словесності“.² Причини вивчення переважно фольклорного матеріалу він пояснював так: „для збирання етнологічних матеріалів треба дуже багато часу... крім того треба вміти рисувати і фотографувати“.³

Стосовно „Етнографічного збірника“, назва якого, очевидно, спричинилася до інтерпретації як змішування в НТШ термінів „етнографія“ і „фольклор“ (така інтерпретація побутує й донині), то у передмові до 1-го тому збірника Михайло Грушевський досить виразно пояснив: „Для титулу видавництва узято притертий вже термін етнографічного збірника, хоч з програми його не виключаються ті сторони науки про народ, які обіймає собою новий термін фольклор“.⁴ Оскільки у 1895 р. для

¹ Вовк Ф. Дещо про теперішній стан і завдання української етнології // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — Львів, 1899. — Т. 1. — С. VI.

² Гнатюк В. *Переднє слово // Етнографічні матеріали з Угорської Русі*. Т. 2. Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти / Зібрав Володимир Гнатюк. — Львів, 1998. — С. VIII. — (Етнографічний збірник; т. 4).

³ Гнатюк В. *Переднє слово // Етнографічні матеріали з Угорської Русі*. Зібрав Володимир Гнатюк. — Львів: 1909. — Т. 4. Казки, легенди, новели, історичні спомини з Банату. — С. IV. — (Етнографічний збірник; Т. 25).

⁴ Грушевський М. *Передмова // Етнографічний збірник*. — Львів, 1895. — С. VII.

потреб етнології було створено одне видання, то його названо етнографічним збірником. Зрештою, два перші томи „Етнографічного збірника“ містять етнографічний матеріал, за винятком кількох невеликих фольклорних збірок — „Галицькі народні казки“ Осипа Роздольського, „Українські людські вигадки“ Євгена Тимченка. Згодом, коли з'явилися „Матеріали до українсько-руської етнології“, „Етнографічний збірник“ містив переважно фольклор, хоча зберігав попередню назву збірника.

Вживання термінів „етнологія“, „етнографія“ і „фольклор“ у НТШ цілком адекватно загальноприйнятій термінології у тодішній світовій науці. Зрозуміло, що межі між етнографією і етнологією були досить умовними, оскільки при описах явищ традиційної культури робились певні узагальнення, так само висвітлення загально-теоретичних проблем було неможливе без описів.

1.2. Етнографічна комісія

Розвиток етнології як науки мав за словами Івана Франка, „обік чисто історичного інтересу...високе значення моральне, що може і повинно впливати на письменство, поезію, штуку, законовідання і правознавство“.¹ Саме цим диктувалася необхідність окремої структури в НТШ, котра б займалася цією ділянкою знань. З ініціативи Михайла Грушевського 1895 р. Товариство починає видавати „Етнографічний збірник“. У передмові Михайло Грушевський висловив думку про потребу створити Етнографічну комісію для укладання „Етнографічного збірника“. 11 травня 1898 р. на засіданні історико-філософської секції Михайло Грушевський запропонував обрати комісію у складі: Іван Франко, Володимир Шухевич, Володимир Гнатюк, Олександр Колесса, Осип Роздольський, Кость Левицький, Володимир Охримович, Данило Лепкий, Юрій Жаткович, Федір Вовк, Митрофан Дикарев, Агатангел Кримський, Борис Грінченко.² Цього ж 1898 р. на загальних зборах Товариства було затверджено склад

¹ Франко І. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1898. — Т. 21.кн. 1, розд. „Бібліографія“. — С. 43.

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. спр. 42, арк. 20.

комісії. Мотивуючи її створення, Грушевський відзначає: „наплив етнографічних матеріалів і розвій роботи на тім полі ставить на чергу утворення осібної етнографічної комісії“, яка б згуртувала наявні наукові сили, зокрема молодих, підхованих Товариством“, „для оброблення етнографічних матеріалів“.¹

Перед комісією ставилось завдання: редагування „Етнографічного збірника“ і згуртування якнайширшого кола наукових робітників, відданих народним інтересам; організація наукової роботи та виховання молодих народознавців, здібних тримати українську науку „в курсі вселюдських інтересів“ та „якнайповніше надати характер всеукраїнський“²

З огляду на тісний зв'язок етнології з історією, філософією і філологією, створення Етнографічної комісії було зініційовано історико-філософською секцією. Головою комісії обрано Івана Франка, роль якого як організатора наукових досліджень була незаперечно великою, високо поцінованою в Україні і поза її межами. Доктор філософії (звання отримав 1894 р. у Віденському університеті) за 25 років діяльності (1874-1898) опублікував 32 наукові праці, з них етнографічні: „Наші коляди“ („Діло“, 1889), „Сліди снохацтва в наших горах“ („Життє і слово“, 1895), „Южнорусская пасхальная драма“ („Кіевская старина“, 1896) тощо.³ Тому участь Івана Франка у народознавчих студіях НТШ відповідала сфері його зацікавлень. Окрім того він саме в час створення НТШ зазнав шаленого цькування польської преси, був звільнений з роботи в редакції щоденника „Kurier Lwowski“. Від найвизначнішого ук-

¹ Грушевський М. Записка для загального збору 1898 р. // Записки НТШ. — 1898. — Т. 21, кн. 1, розд. „З Товариства“. — С. 16.

² Проект статута Наукового Товариства ім. Шевченка // Хроніка НТШ. — 1903. — Ч. 13. — С. 7.

³ Павлик М. Іван Франко // Хроніка НТШ. — 1900. Ч. 1. — С. 73-75.

раїнського письменника і вченого відвернулись навіть українські „патріоти“. Тоді на допомогу йому прийшло НТШ. Михайло Грушевський запропонував Іванові Франкові обійняти посаду редактора. Він редагував V-й том (1898 р.) і VII-й том (1899) „Етнографічного збірника“. В останньому опублікував свої праці „Людові вірування на Підгір'ю“ і „Опришок Мирон Штола“.

Отже, від початку 1898 р. до 1914 р. (до недуги) Іван Франко працював лише у НТШ. Цей період у діяльності Івана Франка-вченого „найінтенсивніший, найпродуктивніший та найкорисніший“ для української культури. За той час не вийшло жодної книжки „Записок НТШ“ та „Літературно-Наукового Вісника“, де не було б його статті, перекладу, рецензії, замітки.¹ Як голова Етнографічної комісії Іван Франко розгортає активну організаційну роботу. До кінця життя він — діяльний член НТШ, праця якого тісно пов'язана із Етнографічною комісією.

Заступником Голови комісії став відомий учений європейського рівня Федір Вовк. Ще студентом Київського університету (факультет природознавчих наук) він зацікавився народознавством, був одним із засновників Київського відділу Російського Географічного Товариства, 1875 р. брав участь у III-му Археологічному з'їзді у Києві. 1878 р. Федір Вовк їздить по Київщині, провадить археологічні розкопки. Того ж року їде за кордон, збирає етнографічний матеріал у Добруджі, відвідує етнографічні музеї Швейцарії, Італії, згодом поселяється в Парижі, де присвячує себе етнографічній праці у Антропологічному інституті спільно з професором Андрієм де Мортільє. Щорічно виїжджає „у наукові етнографічні, географічні та археологічні експедиції і екскурсії по всій Європі та півночі африканського континенту“.² Федір

¹ Некрологи // Хроніка НТШ. — 1918. — Ч. 60-62. — С. 91.

² Франко О. Федір Вовк // Джерела до новітньої історії України. — Нью-Йорк, 1997. — Т. 4. — С. 20.

*Іван Франко,
голова Етнографічної комісії*

Вовк був обраний членом Антропологічного, Історичного та Доісторичного Товариства у Парижі, Російського Географічного Товариства у Петербурзі і філії останнього у Троїцькославську. Його ім'я відоме у найширших наукових колах. Головною метою для Федора Вовка, вченого-патріота, було розвивати українську етнографію. Тому від 1898 р. працює в НТШ, виступає в західній пресі, знайомлячи науковий світ із досягненнями української етнології, етнографії, археології. Федір Вовк провадить у

**Федір Вовк —
заступник голови Етнографічної комісії**

Товаристві неоціненну консультативну роботу антропологічно-етнографічного характеру, ініціює видання „Матеріалів до українсько-руської етнології“, редагує їх.

Секретарем Етнографічної комісії обрано молодого вченого Володимира Гнатюка, з іменем якого пов'язана вся її організаційна діяльність. Народився Володимир Гнатюк 1871 р. у Велесневі Бучацького повіту на Тернопільщині. Після закінчення Бучацької гімназії вступив до Львівського університету, де, окрім обов'язкової класичної філології, вивчав українську мову і літературу. Під впливом Михайла Грушевського та Івана Франка

почав наукові дослідження. Після закінчення університету Володимир Гнатюк подав заяву на учителя Львівської Академічної гімназії, однак йому запропонували посаду заступника вчителя у Самборі. Виїзд зі Львова означав би відірваність від наукового життя. Тому Михайло Грушевський запропонував здібному вченому посаду секретаря Товариства. Таким чином у 1898 р. Володимир Гнатюк став першим оплачуваним співробітником Товариства, тобто професійним вченим НТШ. В тому ж році його обрали секретарем Етнографічної комісії, а в 1913 р. — її головою. 1899 р. Володимира Гнатюка обрано дійсним членом філологічної секції НТШ, і в цьому ж році — її секретарем. У 1902 р. Володимир Гнатюк став членом-кореспондентом Російської Академії Наук у Петербурзі, у 1905 р. — чл.-кореспондентом „Narodopisne společnosti Československe“. Разом із Михайлом Грушевським, Сергієм Єфремовим, Агатангелом Кримським, Миколою Петровим та Степаном Смаль-Стоцьким він став одним із перших академіків АН України.

За 30 років творчої діяльності Володимир Гнатюк опублікував майже тисячу наукових та науково-популярних праць, статей, рецензій та заміток. Роботи з етнографії: „Руські оселі в Бачці“, „Кушнірство в Галичині“, „Народна пожива і спосіб її приправи“, „Ткацтво в Східній Галичині“, „Гуцули“. Надзвичайно цінні його дослідження Закарпаття та Пряшівщини, а також українських етнічних острівців у Югославії (Бачка) та Румунії (Банат).

Як секретар Етнографічної комісії Володимир Гнатюк листувався майже з 800 установами і приватними особами, підготував 60 зошитів „Хроніки“, понад 20 томів „Етнографічного збірника“, десятки програм для збирання фольклорного і етнографічного матеріалів.¹

¹ Мушинка М. Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття. — Париж — Мюнхен, 1978. — (Записки НТШ. — Праці історико-філософської секції. Т. 190). — С. 8.

*Володимир Гнатюк,
секретар Етнографічної комісії*

Після смерті Володимира Гнатюка у 1926 р. головою Етнографічної комісії обрано Філарета Колессу (1871-1947 рр.). Народився Філарет Колесса у с. Ходовичі Стрийського повіту на Львівщині у священничій родині. У Львівському університеті студював слов'янську та класичну філологію, літературу та етнографію. Працював учителем у гімназіях в Стрию, Самборі, з 1898 р. — у Львові. У 1918 р. захистив докторат у Відні. З 22 грудня 1909 р. — дійсний член НТШ. З 1939 р. Філарет Колесса — професор Львівського університету, а з 1940 р. — керівник Львівського відділу Інституту Мистецтвознавства, Фольклору і Етнографії

Академії Наук УРСР (нині Інститут народознавства НАН України) та директор Львівського етнографічного музею, створеного на базі музею НТШ.

Отож, Етнографічну комісію очолювали видатні вчені європейського і світового визнання, що надзвичайно позитивно позначалося на етнографічних дослідженнях у НТШ.

Обов'язки і права комісій (в т. ч. Етнографічної), стосунки між секціями і комісіями щодо наукової діяльності остаточно відкореговано 19 січня 1900 р. на спеціальному засіданні секцій, де ухвалено відповідний „Регулямін“, згідно з яким внутрішнім органом Товариства в наукових справах були секції. Назовні репрезентував Товариство Виділ — виконавчий орган зборів Товариства, який був найвищою управою — через президію — голову, його заступника або секретаря. Виділ вирішував усі справи секцій і комісій щодо відносин з іншими інституціями в адміністративних та наукових справах.

В основі регламенту були справді демократичні принципи. „Виділ полагоджує наукові справи, що дотикаються сфери діяльності певної секції, не інакше як з розуміння з нею“. Президія секції складалась із директора, заступника директора і секретаря. Президія обиралася на рік. Секція відповідала за рівень наукових робіт, тобто, вона визначала редакторів наукових видань, ухвалювала їх плани, затверджувала після обговорення праці до друку, бо „ніяка праця не може появилися в наукових виданнях Товариства без апробати секції з виїмком дрібних заміток, що є на відповідальності редакторів“.

На спільних засіданнях секцій обговорювалося справи про наукову діяльність Товариства чи його участь у з'їздах, конференціях, обирали нових дійсних членів Товариства; склад комісій тощо.

При секціях діяли комісії. Членів комісії обирала секція з членів Товариства та інших вчених. Однак пре-

зидія комісії обов'язково складалася з дійсних членів НТШ, хоч „всі члени комісії можуть бути на засіданнях секції з голосом дорадчим“.¹ Наукові комісії були допоміжним органом секцій, займалися спеціальною науковою, головню організаційною роботою. „На засіданнях комісій обговорювано організацію робіт і плани видавництва, які опісля пропонуються до затвердження секціям“.² 1905 р. на загальних зборах Товариства завдання комісій ще раз уточнювалось: „комісії це переважно дорадчі корпорації, що вони тільки приготують матеріал для секцій, а саме робота йде вже в секціях“.³ Таке завдання виконували комісії до 1917 р., коли на засіданні філологічної секції було вирішено комісіям „надати організаційний, не видавничий характер“.⁴ При обговоренні цієї реформи Олександр Колесса висловив побоювання, що втрата впливу на друкування „може спонукати завмирання комісій“.⁵ Голова НТШ, Кирило Студинський, сподіваючись на повернення Михайла Грушевського, просив без останнього „не проводити жодних реформ“, які можуть стати „колодами в праці“.⁶ Ці побоювання були небезпідставними, бо позбавлення комісії видавничої діяльності негативно вплинуло на її працю, яка 1929 р. практично звелась нанівець. 1935 р. було вирішено поживити наукову роботу шляхом реорганізації, а саме: перенести її на наукові комісії Товариства.⁷ Однак ця реорганізація не була втілена в життя.

¹ Регулярні секції і наукових комісій Наукового Товариства ім. Шевченка // Хроніка НТШ. 1900. — Ч. 1. — С. 46-47.

² Діяльність секцій і наукових комісій в 1901 р. // Хроніка НТШ. — 1902. — Ч. 9 — С. 9

³ Діяльність секцій і наукових комісій // Хроніка НТШ. — 1906. — Ч. 25 — С. 9

⁴ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 43, арк. 58.

⁵ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 2, спр. 40, арк. 12.

⁶ Там само. — Арк. 13.

⁷ Діяльність Виділу за час від 27 березня 1935 р. до 26 грудня 1937 р. // Хроніка НТШ. — 1937. — Ч. 73. — С. 30-31.

На відміну від інших комісій Етнографічна комісія виділялась більшою активністю. Вона проводила свої засідання три рази на рік і мала дві серії видань, проводила „щорічно наукові експедиції“.¹ Порівняно значним був її бюджет на оплачування оповідачів та збирання матеріалів, на фотографії та закупівлю експонатів до музею тощо.

У роки Першої світової війни НТШ фактично не працювало. Лише 9 червня 1918 р. комісія провела своє засідання, обговоривши втрати за час війни, коли було знищено матеріалів, що мали скласти 20 томів.² Після 1918 р., коли Львів зайняли поляки, майже цілий рік не збиралися ні секції, ні комісії. Тільки 1921 р. відбулися перші повоєнні загальні збори Товариства. Однак збитки, які понесло Товариство, а особливо фінансові утиски польських властей — відібрано головну статтю доходів — видаництво підручників, створили складні умови для його праці, зокрема Етнографічної комісії. 1926 р. видавництво обмежено суто науковими працями — „недоступних масам і через те нерентабельним“, а видавалися „напівпопулярні публікації“.³ Від 1916 р. до 1939 р. вийшло лише 5 томів наукового видання „Матеріали до української етнології“.

Останній збірник, присвячений Володимирові Гнатюкові, видано 1929 р. У цьому році вийшов лише один після 1916 р. об'єднаний 39-40 том „Етнографічного збірника“. У передмові до останнього тому „Матеріалів до української етнології“ Філарет Колесса слушно зазначав: „Коли в останніх роках мало працює Володимир Гнатюк, то це пояснюється не тільки здо-

¹ Діяльність секцій і наукових комісій //Хроніка НТШ. — 1906. — Ч. 25. — с.10.

² ЦДДА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 4.

³ Загальні збори // Хроніка НТШ. — 1930. — Ч. 69-70. — С. 6.

ров'ям, а й занепадом НТШ".¹ Брак коштів і нова політична ситуація вплинули також на організацію експедицій: „доступ інтелігенції до села (ще й з фотоапаратом) дуже утруднений, більше би затратив часу на володжене з поліцією“.² Тому в повоєнний період не було проведено жодної етнографічної експедиції.

Після смерті Володимира Гнатюка провід Етнографічної комісії, як згадувалося вище, обійняв Філарет Колесса, заступником його обрано Іларіона Свенціцького, обов'язки секретаря виконував Юрій Полянський, а з 1928 р. — Ярослав Пастернак.³ Хоча засідання комісії відбувалося у деякі роки часто: 1927 р. — 4, 1928 р. — 2, 1929 р. — 1, 1930 р. — 2⁴, однак на одному із них Філарет Колесса нотує гіркий висновок: „Оживлення на полі етнографії у інших народів — застій у нас“.⁵ Філарет Колесса мав на увазі неможливість відновлення всеукраїнського характеру НТШ, спільного вироблення системної програми досліджень разом із ВУАН. На жаль, Товариство перетворилося на регіональну організацію, а наука підрадянської України жорстко спрямовувалась у замкнене коло комуністичної ідеології.

¹ Колесса Ф. *Переднє слово* // *Збірник праць присвячений пам'яті Володимира Гнатюка. Впорядкував Філарет Колесса.* — Львів, 1929. — С. X. (*Матеріали до етнології і антропології*; Т. 21-22).

² *Наукова діяльність Товариства* // *Хроніка НТШ.* — 1922. — Ч. 65-66. — С. 16.

³ *Діяльність секцій і комісій* // *Хроніка НТШ.* — 1930. — Ч. 69-70. — С. 74.

⁴ Там само.

⁵ *Рукописний фонд Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Рильського НАН України (Далі: ІМФЕ).* — Ф. 29, оп. 1, спр. 21, арк. 24.

1.3 Збирацька діяльність Етнографічної комісії

Одним із тих напрямів, у яких українська народознавча наука зуміла „вибитися наперед“, було збирання та фіксація традиційної культури народу. Збирацька діяльність розпочалася задовго до утворення Комісії. Однак систематичне і цілеспрямоване збирання етнографічних матеріалів провадила саме Етнографічна комісія НТШ. Це питання постійно обговорювалося на її засіданнях, розроблялися плани, відповідно до яких приймалися ухвали щодо розміщення відозв у часописах про збір етнографічних матеріалів.¹

Звернення саме до сільської інтелігенції зумовлювалися потребою залучення до етнографічної праці української інтелігенції, якій легше було робити записи з огляду на психологічні особливості тодішнього села. У передмові до „Галицько-руських анекдотів“ Володимир Гнатюк свідчить, як важко приїжджому вченому („панові“ — у свідомості селян) здійснити фольклористичні й етнографічні записи через недовіру до кожного одягненого по-панськи“. Із одного із сіл Володимир Гнатюк

¹ Хроніка НТШ. — 1902. — Ч. 2. — С. 19; 1906. — Ч. 29. — С. 13 тощо.

мусив тікати, а у с. Мшанці працював лише за допомогою місцевого священика, але навіть у цьому випадку тільки декілька селян зголосилися „приходити ... і оповідати, боячись якоїсь засідки на себе“.¹ Отже, саме місцева інтелігенція могла багато прислужитися практично для виконання цього завдання.

Окрім відозв-закликів Комісія постійно публікувала, а також розсилала збирачам квестіонари-програми. Загальну програму накреслив Федір Вовк у вступній статті до 1-го тому „Матеріалів до українсько-руської етнології“, в якій було подано чітку розгорнуту класифікацію розділів етнографії. Федір Вовк писав, що для вивчення духовної культури народу зібрано великий матеріал, але не було системи записів, внаслідок чого зверталась увага на пісні, а не на звичаї.² Тому він скеровував збирацьку роботу на описи звичаїв і обрядів етнографічного характеру. Федір Вовк відзначив невелику кількість описів побуту та матеріальної культури українців (всього 74 сторінки у семи томах „Трудов експедиції“ Павла Чубинського). Федір Вовк окремо виносить розділ про народні знання, застерігає не плутати їх із віруваннями. Тобто, йшлося про ліки, міри, механічні пристрої, фізичні і хімічні явища, біологічні факти, оскільки на ці теми „досі не було жодної праці“.³ Ця стаття давала підручникові знання збирачам і дослідникам, допомагала їм зорієнтуватись у напрямках праці.

У цьому ж числі „Матеріалів до українсько-руської етнографії“ Федір Вовк виклав детальну „Програму для збирання відомостей дотичних народної побутової техніки“, яка стала зразком для укладачів програм. Окрім пи-

¹ Гнатюк В. *Переднє слово // Галицько-руські анекдоти / Зібрав Володимир Гнатюк. — Львів, 1899. — С. IV. — (Етнографічний збірник; Т. 6).*

² Вовк Ф. *Дещо про теперішній стан і завдання української етнології // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1899. — Т. 1. — С. XIX.*

³ *Там само. — С. XVI.*

Митрофан Дикарiв

тань, що стосувалися будiвництва, одягу й їжi, Федiр Вовк сформулював питання щодо добування вогню, ловцтва, рибальства, скотарства, бджiльництва, хлiборобства, мiрошництва, копання землi, оброблювання дерева (починаючи вiд рубання i випалу вугiлля i закинчуючи столярством, стельмаством, бондарством), оброблювання шкiри, рогу i костi, волокна, вовни, кравецтва i килимарства, оброблювання металiв, пересування тощо. Кожна з цих проблем, за програмою Федора Вовка, обов'язково мiстила питання духовного плану — вiрування, пов'язанi з певним видом працi, молитви й заговори, забобони, оповiдання тощо. Програма скеровувала дослiдника на

широке бачення культури народу, коли окреме явище виступає у взаємозв'язку з іншими, коли окремий факт є важливим компонентом культурологічної структури.

Цим розпочиналася складна діяльність опрацювання програм. 1898 р. на прохання Володимира Гнатюка порадили йому програми, за якими можна було б збирати етнографічний матеріал, Федір Вовк писав: „... щодо програми, що Ви її питаєте, то їх, окрім цієї моєї, й зовсім немає. Се дуже трудна річ — уложити таку програму“.¹ 1895 р. під керівництвом Михайла Грушевського була укладена широка „Програма до збирання відомостей про українсько-руський нарід“.² Програма є донині актуальною завдяки своїй всеохопності. Складалася вона із 4 розділів:

I. Відомості історичні (10 позицій).

I. Відомості етнографічні (168 позицій), які містили антропологічну характеристику, соціальні відмінності, погляди на мораль, родинні звичаї, заняття і знання тощо.

III. Відомості суспільно-економічні із статистичними даними (23 позиції).

IV. Відомості правничі (86 позицій), що давали б уяву про народне карне право, родинно-майнове, право успадкування тощо.

Програма спрямовувала збирачів на вивчення народного світосприймання і світорозуміння — питання, що недостатньо досліджувалися і досі мало вивчені. Вона вперше орієнтувала не лише на вивчення минулого, а й на з'ясування конкретних сучасних суспільно-економічних умов масової свідомості. Це давало можливість не лише відповісти на питання „як розуміє нарід...“, „в чім добачує нарід...“, „як глядять нарід на...“, „що уважає нарід...“, „як трактує нарід...“, але й вияви-

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2266, арк. 44.

² Програма для збирання відомостей про українсько-руський край і нарід уложена членами наукового Товариства ім. Шевченка // Етнографічний збірник. — Львів, 1895. — Т. 1. — С. 1-16.

ти соціально-психологічні устремління, стереотипи — „погляд людей на громаду“, „як відноситься нарід до других народів“, „до різних кляс... і т. п.

Програму про громади і сільську молодь (тоді питання малодосліджене) подав на обговорення в Етнографічній комісії Митрофан Дикарев. Автор пояснював потребу створення наукової програми тим, що у виданнях Павла Чубинського („Материалы и исследования“ — Т. III, IV) матеріали на цю тему збирались, але лише в контексті пануючої тоді мітологічної школи: „збирачів цікавили ті елементи, які підтверджували їх мітологічні домисли“.¹ Програма М. Дикарева була схвалена і опублікована у „Матеріалах до українсько-руської етнології“ (1900. — Т. 3).²

Ця надзвичайно деталізована праця складалася із трьох розділів: I — Вулиця (73 питання), де йшлося про виявлення відносин між батьками і дітьми; відносин між парубками і дівчатами, парубочими і дівочими громадами, значення майнового стану у відносинах між молодими людьми, еталони краси, критерії добору пари, тобто, ціла низка питань соціологічного і психологічного плану, II — Вечорниці (102 питання), спрямовані на дослідження змін, особливо в моралі, впливу на молодь фабрик і заводів, великих плантацій, школи і освіти, змін у ставленні до статевих відносин; III — Складки (25 питань) виявляли особливі звичаї громад, різницю між, скажімо, дівочими й жіночими громадами.

Програма не втратила наукової значимості, оскільки спрямовує вчених на дослідження злободенних питань сьогодення — етнопсихологічних та етносоціальних.

Щоб реалізувати засади НТШ — проводити етнографічні студії „за відповідною підготовкою та всесто-

¹ Дикарев М. Програма до збирання відомостей про громади і збірки сільської молоді (вулиці, вечорниці, досвідки і складки) // Матеріали до українсько-руської етнології. — 1900. — Т. 3. — С. 1.

² Там само. — С. 1-27.

ронньо з усіма подробицями“¹ — Федір Вовк підготував квестіонар, який „обіймав 41 питання і вичерпнув усі квестії, пов'язані з українським весіллям“.² Методологічні вказівки Федора Вовка мали величезний вплив на народознавчі дослідження НТШ. Микола Мушинка вважає, що саме під впливом Федора Вовка Володимир Гнатюк „перейшов від принагідних записів до вичерпного опису якоїсь етнографічної теми або запису всього репертуару якогось визначнішого носія фольклору“.³

25 червня 1914 р. на засіданні комісії Зенону Кузеля було доручено підготувати докладний квестіонар „Організація етнографічної роботи“.⁴ Етнографічна комісія планувала також видати етнографічні карти і з цією метою був намір надрукувати квестіонар і розіслати його по Україні.⁵ На жаль, це завдання не було виконано.

З метою систематичного записування етнографічних матеріалів, Зенон Кузеля переклав твір Дж. Гама „Фольклор. Підручник для збирання народних вірувань і звичаїв“ (Коломия, 1909). Філарет Колесса високо оцінив цю працю, котра „інформує про ... техніку збирання матеріалу“.⁶

Етнографічна комісія постійно публікувала поради, в яких давалися конкретні вказівки, що потрібно записувати: приповідки, вірування, зашіптування і замовлювання, загадки, оповідання про страхи, чортів, упирів, чарівниць, відьм, вовкулаків, про закляті скарби, історичні

¹ Засідання секцій // Хроніка НТШ. — 1908. — Ч. 34. — С. 6.

² Там само. — С. 8-9.

³ Мушинка М. Володимир Гнатюк: Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства. — Париж—Мюнхен—Нью-Йорк—Сідней—Торонто, 1987. — (Записки НТШ. — Праці філологічної секції. Т. 207). — С. 28.

⁴ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 2.

⁵ Засідання комісії // Хроніка НТШ. — 1914. — Ч. 58-59. — С. 22.

⁶ Колесса Ф. Огляд праць проф. Зенона Кузеля з обсягу етнографії і етнології // Записки НТШ. — Париж-Мюнхен, 1962. — Т. 169. — С. 74-75.

особи і місцевості, коляди, щедрівки, повіншування, голосіння, пісні про опришків, вояцькі пісні, коломийки, забави для дітей і старших у різні пори року¹. У поради- ках паралельно називається фольклорний і етнографічний матеріал не тому, що ці поняття змішувались, а з метою повноти інформації, оскільки Етнографічна комісія віддала також фольклором. Комісія постійно вимагала записувати не лише пісні під час обрядів, а й весь обряд.

У програмі „Українська народна словесність“ Володи- мир Гнатюк радив записувати, за яких побутових умов пісні виконувались, якими діями супроводжува- лися тощо.² Розмежовуючи фольклор і етнографію, вче- ні НТШ при цьому не вдавались у формальну спеці- алізацію, а завше трималися засади тісних міждисциплі- нарних зв'язків, особливо між такими близькими за предметом вивчення наук, як фольклор і етнографія.

Таким чином, Етнографічна комісія, публікуючи квестіонари і розсилаючи їх збирачам етнографічних та фольклорних матеріалів, використала і застосовувала досягнення українських та зарубіжних вчених, залучала широкий загаль інтелігенції для виконання таких пер- шочергових завдань:

— систематизації матеріалу, достатньо зібраного про народний календар, вірування, звичаї та обряди;

— розширення території збору матеріалів з мало- досліджених питань — громадський і сімейний побут;

— одержання інформації про згадувані недостатньо або й зовсім не згадувані в українській етнографії про- блеми — народні знання, техніка.

Аби матеріали, подані записувачами, були придатни- ми для наукового опрацювання, Етнографічна комісія ба-

¹ Дійсні члени Товариства // Хроніка НТШ. — 1901. — Ч. 8. — С. 16-17.

² Гнатюк В. М. Українська народна словесність: (В справі записів етнографічного матеріалу) // Вибрані статті про народну творчість. — К., 1966. — С. 53-54.

гато уваги приділила інформуванню збирачів щодо методики запису: як здійснювати записи, яких вимог при цьому конечно дотримуватися. Правила запису було сформульовано коротко і доступно: кожен запис вимагався зробити на окремом аркуші паперу і лише з одного боку. Під кожним записом повинні бути дані: хто записав, від кого і де. Про відомих оповідачів (та співаків) вчені просили подавати біографії та характеристики, по можливості фотографії. Особливо наголошувалося на те, аби „від себе нічого не додавати до запису, ані викидати з нього“. Важливою методичною порадою було: записувати не лише пісні під час обрядів, а й увесь обряд, що давало б можливість цілісно відтворювати явища для його комплексного дослідження. Багато уваги приділялося текстовим записам фольклору, оскільки поширеним явищем були розмаїті підробки, підтасовки та фальсифікації збирачів не лише українського, а й інших народів.

Щодо правопису, то вимагалось дотримуватися діалектів („місцевих прикмет“). При записуванні народних ліків, вірувань, знань, тощо використовувати, звичайно, літературну мову, але в назвах предметів, явищ, речей, зберігати діалектну назву і вимову. До етнографічних описів комісія просила додавати малюнки, наприклад, про Різдво — малюнки вертепа, кози та ін.¹ Щодо методики етнографічних записів велике значення мали листи Федора Вовка Володимиру Гнатюку, в яких він детально обгрунтовував необхідність фотографій речей побуту, які повинні супроводжувати описи одягу, їжі, посуду, будівель (не лише житлових, але й „повіток, сараїв, комор“), а також будівель технічного плану — „олійниці, пасіки, кузні, хвигури при дорогах, церква, кладовище“.² Та хоча фотографія — річ необхідна,

¹ Франко І. Гнатюк В. До збирачів етнографічних матеріалів // Хроніка НТШ. — 1904. — Ч. 20. — С. 14-17.

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2206, арк. 40.

Подібні методичні інструкції були не лише у названих програмах, питальниках, квестіонарах, що друкувалися у наукових виданнях НТШ і пресі, але й під час рецензування відповідних матеріалів. Обговорюючи записані матеріали, Етнографічна комісія передовсім звертала увагу на те, чи збирач дотримувався програми. Комісія високо оцінила записи Володимира Гнатюка у Бучацькому повіті (с. Пужники і Коропці), оскільки він „тримався програми Етнографічної комісії і звертав головну увагу на такі матеріали, яких досі в нас не було записувано, або й записувано, але мало“. Отже, вони (рецензії) спрямовували збирачів на працю за програмами НТШ, а також на записи нових, ще ніде не опублікованих матеріалів. У рецензіях високо оцінювались записи з тих царин, із яких уже були опубліковані окремі збірки, але вибрано з тої сфери „нові речі, яких ще не оголошено друком“. Позитивно оцінено й записи Луки Гарматія, учителя в Головах, який також спирався на вказівки Етнографічної комісії.¹

Тексти рецензій комісії публікувались у „Хроніці НТШ“, що, звісно, орієнтувало збирачів і заохочувало їх до якісних записів.

Знайомлячи громадськість із опублікованими збірками, етнографи НТШ наголошували на науковості цих записів, що теж стимулювало ентузіастів-записувачів. Рецензуючи працю Бориса Грінченка „Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях“, Володимир Гнатюк звернув увагу та „першорядне значення“ наголосів при записах, про що „нема жодної ширшої студії“. Великим недоліком збірника рецензент вважав ігнорування наголосу, а також вживання „урядового“ правопису, тоді як для етнографічних і фольклорних записів конче потрібен

¹ *Справоздане з етнографічної експедиції // Хроніка НТШ. – 1902. Ч. 11. – С. 16.*

„фонетичний правопис“.¹ „Брак малюнків — головна хиба автора“, — написав Іван Франко у рецензії на працю білоруського вченого Миколи Нікіфоровського „Очерки простонародного життя-быття в Витебской губернии Беларуссии и описание предметов обиходности“.² Критикувалися матеріали, які передруковували вже відомі речі, спрощували тексти, не подавали джерел запису.³ Зразком для збирачів етнографічних матеріалів були публікації „Етнографічного збірника“.

Цікаві думки і спостереження щодо методики записування подавали самі записувачі. Учень VIII кл. гімназії Іван Балюк із с. Трибухівці Буцацького повіту на Тернопільщині у листі до Володимира Гнатюка 8 липня 1913 р. писав: „... на пам'ять поодиноких осіб не можна спускатися... бо ті особи улягають легко сугестії і забувають дуже багато. Тут існує якась колективна пам'ять, що проявляється тоді, як прийде на се пора“.⁴ Спостереження надзвичайно цікаве з точки зору аналізу психології окремої людини у співвідношенні з психологією маси, — питання, яке почало досліджуватися у науці набагато пізніше.

Окрім названих вище інституцій, Етнографічна комісія просила звертатися до неї за інформацією,⁵ яку згодом публікувала або надсилала вченим і збирачам. Секретарю комісії Володимиру Гнатюку надходило сотні листів записувачів з проханням пояснити „в якій се

¹ Гнатюк В. [Рецензія] // Записки НТШ. — 1897. — Т. 18, кн. 4, розд. „Бібліографія“. — С. 50.

² Гнатюк В. [Рецензія] // Записки НТШ. — 1899. — Т. 27, кн. 1, розд. „Бібліографія“. — С. 42

³ Колесса Ф. Про музичну форму українських народних пісень [Передмова] // Мелодії українських народних пісень з Поділля і Холмищини / Збір. Л. Плосьайкевич, Я. Сенчик; під ред. С. Людкевича. — Львів, 1916. — С. IV. — (Матеріали до українсько-руської етнології; Т. 16).

⁴ ІМФЕ — Ф. 29, оп. 1, спр. 4.

⁵ Франко І. Гнатюк В. До збирачів етнографічних матеріалів // Хроніка НТШ. 1904. Ч. 20. С. 17.

формі треба писати“¹, або „чи зашептування належить теж до ліків“, „чи способи роблення ліків можна подати з малюнками“ і т. п.² Контакти Володимира Гнатюка з дописувачами були одним із найдієвіших засобів гуртування зацікавленої інтелігенції навколо НТШ, формування національних наукових сил. Промовистим є лист Леоніда Ленчевського — священика із с. Караб'ївка на Волині до Володимира Гнатюка від 4 листопада 1903 р. , в якому читаємо: „Для мене накінець має велику ціну те, що моя праця була б санкціонована Вашим авторитетом, котрий од всеї душі шаную“.³ Отже, листи Володимира Гнатюка були стимулюючим чинником, який спонукував людей до праці, часто-густо на замовлення вченого. 17 листопада 1910 р. Володимир Гнатюк просив о. Михайла Зубрицького „зладити якнайповніший опис бойківського похорону. Бойки не мають тепер пильної роботи, то можуть Вам оповідати. Добре було би, якби Ви сей опис надіслали в січні“.⁴ З листа учителя Осипа Яворського 24 червня 1912 р. довідуємось, що Володимир Гнатюк просив зібрати етнографічний матеріал з Лемківщини.⁵ Відомий дослідник народної культури Богдан Заклинський, відповідаючи на лист Володимира Гнатюка, пише: „Ваша карта зараз мене зрушила з місця ... сів, перешукав свої шпаргали ... та й Вам пересилаю“.⁶

Одним із вагомих заохочувальних моментів для записувачів були публікації матеріалів у збірниках комісії та безкоштовне надсилання авторам матеріалів „Етнографічного збірника“.⁷ В одному з листів до адміні-

¹ ІМФЕ — Ф. 28, оп. 1, спр. 13

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, од. зб. 2266, арк. 31

³ ІМФЕ — Ф. 28, оп. 1, спр. 12.

⁴ Дем'ян Г. Листи Володимира Гнатюка до Михайла Зубрицького // Записки НТШ. — Львів, 1992. — Т. 223. — С. 301.

⁵ ІМФЕ — Ф. 28, оп. 1, спр. 145.

⁶ Там само. — Спр. 15.

⁷ Франко І. Гнатюк В. До збирачів етнографічних матеріалів // Хроніка НТШ. 1904. — Ч. 20. — С. 17.

страції наукових видань Володимир Гнатюк писав: „Прошу повідомити мене ласкаво, чи вислано на адресу: М. Підгірний, учитель, Тереховля. — „Матеріали до української етнології, Т. XII (Гайвки) і „Етнографічний збірник“, т. 35-36 (колядки) як співробітників, що я просив“ [підкр. — О. С.].¹ Часто видання комісії були своєрідною платнею збирачам. Петро Шекерик-Доників, записувач із Гуцульщини, у листі до Володимира Гнатюка просив: „За свою роботу, то ви мені пришлете книжок“.²

Для заохочення збирацької роботи Етнографічна комісія вимагала від Виділу НТШ внести у бюджет Комісії постійну квоту для етнографічних записів, бо „лиш тоді можна їх буде вести систематично згідно з укладеним планом“.³ Рішення Виділу було позитивним. У „Хроніці НТШ“ знаходимо часті ухвали комісії про виділення коштів для записування етнографічних матеріалів.⁴ Зрозуміло, для багатьох це був певний заробіток. Скажімо, відомий як сумлінний збирач етнографічних матеріалів із Кам'янки Струмислової на Львівщині Андрій Веретельник у листі до Володимира Гнатюка (1903 р.) писав: „Чув я, що Товариство ім. Шевченка дає підмоги на експедиції з цілях збирання матеріалів етнографічних. Я сьому якнайщиріше посвятив би себе“.⁵ Іноді він просив також оплату книжками, — наприклад, у 1902 р. просить надіслати „Записок НТШ“ за 1902 р. , бо „там є статті і розвідки етнографічні дуже корисні для мене“.⁶ Багатьом збирачам етнографічних та фольклорних ма-

¹ ІМФЕ — Ф. 28, оп. 1, стр. 21.

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, од. зб. 2286, арк. 64.

³ Засідання комісії // Хроніка НТШ. — 1910. — Ч. 43. — С. 10.

⁴ Засідання комісії // Хроніка НТШ. — 1908. — Ч. 34. — С. 15; Засідання секції і комісії Товариства // Хроніка НТШ. — 1902. — Ч. 12. — С. 19.

⁵ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, од. зб. 2266, арк. 19.

⁶ Там само. — Арк. 18.

теріалів із бюджету комісії виділялися нагороди для покриття видатків на записи. Все це разом дало величезний результат: 1) зібрано велику кількість науково вартісного матеріалу; 2) збірники Етнографічної комісії, за словами Філарета Колесси, „містять матеріали зібрані, можна сказати, врятовані в останній момент перед війною“,¹ а також виявлено і залучено до праці людей, які згодом присвятились етнографічній науці.

Здійснюючи широку програму збору етнографічного матеріалу, Етнографічна комісія звертала особливу увагу на найменш досліджені ділянки, залучаючи до збирацької діяльності широке коло інтелігенції, громадськості. Для наукових засад записів, комісія розробила інструктивно-методичні поради, які, по суті, стали першими методичними посібниками. Інструкції було подано у квестіонарах, питальниках, програмах, які публікувались у пресі, розсилалися зацікавленим особам. Окрім того, інструктивно-методичні матеріали містились у рецензіях на збірки записів українських та іноземних дослідників, у рецензіях на записи, що розглядалися на засіданнях комісії. Характеризуючи ці вимоги, Микола Мушинка слушно зазначив, що „методичні вказівки не втратили свого значення й зараз; їх з успіхом можна застосувати і в сучасній фольклорно-етнографічній практиці“.²

Отже, Етнографічна комісія всіляко заохочувала збирачів до систематичного збору матеріалів. На заклики Етнографічної комісії відгукнулися вчителі, священники, учні гімназій, селяни. „Вичитав я в одній часописі ... відозву, щоби збирати матеріали до етно-

¹ Колесса Ф. Переднє слово // Збірник праць присвячений пам'яті Володимира Гнатюка. Впорядкував Філарет Колесса. — Львів, 1929. — С. V. — (Матеріали до ентології й антропології; Т. 21-22).

² Мушинка М. Володимир Гнатюк: Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства. — Париж—Мюнхен—Нью-Йорк—Сідней—Торонто, 1987. — (Записки НТШ. — Праці філологічної секції. Т. 207). — С. 95.

графічного збірника“¹ — писав селянин Юрій Павлів із с. Бушковичі Перемишлянського повіту на Львівщині до секретаря комісії Володимира Гнатюка. Селянин пояснював мотиви відгукнутися на звернення Етнографічної комісії так: „не мав спроможності купувати собі збірників, але хочу причинитися до збільшення нашої літератури і послужати вам хоч крихітку“². Службовець Андрій Веретельник із Камінки Струмислової у листі до Володимира Гнатюка від 12 березня 1902 р. писав: „Вичитав я десь, що Ви збираєте матеріал етнографічний про ліки й медицину... Нині їду на село до одної баби, лікарки-шептухи“³. Учитель в Горішнім Ясеніві Микола Матвійчук звертається до Етнографічної комісії з проханням порадити, як придбати фонограф, щоб збирати мелодії народних пісень: „Сі річи мене дуже цікавлять“⁴. Все це свідчило про високу національну свідомість української інтелігенції, селян. Листи записувачів — унікальні документи, що засвідчують почуття відповідальності за долю рідної культури і науки. З іншого боку, квестіонари НТШ фактично зіграли роль стимулятора цих почуттів. Записувач із Волині о. Гродзінський подав до кожної записаної ним пісні пояснення етнографічного характеру, аби зберегти для науки те, що „люди вже багацько чого зреклись“⁵.

Не було куточка України, звідки б не надходили записи до НТШ: В. Яблоновський та І. Манжура із Харківщини, В. Степаненко із Київщини, Ю. Шпак і В. Доманицький із Волині, Ф. Гарнавенко-Миський із Запоріжжя, С. Мацієвич і А. Ганицький із Житомирщини, П. Стодоля із Курщини, П. Білінський із Тернопільщини, А. Гловачевський-Юрчук із Рівненщини і

¹ ІМФЕ. — Ф. 28, оп. 1, спр. 18.

² ІМФЕ. — Ф. 28, оп. 1, спр. 13.

³ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, од. зб. 2266, арк. 21.

⁴ ІМФЕ. — Ф. 29, оп. 1, спр. 21, спр. 5.

⁵ ІМФЕ. — Ф. 29, оп. 3, спр. 280.

т. д. Якщо ці збирачі переважно записували фольклор і лише частково етнографічні матеріали рідного регіону, то Ф. Коломийченко — селянин, сім'я якого була у дружніх стосунках із Ганною Барвінок, записав похвальний обряд і звичаї при ньому у с. Прохори Березенського повіту на Чернігівщині.¹

Під впливом видань Етнографічної комісії Іван Пилипчук 1926 р. надіслав монографію із детальним описом ремесел, побуту, сімейних обрядів, словником сполонізованого згодом села Лішні Сяноцького повіту (нині Польща).² Вчитель с. Демковичі на Холмщині Я. Сенчик зібрав холмські і підляські пісні із нотами. Передмова до них містить важливу народознавчу інформацію про соціальні стосунки у підляському селі, побут, школу, політичну і психологічну основу русифікації.³ Згадана збірка — важливий матеріал для дослідження краю.

У Косівському повіті на Гуцульщині плідно працював учитель Лука Гарматій, який записував у селах: Юлови, Краснолі і Ростокі. Колоритним записувачем на Гуцульщині був селянин Федір Шекерик-Доників, учень Луки Гарматія. Він відновив читальню „Просвіта“, створив курси для неписьменних, утримував власними коштами школу у Жаб'ю.⁴ Федір Шекерик-Доників — автор розвідки „Родини і хрестини на Гуцульщині“, яку було схвалено до друку і опубліковано у „Матеріалах до українсько-руської етнології“.⁵ До збирацької роботи він захоплювався також інших селян, про що свідчить лист до Володимира Гнатюка від 26 листопада 1907 р. : „Мені

¹ *ИМФЕ.* — Ф. 28, оп. 1, спр. 227.

² *ИМФЕ.* — Ф. 29, оп. 2, спр. 33.

³ *ИМФЕ.* — Ф. 29, оп. 3, спр. 181-182.

⁴ *ИМФЕ.* — Ф. 28, оп. 1, спр. 19.

⁵ *Шекерик Доників Ф. Родини і хрестини на Гуцульщині: (В селі Юловах і Краснолі, Косівського пов.) // Матеріали до українсько-руської етнології. — 1918. — Т. 18. — С. 85-122.*

приобіцяв списувати оповідання про опришків Юра Бойчук (Кути) та Дмитро Семокішук з Жаб'я. Але Ви мусите до них написати і поучити їх як і що мають списувати. Промовте їм до душі, а будете мати користь“.¹ У Печеніжині учень гімназії Іван Чупрей записував легенди, небилиці і вірування. Його записи були позитивно оцінені Етнографічною комісією. Так само відзначено записи Володимира Левинського, здійснені у м. Дрогобичі і с. Ясениці на Львівщині, Осипа Дерев'янка у с. Будзанів Тербовельського повіту на Тернопільщині. Цікаві матеріали про знахарів, відьм, чортів, ліки, хвороби і смерть, інші вірування подав Андрій Веретельник із сіл: Криволянка, Стоянів, Стриганці, Камінка Струмілова і Лани Камінецького повіту на Львівщині.² Із села Куп'янська Харківської губ. постійно надсилав етнографічні матеріали селянин Павло Тарасевський.³ Про високий рівень записів цього автора Володимир Гнатюк писав, що „навіть старші наші етнографи, які любили поправляти доставлені тексти, не мали до них нічого додавати, ані нічого з них викидати. Деякі з тих оповідань можуть витримати конкуренцію з найкращими літературними творами у тім жанрі“.⁴ Олександр Русов, учень Михайло Драгоманова, який брав участь в укладанні „Програми для собиранія етнографических и статистических данных“, постійно надсилав записи в Етнографічну комісію зі сіл Харківської, Херсонської, Полтавської та Чернігівської губерній. На жаль, під час війни вони пропали.⁵ Надзвичайно цінні записи передав

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, од. зб. 2286, арк. 31.

² *Справозданє з етнографічної експедиції // Хроніка НТШ. — 1903. — Ч. 15. — С. 23.*

³ ІМФЕ. — Ф. 29, оп. 1, спр. 18.

⁴ Гнатюк В. *Переднє слово // Українські народні байки: (Звірний епос). Зібрав Володимир Гнатюк. — Львів, 1916. — С. IX. — (Етнографічний збірник; Т. 37-38).*

⁵ *Некрологи // Хроніка НТШ. — 1918. Ч. 60-62. — С. 109.*

священик із Полтавщини о. Марко Грушевський. Ці записи лягли в основу унікальної праці „Дитина у звичаях та віруваннях українського народу“, що вийшла за редакцією Зенона Кузеля.¹

Записи за квестіонарами стимулювали багатьох записувачів вийти за межі заданих завдань. Виконуючи прохання Етнографічної комісії збирати старі документи, о. Михайло Зубрицький у листі до Володимира Гнатюка від 28 квітня 1899 р. розповідав: „При переписуванні паперів знайшовся один, де селянин жалується, що громада напосілася на него і хоче зловити його си-на і віддати до війська. Дедалі знайшлося більше таких паперів. Це спонукало розпитати людей і зібрати на розвідку про рекрутчину“.² Отець Михайло Зубрицький — ровесник, шанувальник і щирий приятель Івана Франка, з яким познайомився ще в дрогибицькій гімназії і співпрацював з ним до кінця життя поета. О. Михайло Зубрицький навчався у духовній семінарії у Львові, а після закінчення студій тридцять років працював у невеликій парохії с. Мшанці Старосамбірського повіту. Друкувався у „Зорі“, „Житті і слові“, а з початком діяльності НТШ — у „Записках НТШ“, „Матеріалах до українсько-руської етнології“. Листи Володимира Гнатюка до Михайла Зубрицького — вияв умілого і тактовного спрямування діяльності дослідника, свідчення формування науковця. У цих листах Володимир Гнатюк — не зверхній вчитель, а рівноправний колега, який дружньо радить: „Праця про ношу не йде до збірника, бо до неї конечно треба малюнків і то добрих (як у „Гуцульщині“ є фотографія сердака). Треба

¹ Грушевський М. *Дитина в звичаях і віруваннях українського народу: Матеріали з південної Київщини* / Опрацював З. Кузеля // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — Львів, 1906. — Т. 8. — 220 с; 1907. — Т. 9.

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2271, арк. 23.

казати пофотографувати сердаки, а потім надрукуємо в „Матеріалах до українсько-руської етнології“.¹

О. Михайло Зубрицький — один із ентузіастів, що допомагали успішно зорганізувати експедицію під керівництвом Федора Вовка. Активно сприяв також при зборі етнографічних матеріалів Івану Франку, Володимиру Гнатюку. Виконував доручення Михайла Грушевського: „Висилаю збірку матеріалів. Я уложив, як се поручив мені проф. М. Грушевський, хронологічно, пронумерував і додав короткий зміст на приліплених картках“.² Ця людина — одна з небагатьох, для яких „церковні, народні і громадські обов'язки — як одне діло“.³ Природньо, що 1 липня 1904 р. на засіданні історично-філософської секції одногосно ухвалено пропонувати Виділу обрати о. Михайла Зубрицького на дійсного члена НТШ.⁴

Для професійних вчених НТШ народознавча праця не була лише науковим зацікавленням та засобом формування наукових кадрів, але й дійовим методом спонукати формуванню національної свідомості інтелігенції. Зустрічі Володимира Гнатюка із священником із гірського села Стройна Свалявського повіту на Закарпатті Юрієм Жатковичем, безперечно, вплинули на збирацьку діяльність останнього, на його погляди, на зацікавлення українською культурою, напрям його наукових зацікавлень. У 1898 р. Юрій Жаткович у статті, присвяченій ювілею Івана Франка, писав про відірваність Закарпаття від Галичини й України завдяки москвофільській пресі та колонізаційній політиці угорського уряду, що українська література там відома всього 2-3 роки. „За се знаомство Угорських Русинів з малорусь-

¹ Дем'ян Г. Листи Володимира Гнатюка до Михайла Зубрицького // *Записки НТШ*. — Львів, 1992. — Т. 223. — С. 293.

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2271, арк. 29.

³ *Некрологи // Хроніка НТШ*. — 1920. — С. 56.

⁴ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2266, арк. 57.

Грушевський
Свужинський

1888. Засідання секції історичної.

6. Проф. Грушевський розпорядився (про збірники "історичні збірники" І. Ф. Франка, І. Ф. Франка, І. Ф. Франка) зачитати наступні замітки про архієпископський "Історичний збірник". Рішення після тати.

Призначено за вибору держави "секції" з'явилася поновити директором секції проф. Грушевського, заст. голови д-р К. Левинського, секретарем д-р К. Свужинського.

Проф. Грушевському поручено подальше розробити або головні "секції" на загальному з'їзді "всіх" секцій.

Проф. Грушевський повідомляє, що проф. О. Покровський зачитав замітку про історичний портрет від редактора "Історичного збірника". Рішення ухвалити проф. Грушевського, щоби віддав відповідні.

Грушевський
Свужинський

Фрагмент протоколу історико-філософської секції.

ким письменством і з І. Франком треба подякувати п. Володимирові Гнатюкові, що, збираючи матеріали в Угорській Русі, намагався по змозі познайомити Угорських Русинів з народними справами і літературними відносинами галицьких Русинів¹. Далі Юрій Жаткович наголошував: „Завдяки заходам, почасти й матеріальним жертвам п. Володимира Гнатюка, зважився і я написати для мадярської публіки коротку розвідку про малоруське письменство... Завдяки заходам В. Гнатюка переклав я дотепер на мадярську мову твори І. Франка“². Як наслідок співпраці комісії з Юрієм Жатковичем в „Етнографічному збірнику“ з'явилися його нариси з життя українців Закарпаття. Праця містить цікавий матеріал для народознавства.³

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2270, арк. 108.

² Там само. — Арк. 109.

³ Жаткович Ю. Записки етнографічні з Угорської Русі // Етнографічний збірник. — 1896. — Т. 2. — С. 1-38.

Готуючи експедиції на Закарпаття, Федір Вовк просив у Володимира Гнатюка поради, хто б міг в „Угорській Русі“ допомогти у цьому.¹ Володимир Гнатюк радив звернутися до священника о. Юрія Жатковича. Згодом Федір Вовк напише: „... Відвідав вельми шановного о. Ю. Жатковича, безперечно, найбільш ученого й найбільш компетентного у етнографічних справах священника-Русина у цілій Угорщині“, який допоміг зібрати „дуже значні етнографічні й лінгвістичні матеріали“.²

Постійним кореспондентом Володимира Гнатюка був учитель із Кривополля на Гуцульщині Богдан Заклинський, народознавчі зацікавлення якого переросли від записів до серйозних наукових досліджень. Якщо у листі до Володимира Гнатюка 2 грудня 1904 р. Богдан Заклинський запитував: „... прошу мені донести, чи я добре записую коляди“,³ то у 1912 р. він уже член Етнографічної комісії, а 1918 р. в „Матеріалах до українсько-руської етнології“ з'явилася його народознавча розвідка „Народна пожива у Косівському повіті“.⁴ Згодом Богдан Заклинський зацікавився актуальною донині проблемою етнопсихологічних досліджень на основі народних пісень. У листі до Володимира Гнатюка він писав: „Се тепер на часі і взагалі важне“.⁵

Відомий збирач і науковець, дійсний член НТШ, член історико-філософської секції Володимир Охримович (1870-1931 рр.), дитячі і юнацькі роки провів у с. Велдіж на Бойківщині. Саме з цими місцевостями тісно пов'язаний „початок народознавчої діяльності і

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2266, арк. 59.

² Вовк Ф. Антропометричні дослідження українського населення Галичини, Буковини й Угорщини // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 11908. — Т. 10. — С. 4

³ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2271, арк. 8.

⁴ Заклинський Б. Народна пожива у Косівському повіті (Гуцульщина) / Зап. у Жаб'ю-Крифополи Б. Заклинський // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів. — Т. 18. — С. 41-48.

⁵ ІМФЕ. — Ф. 28, оп. 1, спр. 15.

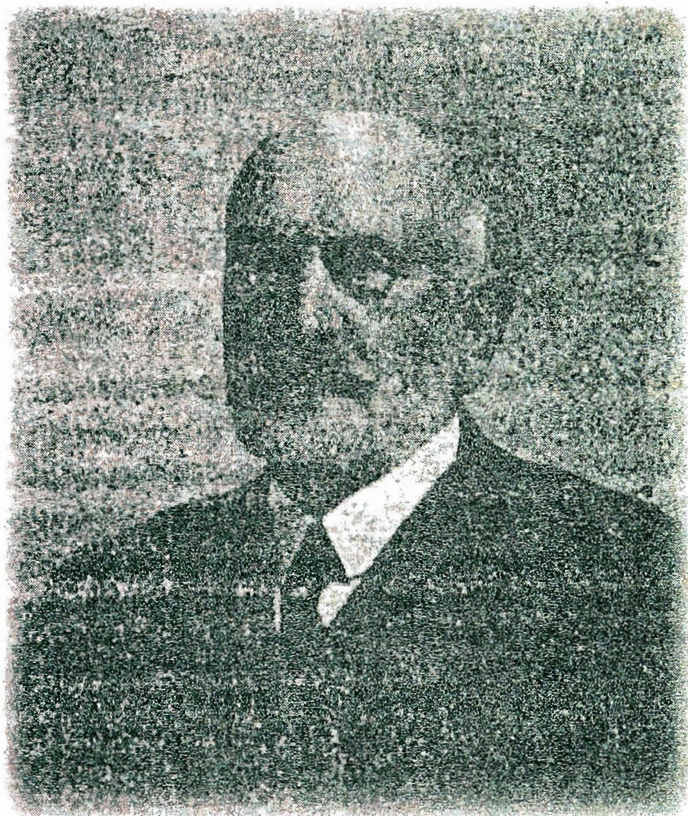
кращі наукові праці В. Охримовича“.¹ Гімназію Володимир Охримович закінчив у Стрию, а 1888 р. поступив на філософський факультет Львівського університету, де вивчав слов'янську філологію. Участь у політичному русі змусив його 1889 р. перейти на юридичний факультет. На зацікавлення його етнографією у роки навчання впливав Іван Франко. Він — автор праці „Останки комуністичного устрою у галицьких Бойків-Верховинців“.²

Володимир Шухевич (1850-1915 рр.), знаний дослідник Гуцульщини, автор 5-томної праці „Гуцульщина“ теж виріс від збирача народознавчих матеріалів до науковця-дослідника під впливом НТШ. Народився Володимир Шухевич у родині священика с. Тишківці Городенківського повіту, товариша Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича та Якова Головацького. Отець Осип Шухевич вперше на Городенківщині виголосив проповідь українською мовою.³ До народної школи Володимир ходив у Коломиї, до гімназії — спочатку у Станіславові, 5 і 6 класі вчився у Чернівцях, 7-й клас — у німецькій гімназії у м. Львові, а 8 — у Будапешті. 1889 р. закінчив філософський факультет Львівського університету, працював дійсним професором природничих наук у реальній школі Львова. Володимир Шухевич — надзвичайно активний і плідний діяч, майже не було такого товариства у Львові, в якому він не був діяльним членом або засновником. Довго трудився у „Просвіті“, редагував книжки. Таку ж роботу виконував у „Педагогічному товаристві“, заснував газету для дітей „Руська бесіда“ і „Боян“. В останні роки свого життя очолював „Музичне Товариство ім. Лисенка“ у Львові.

¹ Кирчів Р. Ф. *Етнографічне дослідження Бойківщини*. — К.: Наукова думка, 1978. — С. 87.

² Охримович В. *Останки комуністичного устрою у галицьких Бойків-Верховинців* // *Записки НТШ*. — 1899. — Т. 31-32. — С. 1-16.

³ Дійсні члени Товариства // *Хроніка НТШ*. — 1901. Ч. 5. — С.20.

Володимир Шухевич

Однак Володимир Шухевич найбільше відомий як автор праці „Гуцульщина“, 4 томи якої вийшли в НТШ, п'ятий — видано власним коштом. На секційних засіданнях під час обговорення його праці Іван Франко та Володимир Гнатюк висловили ряд критичних зауважень. Безперечно, вони вплинули на те, що на завершальному етапі дослідження автор звернув більшу увагу на збирання ет-

нографічного матеріалу, тобто, на деталізацію записів, їх паспортизацію. У передмові до „Гуцульщини“ Володимир Шухевич признався: „давнішими роками не вважав я річчю потрібною записувати місця або особи, від яких удалось мені що почути чи списати або зібрати... нема у моїй праці назвиськ, місцевостей та осіб під усею збіркою пісень і пр. , а тільки спеціально місцевими та тими, що зібрані в останніх роках“¹ [підкр. — О. С.], тобто, в ті роки, коли Володимир Шухевич працював у НТШ.

Із діяльністю Етнографічної комісії пов'язані наукові зацікавлення і вчителя Антона Онищука, дослідника гуцульського краю, який вчителювання поєднував із збирацькою, а згодом і науковою діяльністю. Родом із Коломиї, Антін Онищук працював у гуцульських селах Зелениці і Карлові Надвірнянського повіту. Спочатку Антін Онищук, як і багато інших записувачів, збирав етнографічні матеріали на прохання Володимира Гнатюка, а з 1909 р. у виданнях НТШ з'являються його оригінальні дослідження: „Матеріали до гуцульської демонології, записані у Зелениці Надвірнянського повіту 1907-1908 рр.“², „Народний календар, звичаї і вірування, прив'язані до поодиноких днів у році, записані у Зелениці в 1907-1910 рр.“³, „З народного життя гуцулів“⁴, „Останки первісної культури у гуцулів“, „Народна пожива у Надвірнянському повіті“⁵.

¹ Шухевич В. *Гуцульщина: в 5 ч., Ч. 1* // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — Львів, 1899. — Т. 2. — 6. ст.

² Онищук А. *Матеріали до гуцульської демонології / Зап. у Зелениці, Надвірнянського повіта 1907—1908 р. Антін Онищук, народний учитель* // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — 1909, Т. 2. — С. 1-139.

³ Онищук А. *Народний календар: Звичаї і вірування, прив'язані до поодиноких днів у році / Зап. 1907-10 рр. в Зелениці Надвірнянського пов. А. Онищук від Петра Курчука, Павла Поповича, Ів. Крамарчука та ін.* // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — 1912. — Т. 15. — С. 1-61.

⁴ Онищук А. *З народного життя Гуцулів* // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — 1912. — Т. 15. — С. 90-158.

⁵ Онищук А. *Народна пожива у Надвірнянськiм повіті (Гуцульщина) / Зап. у Зелениці А. Онищук* // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — 1918. — Т. 18. — С. 41. — С. 41-48.

Дослідницька діяльність Антона Онищука була високо оцінена. Володимир Гнатюк поставив його публікації про Гуцульщину на третьому місці після праць Володимира Шухевича і Раймунда Кайндля.¹

Розпочату в НТШ Етнографічну діяльність Антін Онищук продовжував у Києві, куди він переїхав 1919 р. Працюючи в Українській Академії Наук (УАН) як консерватор музею антропології і етнології, а з травня 1922 р. — як завідувач відділу Інституту етнографії ім. Федора Вовка, Антін Онищук впроваджує тут стаціонарний метод народознавчих досліджень, розроблений в НТШ. У с. Старосілля Остерського повіту на Чернігівщині він заснував науково-дослідну станцію.² Ніна Заглада, прихильниця стаціонарного методу дослідження, у вступі до праці „Побут селянської дитини“ — частини монографії про с. Старосілля — писала, що „зібрані таким способом матеріали належать з наукового погляду до найцінніших“.³ Вона підкреслювала, що своєю дослідницькою роботою найбільше завдячує „вмілому керівництву Антона Онищука“.⁴

Антін Онищук не пориває також із НТШ: до збірника, присвяченого Володимиру Гнатюку, він надіслав розвідку „Виріб човна в с. Старосілле Остерського повіту на Чернігівщині“.⁵ Загалом Антін Онищук пропагував в Україні досвід Етнографічної комісії: складання етнографічних програм, анкет, розсилання звернень про збір етнографічних матеріалів, створення у селах етно-

¹ Гнатюк В. Причинки до пізнання Гуцульщини // Записки НТШ. — 1917. — Т. 123-124. — С. 4.

² Арсенич П. Етнографічна діяльність Антона Онищука // Народна творчість та етнографія. — К., 1989. — № 4. — С. 22-28.

³ Заглада Н. Побут селянської дитини // Матеріали етнографії. — К., 1928. — Т. 1. — С. 11.

⁴ Там само. — С. 13.

⁵ Онищук А. Виріб човна в с. Старосілле, Остерського повіту, на Чернігівщині // Матеріали до етнології та антропології. — Львів, 1929. — Т. 21-22. — С. 7-24.

графічних музейних збірок тощо. Народознавець Антін Онищук постійно виступав перед учителями шкіл з доповідями, як проводити підготовчу працю шкільних екскурсій у села. У роки форсованої ліквідації української науки і культури (1936-1937) Антона Онищука, як і більшість народознавців Етнографічної комісії при ВУАН, розстріляли. Після цього етнографічні студії в Україні надовго припинилися, а стаціонарний метод дослідження не відновлено донині.

Отже, Етнографічна комісія залучила до народознавчої праці велике число інтелігенції. Українські священники, вчителі, учні гімназій, селяни відгукнулися на заклики комісії. Це засвідчувало високу національну свідомість української інтелігенції та селян, глибоке розуміння значення для майбутнього нації зберегти багатства народної культури. Етнографічна комісія стимулювала мобільність цього процесу, консолідувала творчі сили ентузіастів. Вона заклала основи систематичного збору матеріалу. Комісія, вміло спрямовуючи діяльність збирачів народознавчих матеріалів, допомагала їм зайнятися науковою працею. Така організація утвердила в українському народознавстві стаціонарний метод дослідження — один із дійових засобів комплексного вивчення культури народу.

Величезний вплив Етнографічної комісії на утвердження наукових засад етнографічних досліджень мав її секретар — Володимир Гнатюк. Це дозволило швидко і ефективно сформувати потужний банк народознавчих даних, що й дало підставу НТШ одразу влитися в світовий народознавчий процес, синхронно функціонувати у європейському контексті, водночас діяхронно розвиваючись у межах власної культури.

1.4. Організація експедицій

Згуртувавши навколо себе велике число ентузіастів-записувачів народознавчих матеріалів і виховавши багато постійних кореспондентів, Етнографічна комісія не обмежувалася записами на місцях, а періодично організовувала наукові експедиції з метою охопити якнайширші терени України, і водночас фахово фіксуючи недосліджені та малодосліджені явища культури. Тому від самого початку створення Етнографічна комісія вносить до Виділу пропозицію про фінансування етнографічних експедицій. Ініціатором і, по суті, керівником таких експедицій був Федір Вовк. Вже 1895 р. Федір Вовк задумав дослідження етнографічних регіонів. 8 липня 1895 р. у листі до Кирила Студинського Федір Вовк просив виклопотати в уряду дозвіл відвідати Стрийський, Надвірнянський, Болехівський і Долинський повіти „з наміром завернути ще й до Печеніжина. Крім того, може, прийдеться поїхати ще й на лемки“.¹

Тобто, йшлося про дослідження Бойківщини, Гуцульщини і Лемківщини.

¹ У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського. — К., 1993. — С. 30.

Етнографічна комісія вперше організувала експедицію 13 липня 1900 р. На спільному засіданні історико-філософської і філологічної секцій Михайло Павлик доповів про ухвалу Етнографічної комісії щодо експедиції по краю та використання з цією метою „соймової субвенції“. Секції затвердили ухвалу комісії про територію досліджень та розподіл коштів. Було виділено Володимиру Шухевичеві для поїздки на Гуцульщину 100 корон, Олександрю Колесі на Закарпаття — 100 корон, Осипу Роздольському для поїздки на Львівщину — 200 кор., Михайлові Павлику для перегляду монастирських бібліотек в Галичині — 200 кор.¹

Це була обдумана і чітко спланована наукова акція, що охоплювала малодосліджені регіони. Вперше до програми внесено питання про вивчення старих літературних джерел. Останньому великого значення надавав Михайло Грушевський, який, звертаючись до громадськості, просив надсилати т. зв. „Gestions — Protokolle“ (книги для вписування універсалів і розпоряджень світських і духовних властей, які зобов'язані були вести священики). Це „майже зовсім невизискана категорія джерел“, де, паралельно із загальновідомими матеріалами, „вписувано також розпорядження місцевих властей, старостів циркулових, деканів і т. ін., рукописи військових і інших утікачів, звістки про розбої і розбійників, про засуди злочинців, про кари, накладені на поодиноких діячів за утисканє підданих, про похвали і відзнаки для духовних за закладанє і веденє шкіл, про різні місцеві народні звичаї, повірки, потреби і т. д.».²

Таким чином, Етнографічна комісія ставила завдання залучити до наукового обігу специфічно-автентичне джерело інформації, що надзвичайно важливо для

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 32

² Грушевський М. *Причини до історії Галичини в XVIII віці // Записки НТШ. — 1898. — Т. 27, кн. 1, розд. „Miscellanea“.* — С. 3.

*Бойко в лейбику.
Село Гребенів Сколівського пов., Львівщина.*

поліхроматичного погляду на історико-етнографічні явища того чи іншого періоду.

Новим в організації української народознавчої науки було також обов'язкове звітування дослідників після експедицій про проведену роботу, що відповідало рівню праці в державних установах. Уже у вересні 1900 р. на засіданні комісії заслуховувалися звіти учасників літньої експедиції, широко оприлюднені через

публікації у „Хроніці НТШ“ під рубрикою „Справоздання з етнографічної експедиції“.¹

Під час звітування вимагалось чітко вказати головну мету експедиції, окреслити досліджувану територію, виділити, на що найбільше зверталось увагу, точно назвати, скільки і якого матеріалу зібрано. Звіт не лише дисциплінував роботу вченого, але й сприяв систематизації і узагальненню зібраного матеріалу, отже, був ґрунтовною підставою для накреслення планів у подальшій праці.

Із звіту Осипа Роздольського довідуємося, що вчений з 18 липня до 28 серпня 1900 р. перебував на Лемківщині і головну увагу звертав на збирання казок і пісень. Побував у трьох повітах: Короснянському, Ясенському і Горлицькому та зробив записи у восьми селах — Поляни, Бортне, Святкова, Свіржова, Святківа Копань, Домниця і Граб. Матеріал становив 8 друкованих аркушів. Іван Франко збирав матеріали для збірок галицьких народних приповідок та колядок і щедрівок.

Звіти є цінним матеріалом для дослідників етносоціальних особливостей українського села початку ХХ ст. Вони містять цікаві спостереження про відносини між різними прошарками населення, інформацію про національну свідомість, зокрема людей, які сприяли праці вчених. У своєму звіті Іван Франко відзначив пароха о. Богдана Кирчіва, від якого одержав велику збірку колядок і щедрівок, зібраних ще на початку 60-х років його тестем о. Кобринським, а також „Співаник“.²

Ці знахідки дають цікавий матеріал про українських греко-католицьких священників, їх побут, інтереси, заняття, важливу інформацію для етнографічних досліджень.

¹ *Справозданє з етнографічної експедиції // Хроніка НТШ. — 1900. — Ч. 4. — С. 18.*

² *Там само. — С. 19.*

Учитель зі села Самушин, Буковина.

Філарет Колесса подорожував Закарпаттям. Тут він у монастирських бібліотеках розшукував матеріали про українську історію та побут, записував діалекти. Михайло Павлик об'їхав частину галицьких василіанських монастирів, знайомився із бібліотеками Добромиля, Лавріва, Дрогобича, Гошова, Почоня. У багатьох містах польські власті заборонили вченому працювати в біб-

ліотеках монастирів Бучача, Крехова, Кристонополя, Словити, Жовкви і Краснопуці.

Це перша експедиція Етнографічної комісії була попередньо підготовлена, чітко спланована для вивчення на теренах України тих питань української культури, які до того були майже не відомі в науці.

Для дослідження Закарпаття особливо багато прислухався Володимир Гнатюк, який протягом 1895-1903 рр. шість раз подорожував цим краєм. Долаючи величезні труднощі, він зібрав багатий фольклорний, діалектологічний та етнографічний матеріал. Частково — шість томів, опубліковано у виданнях НТШ. Своїми матеріалами і дослідженнями Володимир Гнатюк відкрив „перед науковим світом майже невідомі місцевості“¹, подав докладні відомості про політичне і культурне життя краю, соціально-економічне становище, особливості матеріальної і духовної культури українців в межах Угорщини: „Руські оселі в Бачці“², „Угорські духовні вірші“³, „Поетичний талант між бачванськими русинами“⁴, „Мадярська свобода“⁵, „Чи закарпатські українці автохтони?“⁶.

Володимир Гнатюк переконаливо довів, що українці цього краю, без сумніву, складова частина українського народу. Цей висновок вченого набував особливого значення, коли українців Закарпаття мадяризували, а мо-

¹ Мушинка М. Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття. — Париж — Мюнхен, 1978. — (Записки НТШ. — Праці історико-філософської секції. Т. 190). — С. 31.

² Гнатюк В. Руські оселі в Бачці (в полудневій Угорщині) // Записки НТШ. — 1898. — Т. 22, кн. 2. — С. 1-58.

³ Гнатюк В. Угро-руські духовні вірші // Записки НТШ. — 1909. — Т. 46, кн. 2. — С. 1-68; Т. 47, кн. 8. — С. 69-164; Т. 49, кн. 5. — С. 128-225.

⁴ Гнатюк В. Поетичний талант між бачванськими Русинами // Літературно-науковий вісник. — 1904. — Т. 26, кн. 6. — С. 174-188.

⁵ Гнатюк В. Мадярська свобода // Літературно-науковий вісник. — 1905. — Т. 32, кн. 11. — С. 143-154.

⁶ Гнатюк В. Чи закарпатські українці автохтони? // Літературно-науковий вісник. — 1922. — Т. 76, кн. 3 за липень. — С. 269-276.

Типи селян. Буковина.

сквофільські кола намагалися духовно відрізати цю частину від України, її культури і мови. Етнографічно-фольклористичними експедиціями Володимир Гнатюк, за свідченням о. Юрія Жатковича, „намагався по змозі познайомити Угорських Русинів з народними справами і літературними відносинами галицьких Русинів“.¹

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2271.

Отже, експедиційні дослідження цього терену мали не тільки суто наукове, але й громадсько-політичне значення, сприяли процесу відродження національного самоусвідомлення закарпатських українців. 1903 р. під час останньої поїздки на Закарпаття Володимир Гнатюк ставив перед собою завдання дослідити українців в угорських комітатах: Чинад, Арад, Бігар, Сатмар, Саболч, Гайда. Побував він у поселеннях: Маков, Батоню, Дебрецин та інших. Однак поїздка вийшла дуже важкою. Вчений не знайшов порозуміння з інтелігенцією, навпаки зустрічався з неприхильністю, недовірою, навіть був заарештований, та все-таки зумів зібрати значний фольклорний матеріал — казки і новели.

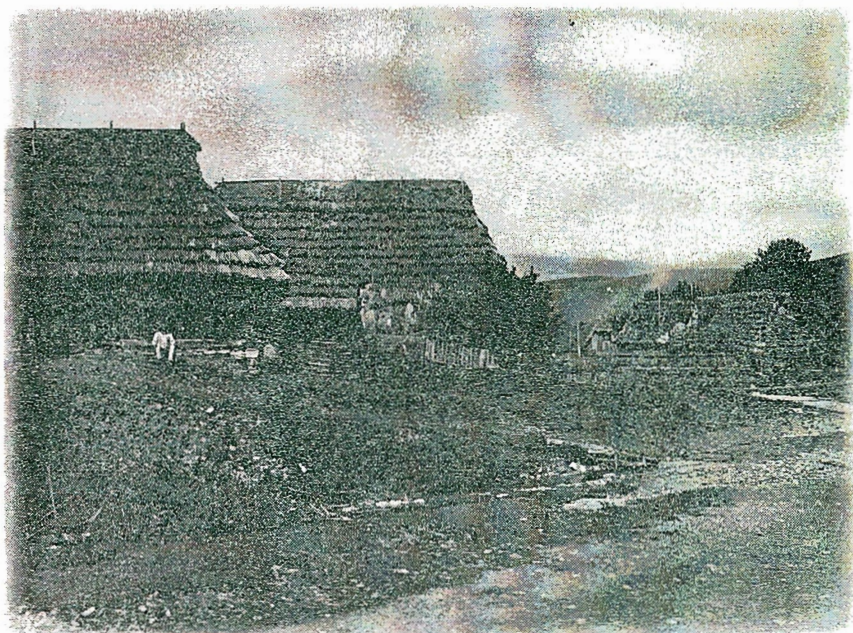
Етнографічна комісія поставила перед експедицією завдання здобувати статистичну інформацію, що було надзвичайно важливим за умов колонізації Закарпаття, коли офіційна статистика намагалася „довести“ кількісну перевагу панівної нації на всіх землях Угорщини. До урядових даних треба „приступати з повним скептицизмом“, — писав Степан Томашівський у праці „Угорські русини у світлі мадярської урядової статистики“.¹

Рецензуючи статистичні дані про Закарпаття, Володимир Гнатюк доводив їх фальшивість та упередженість уряду щодо українців.² Етнологічні дослідження науковців НТШ істотно впливали на розширення рамок українського народознавства.

Грунтовно підготовленою і принципово новою в українському народознавстві була експедиція Етнографічної комісії 1903-1906 рр. У липні 1900 р. на засіданні історико-філософської секції Михайло Грушевський висунув

¹ Томашівський С. Угорські русини в світлі мадярської урядової статистики // Записки НТШ. — 1903. — Т. 56, кн. 6. — С. 2.

² Гнатюк В. Статистика народностей в Угорщині // Літературно-науковий вісник. — 1902. — Т. 20, кн. 12, розд. „Хроніка і бібліографія“. — С. 45-46.

*Загальний вигляд села.
Село Верецьки Закарпатської обл.*

ідею про антропологічну експедицію, запропонувавши звернутись до Федора Вовка „за кошторисом та інструкцією щодо збирань антропологічних матеріалів“.¹ Секція прихильно сприйняла цю пропозицію і тому було ухвалено розпочати підготовчу роботу. У лютому 1901 р. секція розглянула лист Федора Вовка до Етнографічної комісії про потребу антропологічних досліджень.² У березні цього ж року це питання Михайло Грушевський

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 31

² Там само. — Арк. 33.

виніс на спільне засідання всіх секцій.¹ Його широке обговорення підтверджує, що народознавчі дослідження, зокрема експедиційні роботи були важливою проблемою не лише Етнографічної комісії, а й усього Товариства ім. Шевченка. До цієї експедиції антропологічні дослідження в Україні провів тільки Коперницький у Довгополі і Жаб'ю на 48 особах і „Вайсбах... мабуть, на кількох буковинських гуцулах, яких він не відрізняв від буковинських українців взагалі“.² 1902 р. на засіданні Етнографічної комісії було детальніше обговорено підготовку першої в Україні спільної антропологічно-етнографічної експедиції. Для її фінансування комісія звернулася з пропозицією до сейму виділити кредит у розмірі річної субвенції. На початку 1903 р. НТШ просило Федора Вовка очолити антропологічні дослідження в Галичині та відкрити курси антропології і взяти в експедицію тих науковців, які б хотіли практично оволодіти технікою антропометрії. Коли б виявилось, що „хтось (один або більше) з членів Товариства опанував техніку антропометрії й має охоту вести поміри. . . просити Виділ закупити антропометричні знаряддя“.³ Таким чином, наміри щодо такого методу досліджень були справді глибоко-науковими і глобальними. Це чітко сформулював і Федір Вовк у праці „Антропометричні дослідження українського населення Галичини, Буковини, Угорщини“: „досліджувати по змозі антропологічні райони в зв'язку з їх етнографічними відзнаками“.⁴

Отже ж, планувалося досліджувати всі етнографічні регіони України, а експедиція в Галичину була початко-

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 33.

² Вовк Ф. Антропологічні дослідження українського населення Галичини, Буковини й Угорщини // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — Львів, 1908. — Т. 10. — С. 7.

³ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 51.

⁴ Вовк Ф. Антропометричні дослідження українського населення Галичини, Буковини й Угорщини // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — Львів, 1908. — Т. 10. — С. 2.

**Іван Русов, М. Кос, Федір Вовк, Григорій Гарматій
роблять антропологічні обміри під час експедиції
у вересні 1903 р. в Перемишлі.**

вим етапом докладного етнологічного вивчення всіх етнографічних груп українців. Такий підхід відповідав тогочасним завданням світової соціально-культурної антропології, а українське народознавство в рамках НТШ планувалось як динамічна широкомасштабна наукова інституція.

Влітку 1903 р. Федір Вовк приїхав до Перемишля разом із Лукою Гарматієм і студентом Ляйпцізького уні-

верситету Михайлом Русовим. У Перемишлі вони обміряли і сфотографували 100 військовослужбовців — гуцулів і бойків у військовому госпіталі за допомогою полкового лікаря М. Коса. Такі ж обміри у військовому госпіталі і міському арештному домі проведено у Коломиї (80 осіб). Потім через Косів і Кути Федір Вовк приїхав до с. Довгополя, де за допомогою місцевого пароха о. Івана Попеля обміряв і сфотографував більше 50 гуцулів. Переїздом до Вижниці за допомогою того ж о. Попеля в с. Кути обміряно 30 осіб. Два місяці велися обстеження у м. Чернівцях. Звітуючи на засіданні комісії про експедицію, Федір Вовк відзначив, що вже ці перші дослідження свідчать, що гуцули нічим, окрім хіба більшої чистоти не відрізняються від загального українського типу і в усякому разі не мають жодних ознак східного чи азійського походження.¹

Отже, вже перша експедиція розв'язувала багато суперечок щодо генези етнографічних груп українців та впливи на них східних чи азійських племен.

13 червня 1904 р. Етнографічна комісія ухвалила фінансувати подальші поїздки на Гуцульщину для антропометричних студій.² У липні цього ж року на спільному засіданні історико-філософської секції Федір Вовк порушив „справу етнографічної експедиції в Бойківщину“,³ одностайно підтриману вченими. У подорожі разом із Федором Вовком взяли участь Іван Франко і Зенон Кузеля. Метою експедиції було визначено так: продовжити вивчення гуцулів — особливо буковинських і почати дослідження бойків. Окрім того ставилось завдання виявити перехідну зону від гуцулів до бойків і навпаки.

¹ *Справозданє з антропологічних екскурсій д. Федора Вовка // Хроніка НТШ. — 1903. — Ч. 16. — С. 13-14.*

² *Засідання секцій і комісій // Хроніка НТШ. — 1904. — Ч. 19. — С. 22.*

³ *ЦДДА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 57.*

Тип селянина.

Село Мшанець Старосамбірського пов., Львівщина.

Експедицію почато у с. Мшанець, де вченим допомагав о. Михайло Зубрицький. Багато матеріалів зібрано у селах по Черемошу — Ясенів-Горишній, Криворівня і Жаб'є. Тут експедиції допомагали о. Іван Попель і о. Олександр Волянський. Чимало цікавих наукових спостережень принесло відвідання ярмарки у с. Лютовисько.

Експедиція 1904 р. цікава вдосконаленням методологічних засад обстежень. За цей рік було обміряно набагато менше — біля 300 осіб, — аніж попереднього року, зате більше зібрано етнографічних матеріалів. Та-

кож зроблено велику кількість фотографій — 600 — одягу і будівель; складено плани хат і обійсть; здійснено численні етнографічні записи. Зенон Кузеля, наприклад, у с. Лавочне записав ціле весілля.¹ Новим в українській науці було те, що під час цієї експедиції звернено увагу на вивчення родин — етнографічні студії супроводжувались антропометричними обмірами цілих родин. Вперше антропометричні обміри проводились у етнографічному середовищі.

Наступного 1905 р. Федір Вовк „здумав присвятити увесь свій час карпатським бойкам, як у Східній Галичині, так і в Угорщині, доповнивши до того свій гуцульський матеріал іще угорськими гуцулами“.² Отже, мета поїздки — подальше вивчення гуцулів і бойків, але з залученням території Закарпаття. Про це Федір Вовк писав у листі Кирилу Студинському: „На сей раз думаю найбільше попоїздити по Угорській Русі...“.³ Федір Вовк і Зенон Кузеля, який знову його супроводжував, побували на ярмарках у Сколе і Стрию, зупинились у Синевидському Вижньому, Бубнищі, Брезі, Сукелі, Труханові, Побуці, Велдіжі, Ілемі, Липовці, Ясені, Прислоні, Яблівці, Солотвині, Надвірній і Зеленій.

У звіті про експедицію 1905 р. Федір Вовк робить важливий висновок про один і той самий тип бойків східно-південних та західно-північних — населення долин р. Сукеля, Мізунки, Свічі, Чечви і Лімниці подібне і антропологічно, і етнографічно до населення долин р. Сяна, Стрия, Гнилої і Орави. Визначено перехідну зону

¹ Франко І. Гнатюк В. До збирачів етнографічних матеріалів // Хроніка НТШ. — 1904. — Ч. 20. — С. 11-12.

² Вовк Ф. Антропометричні досліді українського населення Галичини, Буковини й Угорщини // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1908. — Т. 10. — С. 3.

³ У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського. — К.: Наукова думка, 1993. — С. 149.

*Гуцульська пара.
Село Микуличин Надвірнянського повіту.*

від бойків до гуцулів. Федір Вовк вважав, що домішок гуцульських елементів „зачинає почуватись“ на правому березі р. Лімниці, „нарешті на р. Бистриці і Зелениці населення можна вважати гуцульським“.¹

У Закарпатті почали дослідження із Ясеня і Чорної Тиси. За допомогою о. Юрія Жатковича зроблено

¹ *Справоздане етнографічної комісії 1905 р. // Хроніка НТШ. — 1905. — Ч. 24. — С. 23.*

обміри і зібрано етнографічні матеріали у с. Біла Тиса, Рахово, Білий Поток і м. Сигот.

Наслідком експедиційних досліджень двох етнографічних груп бойків і гуцулів різних регіонів було зроблено висновки про „майже цілковиту ідентичність угорських гуцулів із галицькими і буковинськими, від яких вони відлучені чисто адміністративними межами“.¹ Той самий висновок стосувався і закарпатських бойків на підставі вимірів і етнографічних спостережень у Сваляві, Бистрій, Стройні, гірських селах Кушниця, Лисичів, Сокирниця, Золотарів, Данилів, Новоселиця.

1906 р. Етнографічна комісія організовує експедицію на Лемківщину. Федір Вовк разом із Зеноном Кузелею та Іваном Раковським почали подорож 8 серпня із Нового Санчу з метою „переїхати цілу Лемківщину... аж до долини Сяну згідно лінії: Устріки-Лютовисько-Беньова“,² тобто до Бойківщини. Відвідали села: Злоцька, Новавесь, Ганьчова, Гладушів, Маластів, Крамна, Граб, Поляна, Довжниця, Лупків. Проведено близько 150 точних антропологічних обмірів, сфотографовано родини лемків, зроблено фотографії одягу, будівель, старих церков (близько 400).³ Досліджувався також побут лемків, звичаї, мова і загалом „здобуто немало нового матеріалу“⁴ для народознавства і лінгвістики.

Таким чином, протягом 1903-1906 рр. було проведено систематично етнографічне дослідження всього терену українських Карпат. Переміряно 726 осіб, зроблено 1,5 тис. фотографій,⁵ зібрано значний етнографічний і

¹ *Справозданє етнографічної комісії 1905 р. // Хроніка НТШ. — 1905. — Ч. 24. — С. 26.*

² *ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 82, арк. 2*

³ *Справозданє з етнографічної екскурсії // Хроніка НТШ. — 1906. — Ч. 28. — С. 15.*

⁴ *ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 82, арк. 2*

⁵ *Вовк Ф. Антропометричні досліди українського населення Галичини, Буковини й Угорщини // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1908. — Т. 10. — С. 4.*

Типи селян.

Село Висова Горлицького пов., Лемківщина. 1934 р.

фольклорний матеріал, а також велику збірку до музею НТШ. По суті, це перше в Україні комплексне дослідження широкого етнографічного масиву, результатом якого є численні записи, фотографії, плани будівель, обійсть і сіл, а також наукові праці. На підставі зібраних під час експедиції матеріалів Федір Вовк написав „Антропометричні дослідження українського населення Гали-

чини, Буковини, Угорщини“,¹ в якій зроблено надзвичайно важливий науковий висновок про окремий український антропологічний тип, який відчутно відрізняється від сусідніх слов'янських народів — росіян і поляків, зате має велику схожість із південно-західними слов'янами.² У розвідці Івана Раковського „Доісторичні мотиви в українському народному мистецтві“,³ на основі орнаментів дерев'яної різьби, вишивки і герданів зроблено важливий висновок: „... Можемо уважати нашу Україну осередком сучасного геометричного орнаменту в народному мистецтві і то орнаменту особливо, європейського характеру“.⁴

Експедиція стала початком антропологічно-етнографічних досліджень по всій Україні. Федір Вовк провів подібні експедиції на Чернігівщині, Волині, Київщині, Полтавщині, Херсонщині, Поділлі, Катеринославщині (нині Дніпропетровська обл.), а також — на Кубані, Курщині та Воронежчині.⁵

Окрім таких фундаментальних експедицій, Етнографічна комісія постійно виділяла кошти на проведення невеликих етнографічно-фольклорних подорожей, як, приміром, на поїздку 1906 р. студента Львівського університету Володимира Левинського у бойківські села Доброгостів, Улично, Ямельницю, Підгородці, Урич.⁶

Етнографічна комісія готувала велику експедицію на 1914 р. 26 квітня 1914 р. комісія відзначила історично

¹ Вовк Ф. *Антропометричні дослідження українського населення Галичини, Буковини й Угорщини* // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — Львів, 1908. — Т. 10. — С. 1-67.

² Там само. — С. 10.

³ Раковський І. *Доісторичні мотиви в українському народному мистецтві* // *Матеріали до етнології та антропології*. — Львів, 1929. — Т. 21-22. — С. 163-186.

⁴ Там само. — С. 184.

⁵ *Некрологи* // *Хроніка НТШ*. — 1918. — Ч. 60-62. — С. 122.

⁶ *Справозданє з етнографічної екскурсії* // *Хроніка НТШ*. — 1906. — Ч. 28. — С. 15.

*Стрій молодиці з села Лопушанка
Турківського пов., Львівщина.*

обумовлену розвитком цивілізації тенденцію швидкої зміни умов життя та втрати багатьох елементів традиційної культури.¹ 25 червня 1914 р. комісія заслухала проект експедиції, підготовлений Антоном Онищуком і Володимиром Гребеняком. Лише для збору матеріалу про народне будівництво комісія постановила виділити 150 кор.² Однак експедиція не була проведена.

¹ ЦДА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 2.

² Там само. — Арк. 3.

Після війни ця ділянка роботи занепала, оскільки організувати експедицію стало неможливим головним чином через перешкоди, що їх чинила польська адміністрація. Важко було виклопотати дозвіл на проведення експедиції, не кажучи про виділення коштів. Сприяті розвиткові української науки — не входило у плани польського уряду, тому не могло бути й мови про фінансування експедицій та інституцій НТШ загалом. Якщо до 1914 р. сейм Австрії покривав 50% витрат НТШ, то польська влада не тільки не виділяла на Товариство ніяких коштів, але й позбавила його доходів, які мало НТШ протягом 20 років. Як уже відзначалось, у 1923 р. Товариству заборонено видавати українські книжки. Це право одержали польські друкарні і приватний підприємець друкарні Ставропігії.¹

Як і у кожній академічній науковій установі, в Етнографічній комісії НТШ експедиціям передувала ретельна підготовча робота. Володимир Гнатюк, наприклад, перед поїздкою заздалегідь вивчав численні фольклорно-етнографічні збірники, методичні посібники і загалом всю доступну літературу про край дослідження. Накреслював також орієнтовний план експедиції, який уточнював вже на місці.²

Перед експедицією 1903-1906 рр. Федір Вовк закупив відповідні технічні засоби, склав програму антропометричних замірів, яка була найновішим словом у тогочасній науці. Разом із французьким вченим Луї Манувріє в Інституті антропології Історії і Народних Переказів вперше в світовій науці він розробив методи вимірів. Спеціально для цієї експедиції за цією програ-

¹ Діяльність Виділу // Хроніка НТШ. — 1925. — Т. 67-68. — С. 14-15.

² Мушинка М. Володимир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття. — Париж—Мюнхен, 1978. — (Записки НТШ. — Праці історико-філософської секції. Т. 190). — С. 27.

*Типи гуцулів. Станіславів.
Фото подароване Богдану Заклинському.*

мою було видрукувано формуляри антропологічних вимірів.

Рішеннями Етнографічної комісії кошти виділялися тільки на ті експедиції, які були попередньо докладно підготовлені. Окрім проекту, обов'язковим було представити комісії докладний план експедиції, котрий комісія рекомендувала секції для затвердження.¹ У план

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 2-3.

підготовки обов'язково входила організація записів на місцях з попереднім виясненням, до кого звернутися за допомогою. Федір Вовк підкреслював, що успіх експедицій багато завдячував місцевій інтелігенції, людям, „котрі не пожалували ні свого часу, ні чималої іноді праці, щоб полегшити роботу експедиції“.¹ Найчастіше — це священики, іноді вчителі. Вище згадувалися вже священики із Галичини о. Михайло Зубрицький, о. Іван Попель; допомагав із Закарпаття — о. Юрій Жаткович; на Лемківщині сприяли збору матеріалів священики: Дуркот, Титар, Підляшецький. Це окрема цікава проблема в науці — з'ясувати роль пароха в українському середовищі, в етнокультурній структурі цінностей. Окремим оригінальним моментом тут є, власне, збирацька народознавча діяльність, допомога науковцям НТШ у проведенні антропологічно-етнографічних експедицій.

Звіти експедицій є важливим джерелом для вивчення стосунків у формулах: селянин — сільська інтелігенція, селянин — міська інтелігенція, сільська інтелігенція — міська інтелігенція тощо.

Народознавчі експедиції — не нове явище в українському народознавстві. Вже члени „Руської Трійці“ вважали головним завданням іти „в народ“, побачити життя своїми очима.² Успішно проводили експедиційну роботу члени Географічного Товариства у Києві. Однак тільки в НТШ ця робота підноситься на рівень наукових досліджень, бо:

— експедиції проводили за наперед визначеним завданням, планом і програмою, що обговорювались і затверджувались секціями;

¹ Засідання секцій і комісій // *Хроніка НТШ*. — 1904. — Ч. 19. — С. 18.

² Кирчів Р. Ф. *Етнографічно-фольклористична діяльність „Руської трійці“*. — К., 1990. — С. 87-89.

Типи жінок. Буковина.

- для дослідження ставилися нові, недосліджувані проблеми — статистика, стара рукописна література, антропометричні обстеження;
- розширено територію досліджень;
- розпочато комплексне вивчення груп українців (гуцулів, бойків, лемків) на всій території їх проживання;

— залучено нові методологічні засади експедиційних досліджень — комплексне етнографічно-антропологічне вивчення окремих родин як об'єкту наукового дослідження;

— в експедиціях до збирацької діяльності залучалася сільська інтелігенція; що сприяло консолідації національносвідомих сил;

— запроваджено звітність.

За нетривалий час активної діяльності Етнографічна комісія зуміла виконати програмні завдання НТШ у галузі народознавства і розгорнути величезну роботу щодо збору етнографічного матеріалу, поставила на високий рівень опрацювання зібраних матеріалів, щорічно видавала два випуски збірника, які є золотим фондом українського народознавства. Вона організувала стаціонарні та експедиційні дослідження різних регіонів України та створила багату музейну етнографічну збірку. Завдяки Етнографічній комісії „українська етнографія, незважаючи на те, що український народ позбавлений державної організації та зв'язаних з нею культурно-наукових інституцій, які підпирали б постійно його культурно-наукові змагання, не тільки не полишалася позаді в сім загальнім поході; але не в одному напрямі вибилася наперед і випередила інші народи“¹.

¹ Гнатюк В. М. *Українська народна словесність: (В справі записів етнографічного матеріалу) // Вибрані статті про народну творчість.* — К., 1966. — С. 37.

Розділ 2.
**МУЗЕЙНА ТА ВИДАВНИЧА
СПРАВА**

2.1. Етнографічна збірка музею НТШ

Другий аспект збирацької діяльності Етнографічної комісії — формування етнографічної збірки музею НТШ, що здійснювалося кількома шляхами: збором експонатів під час експедицій; закупівлею речей від власників, особливо на виставках в Україні та за її межами, надходження пожертв від збирачів етнографічних матеріалів. Створення музею як однієї з наукових інституцій НТШ — це ще одна із реформ, проведених Михайлом Грушевським, „властивого основника і довголітнього організатора збірок“,¹ як відзначив Іван Раковський на відкритті відновленого музею 1920 р. Необхідність збирати пам'ятки культури і зберігати їх у музеї було затверджено у новому статуті НТШ 1895 р.² Підбір речей до музею НТШ, другого українського музею у Львові після Ставропігійського проходив, головним чином, у двох напрямках, зазначав Іларіон Свенціцький, „найближчих самому проф. Грушевському у українцям з Росії — археології і етнографії“.³

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 776, арк. 4.

² Статут Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові // Записки НТШ. — 1898. — Т. 23-24, кн. 3 і 4, розд. „З Товариства“. — С. 5.

³ Свенціцький І. Про музеї і музейництво. Нариси і замітки. — Львів, 1920. — С. 24.

Володимир Антонович, Федір Вовк, Михайло Грушевський, Іван Франко і Володимир Гнатюк задумували етнографічну збірку як окрему наукову інституцію у структурі народознавчої науки синхронно із розвитком музейництва такого плану в Європі. Саме в той час у багатьох містах були засновані етнографічні музеї: Британський у Лондоні, Університетський в Оксфорді, Музей у Парижі, Народного мистецтва у Берліні; а також етнографічні збірки при Історичному музеї у Відні, при Угорському національному музеї у Пешті; музей Етнографії у Флоренції, Академії Наук у Петербурзі. Головною рисою цих музеїв було те, що вони формувались із зразків культури позаєвропейських народів.¹ На відміну від названих музеїв збірка НТШ задумувалася як інституція суто національного характеру. На цю особливість звернув увагу громадськості Володимир Гнатюк: „У Російській Україні ледве один історичний музей ім. Тарнавського в Чернігові має виразно український характер, інші (в Києві, Полтаві, Катеринославі, Харкові), — це звичайні російські музеї, в яких лише заступлена місцева (отже, українська) культура так само, як, наприклад, львівський музей Дзедушицьких...“² Можна додати, що колекції української матеріальної культури, на відміну від музеїв України, були надзвичайно багаті в музеях Праги, Відня, Петербурга. Тому ухвала НТШ формувати саме національну етнографічну збірку було цілком закономірним.

Окремі предмети почали надходити одразу після створення Товариства ім. Шевченка. Першими експонатами були подарунки колекціонера з Києва Василя Тарнавського: портрет, перо і гіпсова маска Тараса Шевченка.³

¹ Вовк Ф. Деяко про теперішній стан і завдання української етнології // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — Львів, 1899. — Т. 1. — С. VI.

² Гнатюк В. Слово на часі // *Діло*. — 1909. — № 199. — 10 верес. (28 серп.). — С. 1.

³ *Дійсні члени Товариства // Хроніка НТШ*. — 1901. — Ч. 8. — С. 18.

Федір Вовк у своїй антропометричній лабораторії в Петрограді. 1912-13рр.

Однак датою створення музею НТШ вважається 1895 р., коли положення про музей було внесено у статут Товариства.¹

Зрозуміло, створення музею — справа складна і відповідальна. Як і для кожної інституції, для музею передовсім необхідні кошти на придбання експонатів,

¹ *Справозданє з діяльності Виділу Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1 січня до 31 грудня 1895 р. // Записки НТШ. — 1896. — Т. 10, кн. 2, розд. „З Товариства“. — С. 4.*

їх збереження та експонування, а головне для покупки приміщення та оплати фахівців музейної справи. 11 травня 1898 р., під час створення Етнографічної комісії на засіданні історико-філософської секції визначалися функції музею, принципи його формування.¹ Було призначено відповідальних за формування музею і його утримання. Однак, на той час музей НТШ, як і всі українські музеї Галичини, не мали відповідних приміщень та фахового персоналу. Володимир Гнатюк бідкався, що „закуповувати предмети не було за що, а коли б навіть було за що, то не було де містити їх“.²

Тому активна діяльність комісії розпочалась 1900 р., коли НТШ придбало будинок на вул. Чарнецького, 24 (нині Винниченка). Тоді ж для експонування було закуплено перший габлот.³ Окрім того, Михайло Грушевський домогся від влади асигнувань на потреби музею. До речі, „в розвиткові українського музейництва в Галичині це одинокий випадок, що музейна справа, розпочата одиницею, в громадсько-національній інституції, одержала якусь підмогу від влади“.⁴

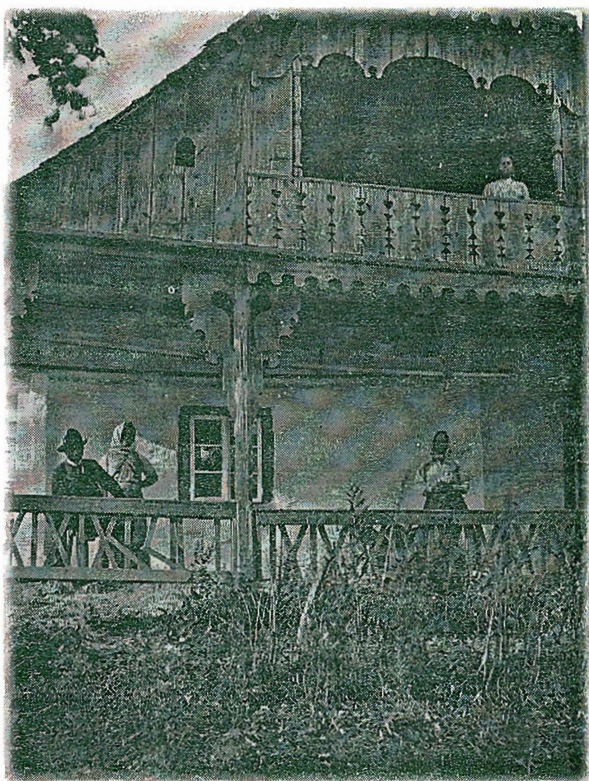
Етнографічна комісія звернулася до громадськості з проханням дарувати музеєві предмети народної культури. Це звернення, розроблене головою комісії Іваном Франком та її секретарем Володимиром Гнатюком, відіграло роль перших науково-методичних посібників по збору пам'яток культури. Саме воно визначало науковий характер етнографічної збірки музею. У цьому зверненні вчені докладно з'ясували мету збору матеріалів: „Русини повинні звернути більшу увагу на наш музей і присилати до нього різні предмети, які чужинці

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 20.

² Гнатюк В. *Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883 - 1823)*. — Мюнхен-Париж, 1984. — С. 138.

³ Там само. — С. 140.

⁴ Свенціцький І. *Про музеї і музейництво. Нариси і замітки*. — Львів, 1920. — С. 24.

*Різьблений ганок сільської хати.
Село Пакошівка Сяноцького повіту.*

визбирують пильно і заповнюють ними свої музеї, де опісля українські відділи становлять найкращі збірки“.¹ Укладачі звернення чітко орієнтували збирачів, що саме треба надсилати до музею: а) предмети доісторичної культури та історичної старовини (зброя, різьба, монети); б) пам'ятки церковного і світського мистецтва (образи, тканини і т. п.), пам'ятки письменства (рукописи,

¹ Дійсні члени Товариства // Хроніка НТШ. — 1901. — Ч. 8. — С. 18.

стародруки, документи) та предмети етнографічного характеру.¹

Придбані речі упорядковував Федір Вовк. Він закупив збірку передісторичних предметів у Парижі, а 1904 р., коли було закуплено ще кілька габлотів, впорядкував всю археологічну збірку музею.

Етнографічна збірка музею поповнювалася насамперед предметами, подарованими ентузіастами. 1909 р. священник о. Вержбицький подарував вишивки, гапти, плахти, килими із Київщини і Полтавщини. Цього ж року надійшло багато предметів з Галичини з першої української хліборобської виставки у Стрию — макети будівель (культових, житлових і господарських), зразки гуцульського і бойківського одягу, музичні інструменти, тканини, дерев'яний посуд.² 1909 р. збірку вишивок подарувала музеєві львівська „Жіноча громада“.³ 16 жовтня 1912 р. НТШ подякувало етнографічній секції відділу товариства „Взаємної помочі галицьких і буковинських учителів“, особливо вчителеві Антонові Онищукові „за придбання предметів для музею“. Загалом збирачі етнографічних матеріалів, про яких йшлося, відігравали також значну роль у формуванні етнографічної збірки. 1920 р. Іван Раковський на відкритті музею відзначив великий внесок Богдана Заклинського, Луки Гарматія, Антона Онищука і Володимира Гнатюка у створенні цієї інституції.⁴

Особливо великою і цінною була колекція писанок (1920 р. — 2000 експонатів) — подарунки з різних регіонів України. Вартісну збірку різьби по дереву май-

¹ Дійсні члени Товариства // Хроніка НТШ. — 1901. — Ч. 8. — С. 17-18.

² Гонтар Т. Етнографічні колекції Музею НТШ // Записки НТШ. Праці секції етнографії та фольклористики. — 1992. — Т. 223, розд. „3 історії Наукового Товариства імені Т. Шевченка“. — С. 419 — 420.

³ Засідання Відділу // Хроніка НТШ. — 1909. — Ч. 40. — С. 2.

⁴ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 776, арк. 4.

Ворота (частина хати). Чернівецька обл.

стрів І. Семенюка та Шкрібляків подарував музеєві відомий український художник Іван Труш.¹

Дарунки музею надходили і у міжвоєнний період. 1930 р. жертводавців було 288 осіб, 1931 р. — 401; 1937 р. — 224; 1938 р. — 252 особи.² Колекцію бойків-

¹ Назарійв О. Справозданє з музея за час від 1 жовтня до 31 грудня ц. р. // Хроніка НТШ. — 1912. — Ч. 52. — С. 34.

² Гонтар Т. Етнографічні колекції Музею НТШ // Записки НТШ. Праці секції етнографії та фольклористики. — 1992. — Т. 223. — С. 423.

ської вишивки подарувала вчителька Ольга Ляшецька із Самбора. Учень гімназії з м. Бережани на Тернопільщині Коковський (ім'я невідоме) писав Володимирі Гнатюку: „посилаю Вам вишивок із села Урмань Бережанського повіту“.¹ Великі надходження до музею були в 1938 р.: комплекти жіночого одягу з Львівщини (Городенківщина), вишивки (272 бойківські, 25 гуцульських, 90 із Збаража, 69 із Крилоса), килими, тканини, гуцульська різьба та кераміка, перемітки із Львівщини, домашнє знаряддя із Полісся, шовковий случький пояс із Помор'ян на Львівщині та ін.²

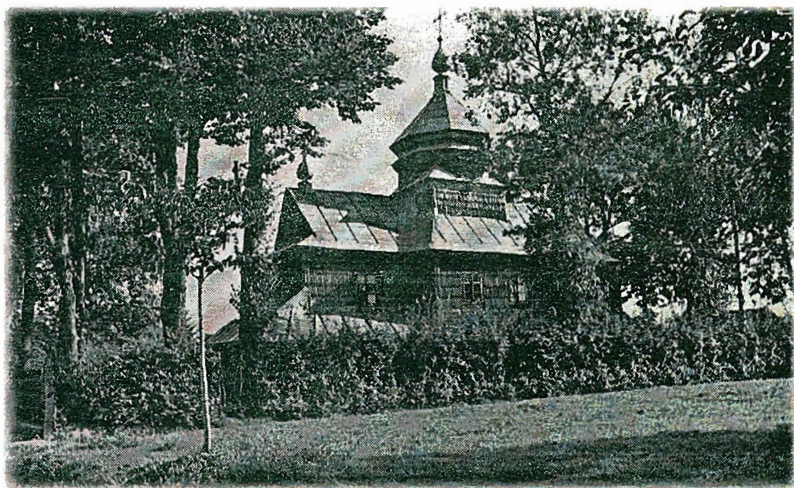
Звичайно, пожертви не могли повністю формувати музей, також і з огляду нерівномірності в представленні не лише регіонів, а й предметів культури. Певний час — 1910 - 1913 р.р. пожертв надходило дуже мало. Працівник музею, Володимир Гребеняк, пояснював це так: „суспільність, як завжди нетерпелива“, вимагала поставити музей на рівень західноєвропейських музеїв, а коли цього не можна було зробити, то вирішила, що причини такого стану в „нездатності управи і великих безпорядків“. Така громадська думка мала сумні наслідки: в ці роки припинились пожертви.³

Паралельно із організацією пожертв для музею Етнографічна комісія постійно виділяла кошти на закупівлю етнографічних предметів. Про це свідчать ухвали комісії: 13 червня 1905 р. виділено 200 корон, 20 червня 1906 р. ухвалено закупівлю Вертепу із Миколаєва над Дністром, 21 червня виділено для упорядкування музею 200 корон, а на закупівлю предметів 300 кор.; 26 лютого 1908 р. виділено для закупівлі жіночого одягу із Заліщищини понад 56 кор. 1909 р. Осипу

¹ ІМФЕ. — Ф. 29, оп. 1, стр. 18.

² Музеї Наукового Товариства ім. Шевченка у 1938 р. // Хроніка НТШ. — 1934. — Ч. 74. — С. 97.

³ Гребеняк В. Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у 1913-ім році // Діло. 1914. — № 38. — С. 6-7.

*Парохіальна церква.
Село Бриль Станіславського повіту.
Фото Ярослава Пастернака. 8 вересня 1938 р.*

Роздольському доручено закупити керамічні вироби,¹ 300 предметів придбано через Луку Гарматія², а 1912 р. він допоміг закупити речей етнографічного характеру ще на 200 корон.³ 1910 р. закуплено 22 килими з Великої України.⁴

Особливо багато цінних речей придбано для музею 1913 р. За посередництвом Богдана Заклинського, довголітнього співробітника НТШ, закуплено 259 етнографічних предметів, переважно дерев'яних виробів із Гуцульщини. Від М. Кузьмака закуплено 59 предметів із

¹ Хроніка НТШ. — 1905. — Ч. 23. — С. 11, Ч. 25. — С. 2; 1906. — Ч. 27. — С. 13; 1908. — Ч. 34. — С. 3; 1909. — Ч. 38. — С. 17.

² Залізник М. Справозданє з музею за час від 1 мая до 31 серпня 1910 р. // Хроніка НТШ. — 1910. — Ч. 43. — С. 30.

³ Засідання Виділу // Хроніка НТШ. — 1912. — Ч. 52. — С. 5.

⁴ Гнатюк В. Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883 - 1923). — Мюнхен-Париж, 1984. — С. 144.

шкіри, мосяжу і дерева також із Гуцульщини. Відомий етнограф о. Михайло Зубрицький придбав ряд дерев'яних виробів із Бойківщини, 120 фотографій церков.¹ Через відомого мистецтвознавця К. Широцького закуплено прекрасну збірку гончарських виробів із Поділля.²

На Наддніпрянщині кошти для музею НТШ збирало „Товариство прихильників культурно-історичного музею“. Сюди входили відомі культурні діячі: Леся Українка, Микола Біляшівський, Вадим Щербаківський, Опанас Сластіон, завдяки яким музей поповнився великою збіркою народного мистецтва — одяг, вишивка, килими, кераміка з Київщини, Полтавщини і Полісся.³

1918 р. цінну колекцію 1078 предметів гуцульських виробів на суму 8000 кор. закуплено у вдови колекціонера Червінського — килими, крайки, гerdани, постолі, посуд, топірці, череси, порохівниці, люльки, намиста. На перше місце у цій збірці Володимир Гнатюк ставив мосяжні вироби, а також старі килими, різьбу по дереву і металу.⁴

Хоча у міжвоєнний період фінансові справи у Товаристві були складні, закупівля до музею предметів етнографічного характеру продовжувалась: гончарські вироби, народний одяг і вишивка. Тоді ж працівники музею поповнювали експозицію речами, придбаними із недостатньо представлених районів — Підляшшя, Полісся і Вінничини.⁵ Поповнювався музей речами, зібраними під час антропологічно-етнографічних експедицій Федора Вовка на Бойківщину, Гуцульщину, а також

¹ Гребеняк В. Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у 1913-ім році // Діло. — 1914. — № 38. — С. 7.

² Там само.

³ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 776, арк. 4

⁴ Гнатюк В. Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883 - 1823). — Мюнхен-Париж, 1984. — С. 145.

⁵ Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у 1938 р. // Хроніка НТШ. — 1934. — Ч. 74. — С. 94.

*Тип селянина.
Село Явора Турківського повіту.*

Володимира Гнатюка на Закарпаття та Філарета Колеси на Буковину.

Від самого початку створення музею як наукової інституції Виділ НТШ і Етнографічна комісія колекціонували матеріали з усіх етнографічних регіонів України та за її межами, постійно дбаючи про цілісність збірки. Федір Вовк, наприклад, 1906 р. замовив модель бойківського обійстя у с. Мшанець.¹ За виконанням роботи попросив прослідкувати о. Михайла Зубрицького. Володимиру Гнатюку 1909 р. о. Михайло Зубрицький писав: „Завтра відвозить наш майстер замовлений мо-

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2271, арк. 30.

дель мшанецького обійстя, ношу чоловіка і жінки“...¹
Ця робота виконувалася близько трьох років.

Учені НТШ багато консультували збирачів. 30 червня 1904 р. у листі до Луки Гарматія Федір Вовк детально консультує його щодо підбору речей та особливо їх документації.² За ходом комплектування збірок музею стежив Голова Виділу Михайло Грушевський. У листі Луці Гарматію він просив зібрати колекцію ножів і переміток (вишиваних чи тканих) або лише кінців до них,³ тобто, ставить завдання відшукати головний убір бойківської жінки. У іншому листі Луці Гарматію він просив надіслати гуцульський одяг і знову нагадує: „Як стоїть справа із перемітками“.⁴ Вражає наполегливість, терплячість і послідовність науковців Товариства у створенні музею — важливої для народознавчої науки інституції. 1920 р. етнографічний відділ музею нараховував 9748 предметів⁵ — надзвичайно цінна колекція. Особливо виділялась збірка писанок. Після їх реставрації, яку здійснила Ірина Гургула 1929 р., виявлено 3095 писанок з Галичини, 494 — з Волині і Холмщини, 203 — з Буковини, 14 — з Київщини, 394 — не визначено походження. Перед Великоднем того ж року НТШ, бажаючи поповнити колекцію писанок, розіслало відозви надсилати писанки із тих регіонів, які не представлено в збірці. У відповідь було надіслано 600 писанок.⁶

Таким чином, завдяки кропіткій наполегливій праці провідних вчених разом із ентузіастами при Науковому товаристві ім. Шевченка було створено музей, етногра-

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2271, арк. 21.

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2259, арк. 1.

³ Там само. — Арк. 8.

⁴ Там само. — Арк. 19.

⁵ Гнатюк В. *Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883 - 1923)*. — Мюнхен-Париж, 1984. — С. 147.

⁶ Пастернак Я. *Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові у 1928 р.* // *Хроніка НТШ*. — 1930. — Ч. 69-70. — С. 37.

*Перемітка. Село Брустури Косівського повіту.
Фото Ю. Дороша. 1936 р.*

фічна збірка якого визначала народознавчий профіль цієї інституції. Цілість і цінність колекції — головні риси етнографічної збірки музею, на чому наголосив Голова Товариства Василь Щурат на відкритті виставки 1920 р. Він підкреслив, що особливість українського музею НТШ полягає не в числі експонатів і кількості залів, а в тому, що збірка килимів, наприклад, „може бути сміло причислена до кращих у Європі. Як своєю повнотою, так і добірністю“.¹

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 777, арк. 4.

2.2. Наукова та просвітньо-культурна робота

Для музею важливими були умови експонування, збереження і наукового використання матеріалу. Перший габлот було закуплено 1900 р., коли Товариство придбало приміщення на вул. Чарнецького, 24. Розмістили його в книгарні. 1901 р. закуплено другий габлот. 1907 р. музей перенесено до „Академічного Дому“, який належав Товариству. Тут у габлотах розмістили етнографічні предмети. 1910 р. до музею приєднано ще дві кімнати. В одній розміщувалися плахти, килими, вишивки, збірки посуду із Лівобережної України, а в другій — речі з Галичини. До кінця 1910 року музей було відкрито для відвідувачів щоденно, окрім неділі, від 12 до 2 год.¹

1912 р. НТШ придбало будинок на вул. Чарнецького, 2, і умови експонування покращилися. У новому будинку під музей було виділено на першому поверсі п'ять кімнат. Однак у процесі розміщення експонатів виявилось, що місця замало. Тому 1913 р. для музею

¹ Гнатюк В. *Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883 - 1823)*. — Мюнхен-Париж, 1984. — С. 139 - 141.

Фрагмент весілля.
Село Косів-Пільний. Полісся, 1937 р.

приєднано ще п'ять кімнат.¹ У своєму звіті Виділу НТШ аплікатор (упорядник) музею Олексій Назаріїв писав, що тільки після того, коли для музею було відведено десять кімнат з'явилася можливість на „правильне і систематичне розміщення музейних речей, потрібний догляд за ними в цілях консервації, належне

¹ Гнатюк В. *Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883 - 1823)*. — Мюнхен-Париж, 1984. — С. 142.

упорядкування та їх приладження для наукового дослідження і користування“.¹ Власне, тільки із 1913 р., як відзначив Володимир Гребеняк, „музей ступив на нову дорогу розвитку“, етнографічна колекція якого, єдина „на галицькій Україні“ за своєю чисельністю і різноманітністю, стала справді доступною для наукового опрацювання.

Ще один важливий аспект функціонування музею: кадри. Спочатку, коли речей було небагато, прийомом їх займався Володимир Гнатюк. Однак із зростанням колекції виникла потреба мати постійного працівника музею. 1907 р. відкрито посаду аплікатора музею. Тривалий час ця посада була вакантною. Лише 1909 р. її зайняв Михайло Залізник, який із 1903 р. брав участь у комплектуванні музейної збірки. Помічником його, а з 1912 р. аплікатором був Олексій Назаріїв (Будковенко) із Наддніпрянщини, віддана українській культурі людина. Олексій Назаріїв приїхав до Львова 1907 р. як емігрант з Росії. У рекомендаційному листі Володимир Гнатюку історик Дмитро Дорошенко (1882-1951) просив допомогти Будковенку з житлом і працею: „Людина се чесна, гарна, щира, свідомий українець, давній член петербурзької громади“,² Олексій Назаріїв був прийнятий на посаду помічника аплікатора музею Микола Залізняка. Під час війни Микола Залізник та Олексій Назаріїв як емігранти з Росії змушені були виїхати зі Львова. Музей було залишено без догляду. Наприкінці 1915 р. Олексій Назаріїв повернувся із Відня до Львова. Російські солдати так докладно порозкидали речі, що Назаріїв „не годен був дати собі ради“.³ Все-таки він упорядкував збірки, провів інвентаризацію

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 777, арк. 1.

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2268, арк. 11.

³ Гнатюк В. *Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883 - 1823)*. — Мюнхен-Париж, 1984. — С. 143.

Одпуст. Село Голоби, Волинь.

та продовжив підготовку каталогу. Під час цієї справді подвижницької праці у неопалюваному приміщенні музею Олексій Назаріїв простудився і 1917 р. помер. Разом із Олексієм Назаріївим працював Володимир Гребеньак, який 1915 р. поліг на полі бою.

Після смерті Олексія Назаріїва під керівництвом Івана Раковського і Степана Рудницького у музеї працював студент Стефан Полянський, а з 1920 р. аплікантом музею було прийнято Юрія Полянського, який переважно займався консервацією речей. Багато праці, вкладеної у розбудову єдиного на той час етнографічного осередку, знівечила Перша світова війна. Тільки 1920 р., як згадувалось вище, музейна комісія, що складалась з 14 осіб, під проводом Івана Труша „збра-

лась з великим запалом до праці“. Для музею, виділено було десять кімнат. Збірки розподілено на відділи: археологія, етнографія, модерне мистецтво, кераміка, історичний відділ, архів карт і ілюстрацій, природописний відділ.¹

Як впливає із вищесказаного, створенням музею, організацією його функціонування як наукового закладу безпосередньо займалися визначні вчені — Федір Вовк, Михайло Грушевський, Володимир Гнатюк. Скажімо, Михайло Грушевський у переломному для музею 1912 р. особисто проектував розміщення речей у кожному залі.² Така пильна увага до етнографічного музею, як національної установи мала на меті не лише наукове завдання, а й культурно-освітнє, передовсім щодо національного самоствердження, відродження національної самосвідомості народу, який сотні років тому втратив державність. За словами Івана Франка, „це перший ступінь, перша прикмета раціональної освіти — знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого, свідомого і об'єднаного організму“.³ Адже зразки культури демонстрували органічну спільність всього українського народу, незалежно від державних кордонів. Надзвичайно важливим було утвердити в українській громадськості: усвідомлення національної окремішності, матеріально втіленої в предметах культури та значимості цієї культури, а також почуття відповідальності за її збереження. 21 жовтня 1903 р. Федір Вовк прочитав для членів НТШ і громадськості двогодинну наукову лекцію з демонстрацією колекції музею НТШ.⁴

¹ Гнатюк В. *Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883 - 1823)*. — Мюнхен-Париж, 1984. — С. 146. - 147.

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 777, арк. 2.

³ Франко І. *Галицьке краєзнавство // Збір. творів: У 50-ти т. К., 1986.* — Т. 46, кн. 2. — С. 116.

⁴ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 54.

*Тип дівчини.
Село Рогатин Станіславської області.*

Михайло Грушевський постійно піклувався організацією виставок музею. 30 квітня 1912 р. на засіданні історико-філософської секції він запропонував надіслати експонати на Київську обласну виставку.¹ Неабиякого значення надавав виставочній праці й Іван Франко. Аналізуючи етнографічну виставку 1887 р. у Тернополі,

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 121.

він особливо звернув увагу на такі моменти: виставка а) „пробуджує серед широких кіл інтелігенції живе зацікавлення народом“; б) „для всіх учасників виставки стає великим захоченням розвивати свої здібності“; в) учасникам і відвідувачам допомагає „виховувати смак на вітчизняних взірцях“.¹

До першої світової війни музей не встиг широко розгорнути виставкову справу. Тільки 1935 р. було організовано виставку „Український народ, його життя і праця“, на якій карти і діаграми, демографічні дані переконливо свідчили про істотну перевагу українців на споконвічних етнічних землях, про давність культури, її самобутність та високий рівень. 1938 р. організовано виставку „Полісся“, котра планувалась як початок ряду етнографічних виставок за принципом етнографічного районування України.²

Виставка відкрилась 6 березня о 12 год. в залах музею. Експонати були з Пінська, Кобрини, Берестя, Сарн, Камінь Каширська та ін. Вперше виставка справді мала науковий та освітньо-культурний характер. 8 березня директор музею Ярослав Пастернак виголосив доповідь „Полісся в старовину“ про княжу добу краю, а Філарет Колесса прочитав лекцію про поліську пісню.³

17 березня на другому вечорі, присвяченому Полісся, Роман Герасимчук доповів про матеріальну культуру краю. Було підкреслено велику подібність народної культури Полісся й Гуцульщини. У наступні дні про орнамент, вишивку, ткацтво і одяг доповіла Ірина Гургула,⁴ а про звичаї і вірування поліщуків — Калістрат

¹ Франко І. Етнографічна виставка у Тернополі // Збір. творів: у 50-ти т. — К., 1985. — Т. 46, кн. 1. — С. 469.

² Герасимчук Р. Виставка „Полісся“ у межі НТШ // Новий час. — 1938. — Т. 44. — С. 2.

³ (Повідомлення) // Літературно-науковий додаток до „Нового часу“. — 1938. — Ч. 10. — С. 2.

⁴ Другий вечір Полісся // Новий час. — 1938. — Ч. 61. — С. 4.

*Типи дівчат.
М. Володова, Підляшшя. 1912 р.*

Добрянський. 31 березня Богдан Романчук виголосив доповідь „Полісся в українському письменстві“, 9 травня Володимир Кубійович „Національне обличчя Полісся“, а 14 травня Іван Раковський — „Антропологічний тип поліщуків“.¹

Виставка і наукові доповіді, що охопили широкий спектр народознавства, переконливо засвідчували єдність культури України на всій етнографічній території, сприяли подоланню відчуженості між різними регіонами, що її штучно витворили і постійно підігрівали колонізаторські уряди.

Цікаві і різноманітні компоненти виставки — демонстрація одягу селянами із Полісся, виконання полі-

¹ *Музеї Наукового Товариства ім. Шевченка у 1938 р. // Хроніка НТШ. — 1934. — Ч. 74. — С. 99.*

шуками пісень і обрядів, відтворення поліських оригінальних мелодій за допомогою валків фонографу, демонстрація фільму з побуту поліського села, — все це сприяло значному розголосу серед громадськості. Виставку відвідало 1685 осіб, з них 34 шкільні екскурсії. Популярний тоді жіночий журнал „Нова хата“ писав, що „виставка вражає своїм багатством“.¹ Про виставку у львівській пресі з'явилося багато статей, зокрема, про поліський край. На жаль, так широко й цікаво розпочата робота 1939 р. обірвалась.

Музей НТШ був відомий у всій Україні та за її межами. Вже на першому засіданні Етнографічної комісії Федір Вовк запропонував зарепрезентувати етнографічну збірку НТШ у Парижі. За дорученням комісії Володимир Шухевич успішно клопотав перед австрійським урядом виділити для експонатів окрему вітрину.²

На 100-літньому ювілеї музеїв у Берліні 1930 р. музей НТШ був офіційно запрошений і широко представлений. Від НТШ музей репрезентував Зенон Кузеля.³

Збірка музею формувалась на наукових засадах найглибшої і найширшої ілюстрації всіх сфер „тогочасного й минулого життя українського народу“, де кожен рік скрупульозно документувалось і вносилося до каталогу за відділами, згідно із загальноприйнятою у світі структуралізацією. Важливими аспектами діяльності музею була загально-освітньо-культурна робота та репрезентація національної культури за межами України.

¹ *Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у 1938 р. // Хроніка НТШ. — 1934. — Ч. 74. — С. 99.*

² *ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 20.*

³ *Дільність Виділу за час від 1 січня 1931 р. до 30 вересня 1932 р. // Хроніка НТШ. — 1932. — Ч. 71. — С. 9.*

2.3. Видавнича справа

Народознавче дослідження, окрім чіткої організації збирацької діяльності шляхом створення мережі збирачів народознавчих матеріалів та організації наукових експедицій, включає також наукове опрацювання зібраних матеріалів та їх видання. У передмові до першого тому „Галицько-руських приповідок“ Іван Франко писав: „Саме зібрання матеріалу, се ще одначе лише половина праці... далеко важніша річ обробити і опублікувати зібраний матеріал так, щоб із нього була найбільша можлива користь для науки“.¹

У Європі певні зразки спеціальних етнографічних журналів і серійних видань вже були. Вони з'явилися наприкінці XIX ст. „Internationales Archiv für Ethnografie“ та „Jornal of Amerikan Folklor“, які почали виходити з 1888 р. в Голландії і США. Інші подібні видання у світі — ровесники українських народознавчих публікацій НТШ: „Ameriken Antropologist“ (США) з'явився 1899 р. , „Folk — lore“, „Man“ у Англії, відповідно 1890 і 1891 р. У Німеччині почав виходити збірник

¹ Франко І. Передмова до першого тому // Галицько-руські народні приповідки. — Львів, 1901. — Т. 1. — С. XVII. — (Етнографічний збірник; Т. 16).

„Mitteilungen das Hamburgische Museums für Völkerkunde“ 1891, а із 1909 р. — „Ethnologica“. Тобто, НТШ власними зусиллями виробляло принципи опрацювання матеріалів, їх класифікації і систематизації.

НТШ ставило надзвичайно високі вимоги до обробки матеріалу, насамперед щодо максимальної точності запису. Хоча раніше в публікаціях ця вимога також дотримувалась, але „в практиці Етнографічної комісії вона досягала найбільш виразної і послідовної реалізації“. Крім того НТШ вимагало, щоб публікації опиралися не на „сирих матеріалах, а науково осмислених і опрацьованих“.¹

Ці засади теоретично обґрунтовувалися і практично застосовувалися Федором Вовком, Володимиром Ігнатуком і Філаретом Колесою. У згаданій вище передмові до „Галицько-руських приповідок“ Іван Франко детально розповів про свою методику опрацювання зібраних матеріалів: 1) класифікація; 2) порівняння українських приповідок із польськими, словацькими, чеськими, староруськими, російськими, литовськими, серболужицькими; 3) подача до кожної приповідки пояснень народознавчого характеру.

Останній пункт — нове слово у тодішніх європейських виданнях. Український вчений вперше практично подав фольклорний матеріал у безпосередньому зв'язку із етнографічними явищами. Пояснення, подані до кожної приповідки, за словами самого автора, дали „можливість торкнутися багатьох народних звичаїв, вірувань, поведінок, діалектичних окремішностей та інших етнологічних та мовних явищ“.² Названа праця Івана

¹ Кирчів Р. Ф. *Текстологія публікацій фольклористичних та етнографічних матеріалів у виданнях НТШ // Народознавчі зошити*. — Львів, 1996. — № 4. — С. 215.

² Франко І. *Передмова до першого тому // Галицько-руські народні приповідки*. — Львів, 1901. — Т. 1. — С. XVII. — (Етнографічний збірник; Т. 16)

*Народний одяг.
М. Долина Станіславської обл.
Фото Ярослава Коваля.*

Франка, — вияв грандіозної наукової роботи вченого, — унікальна не лише в українській, але й світовій науковій літературі.

Кожен науковець був зобов'язаний систематизувати матеріал і порівняти із друкованим раніше. Не завше цих вимог всі послідовно дотримувалися. Наприклад, Митрофан Дикарев у передмові до праці „Чорноморські народні казки і анекдоти“ зазначав, що порівняти зібраний матеріал із раніше опублікованим складно для автора через брак літератури. Тому порівняльні зауваження, що їх вимагало видавництво НТШ, він подавав не до всіх матеріалів.¹

¹ Дикарів М. Чорноморські народні казки й анекдоти // Етнографічний збірник. — Львів, 1896. — Т. 2. — С. 1.

Неухильно дотримувався принцип точності у всіх записах. Володимир Гнатюк особисто перевіряв відповідність матеріалів їх авторському тексту. На прохання Володимира Гнатюка учитель О. Коцан звіряв авторство запису: „Ви бажаєте довідатись, хто катехиту А. Стефановичу вручив гагілки... позаяк висше наіменованій наміряє їх під іменем збирача видати“.¹ Цього принципу послідовно дотримувався Іван Франко. У передмові до „Гуцульських примівок“ він детально перераховує, чиїми матеріалами користувався, укладаючи збірник: „Більша половина зібраних тут примівок записана о. В. Козарищук, решту по моїй просьбі списав О. Галевич, учитель в Довгополі галицькім“.² Така ж увага до записувачів є у збірках Володимира Гнатюка. У передмові до „Знадобів до галицько-руської демонології“ Володимир Гнатюк перераховує, скільки і чиїх записів використано із наявних 400: „В. Гнатюк — 196 оповідань (при них не подано ім'я записувача); О. Дерев'янка — 94; Л. Гарматій — 7; В. Равлюк — 7; Н. Левицька — 6; В. Горницький, Е. Бохенська, Н. Козловський і Маркевич — по одному“.³ У передньому слові до першого тому „Коломийок“ Володимир Гнатюк назвав усіх записувачів, а їх 76 осіб, зазначаючи назви сіл, в яких вони робили записи.⁴ Така увага Товариства до точності фіксації авторства записів викликала довіру і заохоту до праці у збирачів та науковців.

Ще одна вимога стала правилом у виданнях НТШ: друкувати „таке, чого або зовсім не було, або дуже не-

¹ ІМФЕ. — Ф. 29, оп. 1, стр. 21.

² Франко І. Гуцульські примівки // Етнографічний збірник. — Львів: Накладом Товариства, 1898. — Т. 5. — С. 41.

³ Гнатюк В. Переднє слово // Знадоби до галицько-руської демонології. Зібрав Володимир Гнатюк. — Львів, 1904. — Т. 1. — С. II. — (Етнографічний збірник; Т. 15).

⁴ Гнатюк В. Переднє слово // Коломийки. Зібрав Володимир Гнатюк. — Львів, 1905. — Т. 1. — С. V - VI. — (Етнографічний збірник; Т. 17).

Типи жінок.

Село Бродів Здолбунівського пов. Волинь. 1931 р.

багато“.¹ Всі збірки Володимира Гнатюка — зразок наукового опрацювання зібраного матеріалу: докладно представлено науковий апарат даної проблеми, словники діалектів (для праць Володимира Гнатюка властива величезна точність у передачі діалектичних рис), вказано на паралелі у фольклорі інших народів, звернено увагу на статистичні дані і старанно опрацьовано соціологічну інформацію. У „Матеріалах до етнології і антропології“ (збірник, присвячений Володимирові Гнатюкові) Філарет Колесса дійшов висновку, що „під оглядом вірності за-

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2266, арк. 42.

писів, упорядкування й повноти стоять збірники Гнатюка без порівняння вище“ від 7-томних „Трудів“ Павла Чубинського і збірника Якова Головацького „Народние песни Галицкой і угорской Руси“ 1878 р.¹

Для дослідників особливо велике значення мали обговорення рукописів до друку на засіданнях секцій. Інформація про це публікувалась у „Хроніках НТШ“. Секції намагалися піднести публіковані праці на рівень світових стандартів. Звертаючи увагу українських вчених на кращі праці з народознавства польських авторів, Володимир Гнатюк писав: „Я надіюсь, що українські матеріали будуть стояти вище, коли для них віднайде собі редакція якогось фахового референта, що... не пустить що-будь до друку“.² Надії Володимира Гнатюка не сповнились: спеціального референта редакція не знайшла. Тому референтами в НТШ із народознавчих питань постійно були Михайло Грушевський, Іван Франко, Володимир Гнатюк, рідше Федір Вовк. З метою фахово налагодити цю ділянку роботи, 30 травня 1895 р. на засіданні історико-філософської секції спеціально розглянуто питання про порядок обговорення наукових робіт. Вирішено задалегідь подавати реферати секретареві секції перед засіданням секції, щоб з ними попередньо могли ознайомитися члени секції, а відтак чітко спланувати її засідання. Програму засідання секції ухвалено надсилати усім її членам разом із повідомленням про дату і місце засідання.³

Усі праці народознавчого характеру обговорювалося на засіданні історико-філософської і філологічної секції. При цьому фольклористичні матеріали рецензувалося

¹ Колесса Ф. *Переднє слово* // *Збірник праць присвячений пам'яті Володимира Гнатюка. Впорядкував Філарет Колесса.* — Львів, 1929. — С. VIII. — (Матеріали до етнології й антропології; Т. 21 - 22).

² Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ.* — 1903. — Т. 56, кн. 6, розд. „Наукова хроніка“. — С. 40.

³ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 10.

**Шлюб Оверка Шостака.
Село Бродів Здолбунівського повіту. 1930 р.**

на засіданнях філологічної секції, етнографічні — переважно на історико-філософській. Іван Франко у статті в австрійському часописі писав: „Робота відразу була поділена на дві групи: традиційну (витвори народної фантазії, народні пісні, казки, жарти, прислів'я, загадки, примітки і інше) та описову етнографію, включаючи археологію і антропологію“.¹ Приблизно таких засад дотримувано і під час обговорення наукових праць. На засіданнях історико-філософської секції обговорювалася розвідка Володимира Охримовича „Сліди комуністичного устрою у Бойків“ (рецензент — М. Грушевський).² Голова НТШ виступав рецензентом і під час обговорен-

¹ Мороз М. Зв'язки Івана Франка з австрійським народознавчим товариством. Маловідома рецензія на працю Володимира Шухевича „Луцьщина“ // Записки НТШ. — 1992. — Т. 223. — С. 276.

² ІЦІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 28.

ня праць о. Михайла Зубрицького: „Два інвентарі по померлих священниках ХУІІІ в.“ (5.12.1897 р.),¹ „Канонічна візитація парохії. Річник в Коростянськiм деканатi в Галичинi в 1780 р.“ (28.06.1911 р.),² а також статті Х. Ящуржинського „Причинки до культу предків на Україні“ (12. 06. 1912 р.).³ Михайло Грушевський рецензував усі народознавчі праці Зенона Кузелі.

Рецензуванню наукових розвідок багато уваги приділяв Федір Вовк. Саме він запропонував до друку роботу о. Михайла Зубрицького про годівлю овець у Старосамбірському повіті (10.01.1904 р.). 20 липня 1907 р. на засіданні секції Федір Вовк дав прихильну оцінку на статтю О. Родакової про золотарство на Харківщині. Приїжджаючи до Львова, Федір Вовк брав найактивнішу участь у обговоренні праць, рекомендованих до друку у виданнях НТШ. 15 жовтня 1903 р., на засіданні історико-філософської секції Федір Вовк представляв низку праць про олійництво: П. Литвинової „Олійниця в с. Земляниці Глухівського повіту“, О. Веретельника „Олійні у північно-східній Галичині“, М. Шимкевича „Продукція олії на Галицькій Волині“.⁴ 23 вересня 1912 р. Федір Вовк на засіданні секції ознайомив її членів із своєю працею „Нові знахідки в палеолітичній стоянці в Мізині (Чернігівщина)“. Іван Франко рекомендував до друку працю о. Михайла Зубрицького про бойківський календар (15.11.1899 р.),⁵ Володимир Гнатюк — розвідку Антона Онищука „Народний календар“ і „Останки первісної культури у Гуцулів“,⁶ роботу о. Михайла Зубрицького „Селянська ноша в горах“.⁷ На засіданнях історико-

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 18.

² Там само. — Арк. 112.

³ Там само. — Арк. 124.

⁴ Там само. — Арк. 54 - 58.

⁵ Там само. — Арк. 126 - 127.

⁶ Засідання секцій // Хроніка НТШ. — 1913. — Ч. 54. — С. 8-9.

⁷ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 63.

*Тип молодиці.
Село Висока Горлицького пов., Лемківщина.*

філософської секції Володимир Гнатюк представив працю О. Веретельника про рубання дерева (7.11.1900), Митрофана Дикарева „Програма про улицу“ (21.11.1900 р.), Пелагеї Литвинової „Весільні обряди Чернігівщини“ (21.11.1900).¹ На засіданнях цієї ж секції обговорювалась велика праця Володимира Шухевича „Гуцульщина“. 30 березня 1898 р. автор ознайомив секції зі своєю роботою, звернувши особливу увагу на світогляд гуцулів.² Усвідомлюючи відповідальність за науковий

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 33.

² Там само. — Арк. 19.

рівень монографії і зважаючи на критичні зауваження під час її обговорення, секція доручила Філарету Колесі додатково ознайомитись із другим томом праці, і тільки після його рекомендації¹ прийнято ухвалу про публікацію.

Деякі етнографічні роботи обговорювались на засіданнях філологічної секції, які рецензував її голова Іван Франко. Це такі твори: Митрофана Дикарева „Уваги на розбір статті проф. Леже про Святовида“, „Дещо про вербу як символ в українській пісні“, „Паланиця“, „Кого треба розуміти під Рахманами та ідентичними русалками“ та ін.,² Володимира Гнатюка „Знадоби до української демонології“.³ Рецензувалися також збірки. 7 липня 1897 р. на засіданні історико-філософської секції обговорювався перший збірник „Матеріалів до українсько-руської етнології“, який підготував Федір Вовк (рецензував Михайло Грушевський.)⁴ Збірники рецензували також Іван Франко та Володимир Гнатюк.

Отже, рекомендовані Етнографічною Комісією праці проходили складну систему обговорення, рецензування та експертизи на засіданнях історико-філософської і філологічної секції.

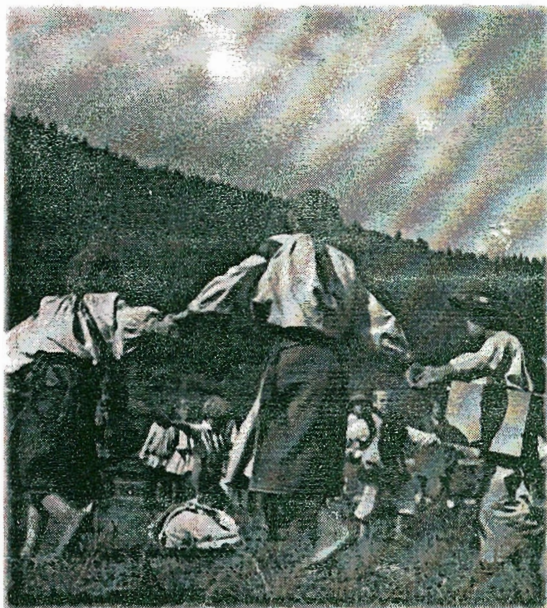
Обговорення праць на засіданнях секцій носили насамперед методологічний і методичний характер. Рецензенти давали позитивні відгуки насамперед на роботи з нових проблем. Михайло Грушевський високо оцінив наукові розвідки Зенона Кузеля „Нові праці про найдавнішу історію слов'ян“, о. Михайла Зубрицького „Кілька документів до історії сільського духовенства в Галичині ХУІІ-ХУІІІ ст.“ Останню Михайло Грушевсь-

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 32.

² Засідання секцій і комісій Товариства // Хроніка НТШ. — 1902. — Ч. 10. — С. 21.

³ Засідання секцій // Хроніка НТШ. — 1913. — Ч. 54. — С. 10

⁴ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 17.

Забава на полонині. Село Жаб'є.

кий рекомендував опублікувати в „Записках НТШ“ як таку, що дає цікаві відомості про економічне, суспільне і правне становище української інтелігенції-духовенства. Загалом, НТШ провадило велику роботу щодо підготовки досліджень етносоціальних процесів в Україні. Саме з цього погляду викликають інтерес матеріали Антона Крушельницького „З дневника гр.-к. пароха 1848-50 р. р.“, які пропонував опублікувати Іван Франко. Вчений відзначав, що ці матеріали дають відомості для характеристики духовних інтересів українських священиків.¹ Загалом Іван Франко всіляко спонукував розшукувати старі документи, які „подають образець“ давніх подій, подробиць побутового життя. Позитивно

¹ Засідання секцій // Хроніка НТШ. — 1909. — Ч. 38. — С. 10 - 11.

оцінена була праця Осипа Маковея: „Кілька документів з Гуцульщини з другої половини ХУІІІ ст.“.¹ До речі, тема життя і діяльності української інтелігенції, зокрема духовенства, з точки зору народознавства досі залишається неопрацьованою.

Високо оцінювались ті праці, в яких вже досліджувани теми знаходили наукове осмислення. Саме тому Володимир Гнатюк відзначив розвідку Антона Онищука „Народний календар“, в якій автор подав багато нового матеріалу, що „виказує, між іншим, як не можна краще ту глибоку двовірність, що заховалась донині в Гуцулів“. Статтю цього ж автора „Останки первісної культури“ Володимир Гнатюк поцінував за багатство нарисів „з давнішого і теперішнього життя гуцулів“.²

Безапеляційною вимогою до наукової праці була увага автора до духовного життя народу, соціально-політичних подій, аналіз явищ релігійного і культурного характеру — у тісному зв'язку із соціально-економічними особливостями (рецензія Михайла Грушевського на працю Сушка „Предтеча унії“).³

Однією з вимог до наукових публікацій була глибока обізнаність автора з науковою літературою теми дослідження. Реферуючи працю П. Решетуки „Гайілка „Зельман“ у народній творчості, її значення і походження“ Філарет Колесса не рекомендував її до друку, бо автор виявив незнання літератури, особливо робіт Олександра Потебні.⁴ Важливо було також поєднувати теорію з фактичним матеріалом. Володимир Гнатюк вважав, що теорія зостанеться тільки теорією, якщо вона не буде наповнена ґрунтовними фактами“.⁵ З іншого

¹ Засідання секції // Хроніка НТШ. — 1909. — Ч. 38. — С. 6.

² Засідання секції // Хроніка НТШ. — 1913. — Ч. 54. — С. 8 - 9.

³ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 50.

⁴ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 16

⁵ Гнатюк В. [Рецензія] // Записки НТШ. — 1903. — Т. 51, кн. 1, розд. „Бібліографія“. — С. 57.

*На Спаса — обдаровування діда перед церквою
„за пошану“. Космач Коломийського повіту.
Фото Р. Крохмалюка. 1938 р.*

боку, навіть цікавий матеріал, не рекомендувалося публікувати без його наукового осмислення. Після обговорення статті „Два інвентарі по померлих священиках ХУІІІ в.“ Михайло Грушевський радив подати тільки огляд документів про життя священика ХУІІІ ст., а публікувати як ілюстративний матеріал один документ 1592 р.¹ Те ж саме стосувалось статті о. Михайла Зуб-

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, стр. 42, арк. 18.

рицького „Канонічна візитація парохії. Річник в Короснянськiм деканатi в Галичинi в 1780 р.“, якому було рекомендовано змiст вiзитацiї використати у розвiдцi, не публiкуючи її.¹

Для дослiджень в галузi матерiальної культури, потрiбний був iлюстративний матерiал, як умова публiкацiї. На iлюстрацiї до другого тому Володимира Шухевича „Гуцульщина“ НТШ видiлило 600 корон.² Статтю о. Михайла Зубрицького „Селянська ноша в горах“ ухвалено було друкувати в „Матерiалах до українсько-руської етнологiї“ тiльки за умов, „коли автор пришле потрiбнi для сеї статтi рисунки“.³ Чiткi вимоги були i щодо стилю праць та правопису. Наукове дослiдження повинно було вiдзначатися: а) чiткiстю у формулюванні думки; б) послiдовнiстю викладу; в) точнiстю, без поетичних образiв i риторики.⁴ Мова публiкацiй — лiтературна, на вiдмiну вiд записiв етнографiчного й фольклорного характеру, де, навпаки, вимагалось зберiгати особливостi мови. У листi Володимиру Гнатюку Федiр Вовк просив виправити мову i правопис о. Михайла Зубрицького, „щоб вони не виходили надто локальними. Якщо згодиться, то зараз верну вам манускрипти до друку“.⁵ Федiр Вовк гостро критикував Володимира Гнатюка за, здавалось би, незначнi помилки у правописi i просив не допускати цього: „Я не знаю, як ви там у Товариствi вимовляєте п'ять чи п'ять, але якщо друкуєте п'ять, то 30 мiльйонiв українцiв не пiзнають у цьому свого п'ять, котре вони вимовляють“.⁶ Федiр Вовк вважав, що за тодiшнiх полiтичних умов мова i правопис є одним iз консолiдуючих факторiв

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 112.

² Там само. — Арк. 32.

³ Там само. — Арк. 63.

⁴ Там само. — Арк. 50.

⁵ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 2266, арк. 47.

⁶ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 49.

Сільський сход.

Село Бортнів Волинської обл. 26 листопада 1916 р.

українського народу. Цим і пояснювалася його уважність до найдрібніших деталей видань НТШ, оскільки вони були єдиною спільною для всіх українців науковою і культурною літературою.¹

¹ Послідовно й наполегливо вчені НТШ провадили роботу з метою, щоб у виданнях Товариства появлялися праці з народознавства, що відповідали б таким головним засадам: — підняття в українській народознавчій науці нових досі нерозроблюваних тем; — дальшого вивчення малодосліджених питань; — внесення нового в уже розроблювані проблеми; — розгляд питань у зв'язку із дотичними проблемами; — порівняння українського матеріалу з матеріалами інших народів, виявлення спільного і специфічного регіонального, розгляд проблеми у синхронному розрізі; — розв'язання народознавчих питань у діахронному зв'язку; — наповненості наукового матеріалу фактами та ілюстративним матеріалом; — дотримання мовних та правописних норм літературної української мови.

2.4. Періодичні Видання Етнографічної комісії

Вищезгаданим вимогам і відповідав збірник „Матеріали до українсько-руської етнології“, який, з ініціативи Федора Вовка, почав видаватись із 1898 р. Від 1909 р. це видання мало назву „Матеріали до української етнології“.

До Першої світової війни „Матеріали“ виходили щорічно. Після переїзду Михайла Грушевського і Федора Вовка до Києва, збірник виходив неперіодично. Із смертю Володимира Гнатюка „Матеріали“ по суті припинили своє існування. Останній об'єднаний 21-22 том вийшов у 1929 р. під назвою „Матеріали до етнології та антропології“.

У першому томі „Матеріалів“ Федір Вовк як редактор звернув головну увагу на проблеми теорії народознавчої науки. У вступній статті редактора „Деяко про теперішній стан і завдання етнології“ є практичні поради і вказівки науковцям та ентузіастам щодо збирацької і наукової діяльності („Програма до збирання відомостей, дотичних народної побутової техніки“, „Спеціальні програми до науково-етнографічних розвідок“).

Побутова сцена. Буковина.

Редаговані Федором Вовком (томи 1, 1899; 3, 1900; 6, 1905 р), були присвячені переважно матеріальній культурі: науковий аналіз археологічних знахідок в Україні, праці Федора Вовка „Передісторичні знахідки на Кирилівській улиці у Києві“ (Т. 1), „Знахідки у могилах між Верем'ям і Стретівкою і біля Трипілля“ (Т. 3), „Вироби передмікенського типу у неолітичних становищах на Україні“ (Т. 6). У редагованих Федором Вовком збірниках, опубліковано головним чином статті про народну господарську діяльність: олійництво — П. Литвинова-Бартош „Олійниця у селі Земляниці Глухівського повіту на Чернігівщині“ (Т. 6), А. Веретельник „Олійні у північносхідній Галичині“ (Т. 6), М. Шишкевич „Виріб з олію в Галицькій Волині“ (Т. 6); рибальство — Ф. Вовк „Українське рибальство у Добруджі“ (Т. 1); ткацтво — В. Гнатюк „Ткацтво у Східній Галичині“ (Т. 3); кушнірство — В. Гнатюк „Кушнірство у Галичині“ (Т. 1); вівчарство — М. Зубрицький „Годівля, купно і продаж овець у Мшанци Старосамбірського повіту“ (Т. 6); гончарство — М. Могилянченко „Гончар-

ство в с. Олешні у Чернігівщині“ (Т. 1), М. Русов „Гончарство у с. Опішні у Полтавщині“ (Т. 6), обробка дерева — М. Русов „Вироби з дерева у с. Груні у Полтавщині“ (Т. 6), А. Веретельник „Рубане і виготовлюване дерева“ (Т. 3). золотарство — О. Роданова „Золотарство у Старосамбірському повіті у Харківщині“ (Т. 6). обробка рогу — М. Русов „Гребінництво у с. Груні у Полтавщині“ (Т. 6), харчування — В. Гнатюк „Народна пожива і спосіб її приправи в Східній Галичині“ (Т. 1), будівництво — М. Могильченко „Будівля на Чернігівщині Глухівського повіту у с. Полошках“ (Т. 1); народна медицина — В. Доманицький „Народна медицина у Ровенському повіті на Волині“ (Т. 6).

Для цих матеріалів характерною рисою є точність описів, визначення спільних ознак для всіх українців та регіональних особливостей, насиченість ілюстраціями (рисунками, фотографіями, схемами) та наявність словників.

У названих томах є чимало статей про народний календар, звичаї і обряди, які вже до того досліджувалися раніше: о. Михайло Зубрицький „Народний календар, народні звичаї і повірки, прив'язані до днів в тижні і до роковин свят“ (Т. 3), Митрофан Дикарев „Народний календар Валуйського повіту“ (Т. 6), П. Литвинова-Бартош „Весільні обряди і звичаї у селі Землянці Глухівського повіту у Чернігівщині“ (Т. 3).

Ці томи „Матеріалів“ містять також інформативно-наукові статті: про Археологічний з'їзд у Києві (Т. 1), про Археологічний конгрес у Києві 1899 р. (Т. 3), про конгрес фольклористів у Парижі 1900 р. (Т. 3) про міжнародну етнографічну виставку у Парижі (Т. 3), про Паризьку виставку 1900 р. (Т. 3) тощо. Інші томи „МУРЕ“ подібних матеріалів не містять.

У 10 і 11 томах не зазначено редактора. Однак, аналізуючи вміщені там матеріали, є підстави гадати, що

їх теж редагував Федір Вовк. По-перше, у десятому томі вміщено його статтю „Антропометричні досліді українського населення Галичини, Буковини і Угорщини“¹ з фотографіями, картами, таблицями, виготовленими за матеріалами експедицій. По-друге, цей том, як і вищевказані три томи, складався із двох частин, з яких перша присвячена матеріальній культурі, а друга — духовній. Перша частина представлена працею о. Михайла Зубрицького „Верхня вовняна ноша українсько-руського народа в Галичині“² й ілюстрована 32 фотографіями. Стаття є комплексним дослідженням соціальних питань, взаємин між шляхтою і селянами, особливостей одягу сіл і містечок, різниці й подібності в одязі. Автор відзначає зміни в одязі, впливи сусідніх народів (угорців). Друга частина присвячена темі „Бойківське весілля“: Володимир Гнатюк „Бойківське весілля в Мшанці“ (Старосамбірського повіту), Юрій Кміт „Бойківське весілля в Гвіздці Турчанського повіту“, Володимир Левинський „Бойківське весілля в Доброгостові Дрогобицького повіту“, Зенон Кузеля „Бойківське весілля в Лавочнім Стрийського повіта“. Якщо врахувати те, що всі названі статті, окрім праці Володимира Гнатюка, написані на основі матеріалів експедицій під керівництвом Федора Вовка і те, що найповніше наукове опрацювання українського весільного обряду належить саме Федору Вовку, то можна дійти висновку, що том редагував Федір Вовк.

Те саме стосується і 11 тому (1909 р.), в якому публікувалися матеріали про будівництво, умеблювання і вірування, пов'язані з народним будівництвом

¹ Вовк Ф. Антропометричні досліді українського населення Галичини, Буковини й Угорщини // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1908. — Т. 10. — С. 1 - 67.

² Зубрицький М. Верхня вовняна ноша українсько-руського народа в Галичині // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1908. — Т. 10. — С. 33 - 62.

(М. Зубрицький — „Селянські будинки в Мшанці Старосамбірського повіту“). Відомо, що саме Федір Вовк замовляв виготовити для музею НТШ макет мшанецького обійстя. У першій частині збірника вміщено також статтю о. Михайла Зубрицького „Ходаки, обув селян Старосамбірського і Турчацького повіта“. Друга частина тому присвячена традиційним віруванням українців (А. Онищук „Матеріали до гуцульської демонології“). Отже, обидва томи (10 і 11) побудовані аналогічно до 1, 3 і 6 томів. Окрім того, запропонована Федором Вовком назва збірника, змінюється саме з наступного номера, що вийшов 1909 р. під редакцією Володимира Гнатюка.

Збірники „Матеріалів“, що вийшли під редакцією Володимира Гнатюка (т. 12, 1909 р.; т. 15, 1913; т. 18, 1918; т. 19-18, 1919) містять переважно матеріали зі сфери духовної культури і фольклористики (В. Гнатюк „Гайвки“ (Т. 12)). З матеріальної культури тут вміщено декілька статей: Я. Пастернака „Антропологічні дослідження над українським населенням полудневої Жовківщини“ (Т. 19 - 20), Т. Колцуняк „Народні хрести в Коломийщині“ (Т. 19 - 20), І. Франко „Моя вітцівська хата“ (Т. 19). Однак, 17-й том містить багатий етнологічний матеріал про їжу українців різних регіонів та соціальних груп України (Львівщина, Лемківщина, Гуцульщина, Покуття).

Під редакцією Філарета Колесси опубліковано „Мелодії українських народних дум“ (Т. 13), а також збірник праць пам'яті Володимира Гнатюка (Т. 21 - 22). Останній побудований на зразок перших томів „Матеріалів“, де в першій частині вміщено статті про матеріальну, а в другій — про духовну культуру українців. Філарет Колесса написав також передмову до збірника, що вийшов під редакцією Станіслава Людкевича „Мелодії українських народних пісень“ (Т. 16). Передмова

цікава тим, що окрім аналізу музичних форм українських народних пісень Поділля, Холмщини і Підляшшя, Філарет Колесса подав цікаві відомості народознавчого характеру про малодосліджені регіони Підляшшя і Холмщини.

У „Матеріалах“ опубліковано фундаментальне дослідження Володимира Шухевича „Гуцульщина“ (т. 2, 1899; т. 4, 1901; т. 5, 1902; т. 7, 1904) — плід 20-літньої праці вченого. Автор дає характеристику території краю, її природи, місцеві назви рослин і тварин, узагальнює антропологічні особливості гуцулів, відтворює статистичну картину. Все ж деякі висновки автора мають суб'єктивний характер. Після антропологічного обстеження гуцулів Федір Вовк, наприклад, звернув увагу на те, що Володимир Шухевич безпідставно твердить, нібито серед гуцулів більше білявих, хоч очі у них темні. Насправді темноволосих — 71,5%, а білявих — 9,5%.¹

Загалом Володимир Шухевич не ставив завдання досліджувати, а радше описувати спостереження у селах галицької Гуцульщини. Кожен об'єкт, кожен деталь об'єкта автор скрупульозно описував, звертаючи особливу увагу на народну термінологію. Розділ монографії присвячено архітектурі, господарству, розподілу праці в родині, особливостям родинного життя. Автор не дає точних посилань про місце фіксації того чи іншого явища. Так само описана й духовна культура. Четвертий том (т. 7, 1904) присвячено календарю — Різдво із записами обрядів і коляд, Йордан, Стрітєння, Федоровиця, Веснування, Писанка, Страсний тиждень, Пасха, Рахманний великдень, свято Юрія, Зелені свята і т. д.), але тільки деякі записи паспортизовано.

¹ Вовк Ф. *Антропометричні дослідження українського населення Галичини, Буковини й Угорщини // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1908. — Т. 10. — С. 21.*

Володимир Шухевич вдало висвітлює громадське життя гуцулів, соціальні відносини, стан шкільництва, демографічні процеси, але часто робить узагальнення без глибокого вивчення фактів, намагається окреслити етнопсихологічний портрет гуцулів без порівняння з іншими етнографічними групами українців. Іван Франко критично поставився до „не зовсім прийнятої методи“, за якою „деталь, звичай, назву, які знаходить чи спостерігає в одному селі, в одному закутку гір, він розглядає як типові для всієї округи“.¹ Іван Франко негативно оцінив також те, що Володимир Шухевич не порівнював гуцулів із сусідами (українцями і неукраїнцями), не використав матеріал інших вчених про цей край.

Однак відомий дослідник Гуцульщини Раймунд Фрідріх Кайндль високо оцінив діяльність НТШ за організовану ним справу вивчення Гуцульщини, „а пальму посеред тих дослідників здобув собі львівський професор Володимир Шухевич“.² Про „Гуцульщину“ Володимира Шухевича польський рецензент Олександр Мединський відзначив досконале знання автором досліджуваного регіону, що „завдяки барвистому описові, читач докладно може виробити уявлення про все. Автор вжився в стосунки між гуцулами і дослідив їх ґрунтовно“.³ Олександр Мединський вважав помилковим твердження, що гуцули українці⁴. Інший польський рецензент Станіслав Здзярський теж дав високу оцінку праці: „Помимо досить великої кількості праць про гуцулів, досі не тільки не мали ми... про цей гірський народ відомостей, а навіть не знали про нього нічого доклад-

¹ Мороз М. Зв'язки Івана Франка з австрійським народознавчим товариством. Маловідома рецензія на працю Володимира Шухевича „Гуцульщина // Записки НТШ. — 1992. — Т. 223. — С. 278.

² Кайндль Р. Ф. Гуцули // Діло. — 1909. — Ч. 194. — С. 1.

³ Medynski A. [Рецензія] // Lud. — Lwów, 1903. — R. IX. — S. 96.

⁴ Medynski A. [Рецензія] // Lud. — Lwów, 1902. — R. VIII. — S. 437.

но“, що наша етнографічна література має дуже мало праць, які дорівнювали б йому (*Володимирові Шухевичеві — О. С.*) з будь-якого погляду“.¹ У 8 і 9 томах „Матеріалів“ (1906 і 1907) під редакцією Зенона Кузеля — було опубліковано матеріали о. Марка Грушевського — першу в українському народознавстві наукову працю з етнографії дитини. Зенон Кузеля згрупував ці матеріали, дав до них посилання, примітки, бібліографію. Перші три розділи — „Вагітність“, „Порід“ та „Обряди і звичаї по уродженні дитини“ — оригінальний доробок Зенона Кузеля, в якому він висвітлив „досі занедбаний, а також важливий розділ української народної обрядності“. Ця публікація стала поштовхом для систематичного дослідження важливої ділянки народознавства дитячого життя, наприклад, монографія Ніни Заглади „Побут селянської дитини“.² Таким чином „Матеріали до українсько-руської етнології“ — перший український суто народознавчий збірник, видання якого прискорило розвиток народознавчої науки в Україні.

Багато цікавого й цінного матеріалу власне етнографічного характеру містив „Етнографічний збірник“, заснований 1895 р. з ініціативи Михайла Грушевського. Перші два томи вийшли під редакцією Михайла Грушевського, хоч самі матеріали впорядкував Іван Франко („Галицькі народні казки у записах Осипа Роздольського“ — т. 1; матеріали про галицьких лірників Володимира Гнатюка — т. 2; матеріали з Кубанщини — Митрофана Дикарева, — т. 2). Етнографічні матеріали з Угорської Русі Юрія Жатковича (т. 2), котрі редагував Володимир Гнатюк. Загальна ж редакція належала Михайлу Грушевському. Наступні томи: 9, 12 - 15, 17 - 19, 25, 26, 29, 30, 31 - 38 редагував Володимир Гнатюк та Іван

¹ Zdziarski S. [Рецензія] // *Lud.* — *Lwów*, 1903. — R. IX. — S.415.

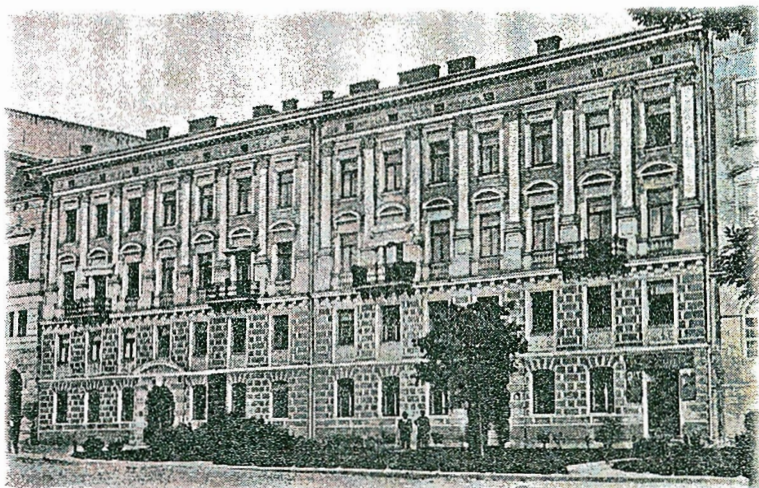
² Заглада Н. *Побут селянської дитини* // *Матеріали до етнології*. — *К.*: Академія наук Української РСР, 1928. — Т. 1. — 238 с.

Франко (5 - 8, 10, 16, 23, 24, 27, 28). Два томи (21 і 22) вийшли під редакцією Станіслава Людкевича за допомогою Володимира Гнатюка та Івана Франка. Том 31 готували Володимир Гнатюк та Іларіон Свенціцький. 31 та 32 томи про похоронні звичаї та обряди — Зенон Кузеля. Останні томи (39-40) вийшли після 13-річної перерви — 1929 р. за редакцією Філарета Колесси і були присвячені пам'яті Миколи Лисенка — „Народні пісні з Галицької Лемківщини“. Отже, „Етнографічний збірник“ готували як головні упорядники Володимир Гнатюк та Іван Франко. Погром архівів Товариства та вкрай несприятливі політичні умови польської окупації стали причиною смерті й цього видання.

„Етнографічний збірник“ був першим науковим виданням, в якому українські вчені видавали власні матеріали. Це стимулювало експедиційну й загально народознавчу діяльність. У передмові до останнього збірника Володимир Гнатюк згадував події з-перед 20-ти років. У 1894 р., коли було засновано „Towarzystwo ludoznawcze“ для дослідження життя польського та українського народів, Володимир Гнатюк надіслав до журналу „Lud“ збірку пісень (800 одиниць), яка пропала. Цього ж, 1894 р., Іван Франко створив український народознавчий журнал „Жите і слово“, що стало початком співпраці Івана Франка і Володимира Гнатюка. Однак, лише із заснуванням „Етнографічного збірника“ „я перемінив свої принагідні та аматорські записи на постійні та систематичні“¹ — писав Володимир Гнатюк.

Хоч „ЕЗ“ — в основному видання фольклористичного плану, варто зазначити, що загально збірник задумувався ширше. У передумові до „Етнографічних мате-

¹ Гнатюк В. *Переднє слово // Етнографічні матеріали з Угорської Русі / Зібрав Володимир Гнатюк. Т. 6. Байки, легенди, історичні перекази, новели, анекдоти з Бачки. — Львів: Накладом Наук. Тов. імені Шевченка, 1911. — VI. — С. III - IV. — (Етнографічний збірник; Т. 30).*

ріалів з Угорської Русі“ Володимир Гнатюк бідкався: „вибираючися на екскурсії, укладав я собі ширші плани, як зібрати самі фольклорні матеріали, а що скінчилося лише на них, се не моя вина, а швидше обставин і тих трудностей, серед яких доводиться працювати“.¹ 1896 р. в „Етнографічному збірнику“ було опубліковано матеріали о. Юрія Жатковича „Замітки етнографічні з Угорської Русі“,² що містять відомості про обробіток землі, садівництво, годівлю худоби, одяг, їжу, народний календар, родинні обряди (особливо широко представлений весільний обряд), спосіб лікування хворіб українців регіону. Володимир Гнатюк планував докладніше

¹ Гнатюк В. *Передне слово // Етнографічні матеріали з Угорської Русі // Зібрав Володимир Гнатюк. Етнографічний збірник. — Львів, 1911. — Т. 30. — С. IV.*

² Жаткович Ю. *Замітки етнографічні з Угорської Русі // Етнографічний збірник. — 1896. — Т. 2. — С. 1 - 38.*

вивчити цей край, розширити інформацію, зібрану о. Юрієм Жатковичем і таким чином „подати докладне число Русинів, досі невідоме з різних причин, визначити етнографічні границі руські, списати назви географічні руські, усунені зовсім з уживання найновішою ухвалою мадярського пештського сойму, та звернути увагу на економічний бік, а не як досі обмежуватися майже виключно на збирання усної словесності“.¹

Все ж „Етнографічний збірник“ став, по суті, виданням саме зразків усної словесності, скарбів духовної культури українців. Попри те у кожному збірнику є цікавий етнографічний матеріал. Скажімо, у матеріалах Володимира Гнатюка із Закарпаття є детальні описи парохій українців, заняття, соціальний статус, переважно робітників на цегельнях, їх вірування, національну свідомість тощо. Наприклад, у Варад-Оласі налічувалось 900 греко-католиків, але за урядовою статистикою тут не було жодного українця, у греко-католицькій парохії Ейр-Шелінд — 768 вірних, а в урядових записах — 1 русин. Те ж саме спостерігалось у багатьох інших селах. Володимир Гнатюк зафіксував, як за жорстких політичних умов українці швидко денационалізувалися, скажімо, розмовляли лише румунською. У Банаті вчений виявив значний вплив словацької мови.

Отже, окрім фольклорних матеріалів, Володимир Гнатюк подав також етнографічну інформацію, не обмежувався статистикою, а фіксував спостереження про рівень національної свідомості. Важливо, що навіть за таких умов селяни „вміють зробити національну різницю між собою та мадярами ... навіть словаками, яких мовою стараються говорити“.² Зрештою, фольклорний матеріал згруповано так, щоб „показати, як поступово переходить

¹ Гнатюк В. *Переднє слово // Етнографічні матеріали з Угорської Русі // Етнографічний збірник*. — Львів, 1898. — Т. 4. — С. VIII.

² Гнатюк В. *Переднє слово // Етнографічні матеріали з Угорської Русі // Етнографічний збірник*. — Львів, 1911. — Т. 30. — С. IV

Société scientifique de Chevtchenko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'ethnologie ukraino-ruthène

publié par la Commission ethnographique

sous la rédaction
de Th. Volkov.

Tome premier.

(Titres et sommaires des articles, explications des figures et index alphabétique
en français.)

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРИЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ

ВИДАННЕ ЕТНОГРАФИЧНОЇ КОМІСІЇ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

Х. В. БОВЖА.

Том I.

Львів

Léopol

1899.

В ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
під надходом К. Бадиарського.

словачення руських діалектів відповідно, як посуваємося зі сходу на захід“.¹ Володимир Гнатюк чітко ідентифікує національну окремішність українців і росіян, зафіксовану у матеріалах, зібраних Опанасом Шимченком на Полтавщині. Це він робив не тільки на різниці мов, але головним чином, на ґрунті відмінності звичаїв, вимог, заборон, тобто неподібності культурологічних рівнів, і особливо елементів побутової культури.² Польський дослідник М. Янік був невдоволений фіксацією українськими вченими народних творів про негативне ставлення українців до міжнаціональних шлюбів, зокрема з поляками.³

Для Володимира Гнатюка оповідання про опришків — не лише фольклор, стиль, форма і мовні особливості, але й пояснення історичної епохи опришківства як явища, що виникло внаслідок розбоїв і насильства польських магнатів. Дуже важливим для сучасного історика й етнографа є висновок Володимира Гнатюка, що опришківство — це аж ніяк не національна риса, і не тільки наслідок соціальної несправедливості, як інтерпретувала радянська наука, а суто історичне явище, характерне для всіх європейських народів тої епохи.⁴

Важливим для етнографії є матеріал Володимира Гнатюка із Буцацького повіту на Тернопільщині про лірників. І донині ця тема недостатньо вивчена. Дослідник зібрав матеріали про їх побут, порядок прийому на навчання, та спеціалізацію, уклав словник потайної лірницької мови на восьми сторінках.⁵

¹ Гнатюк В. [Передмова] // *Етнографічні матеріали з Угорської Русі* // *Етнографічний збірник*. — Львів, 1900. — Т. 9. — С. III.

² Шимченко О. *Українські людські вигадки зібрані Опанасом Шимченком* // *Етнографічний збірник*. — Львів, 1895. — Т. 1. — С. 2.

³ Janík M. [Рецензія] // *Lud. — Lwów*, 1906. — Т. 12, Z. 1 — S. 344.

⁴ Гнатюк В. *Передмова* // *Народні оповідання про опришків*. Зібрав Володимир Гнатюк. — Львів, 1910. — Т. 26. — С. IV.

⁵ Гнатюк В. *Лірники: лірницькі пісні, молитви, мова, звістки і т. і. про лірників повіту Буцацького*. Зібрав у вересні 1895 року Володимир Гнатюк // *Етнографічний збірник*. — 1896. — Т. 2. — С. 1 - 76.

в 27214/5

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

видає

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Т. I.

За редакцією

М. ГРУШЕВСЬКОГО.

У ЛЬВОВІ, 1895.

Накладом Товариства.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під надзором К. Водяраського.

Для вивчення особливостей духовної культури українців особливо актуальним залишається класифікація Володимиром Гнатюком колядок і щедрівок за принципом їх побутування: а) обряд повністю зник; б) трансформувався; в) зберігся частково чи повністю; г) літературного походження.¹ Вивчаючи обрядову культуру, Володимир Гнатюк, враховував реальні закономірні трансформування в обрядовості. Оpubліковані у Етнографічному збірнику колядки і щедрівки містили описи, зафіксовані Шекериком Дониківим. Вони зафіксували підготовку колядників і господарів до обряду, стосунки між колядниками і церквою, порядок частування і т. п.² Народознавчий матеріал із описом різдвяних звичаїв, обрядів, повір'їв, описом підготовки святкових страв та їх споживання із Причорномор'я знайдемо і у матеріалах М. Крамаренка.³

Ряд видань „Етнографічного збірника“ публікували розвідки з питань традиційної української сім'ї та побуту. „Народна гутірка з приводу коронації“ зібрана Митрофаном Дикаревим, стосувалася міжнародних шлюбів.⁴ Нарис М. Дерлиці про селянських дітей подає вагомий матеріал про сімейні звичаї та обряди з нагоди народження дитини та її виховання.⁵ Вступна стаття до т. 11 (1901 р.) цікава фактами і спостереженнями про життя родини греко-католицького сільського священика.⁶

¹ Гнатюк В. *Переднє слово // Колядки і щедрівки. Зібрав Володимир Гнатюк. // Етнографічний збірник. — Львів, 1914. — Т. 35. — С. III - XIV.*

² Шекерик-Доників Ф. *Як відбуваються колядки у гуцулів // Етнографічний збірник. — 1914. — Т. 35. — С. XV - XXXIV.*

³ Крамаренко М. *Різдвяні святки на Чорномор'ї // Етнографічний збірник. — 1895. — Т. 1. С. 1 - 24.*

⁴ Дикарів М. *Народна гутірка з приводу коронації // Етнографічний збірник. — 1898. — Т. 5. — С. 1 - 24.*

⁵ Дерлиця М. *Селянські діти. Етнографічний нарис // Етнографічний збірник. — 1898. — Т. 5. — С. 121 - 140.*

⁶ Др. Іван Колесса. *Біографічна замітка // Етнографічний збірник. — 1901. — Т. 11. — С. XXVII - XXXI. — підп.: відсутній.*

У статті Зенона Кузеля „Похоронні звичаї та обряди в етнографічній літературі“,¹ простежено етапи вивчення теми, проаналізовано українську і зарубіжну літературу, етнографічні записи польських та російських авторів, окреслено недостатньо вивчені з цього огляду регіони. Його ж праця „Посижіне і забави при мерци“,² доповнила цю тему. Автор подав 95 описів цих звичаїв на початку ХХ ст. в українських Карпатах. Окрім того, Зенон Кузеля дав широке порівняння з аналогічними забавами у хорватів і румунів.

Одна із наукових засад формування кожного „Етнографічного збірника“ — не обмежуватися лише публікацією фольклорних матеріалів. У вступному слові до т. 31 „Етнографічного збірника“ Володимир Гнатюк писав: „З огляду, що голосіння в'яжуться стисло з похоронним обрядом і видані окремо були б не раз навіть неясні, постановлено при голосіннях дати також описи обрядів“. Тому у збірнику про голосіння етнограф знайде й описи обрядів. Стосовно цієї обрядовості Володимир Гнатюк зазначив, що „таких повних і докладних“ описів [обрядів], як у Шекерика Дониківа, Антона Онищука, Павла Тарасевського, о. Михайла Зубрицького не було досі в нашій літературі.³

Науковий інтерес, в тому числі й для сучасного етнопсихолога становлять спостереження етнографів про оповідачів. Рецензуючи матеріали Осипа Роздольського, Іван Франко підкреслював важливість таких спостережень, бо „малюючи добре душу і настрої оповідачів“,

¹ Кузеля З. *Українські похоронні звичаї і обряди в етнографічній літературі. Огляд студій і бібліографія* // *Етнографічний збірник*. — 1912. — Т. 31 - 32. — С. 133 - 202.

² Кузеля З. *Посижіне і забави при мерци в українському похороннім обряді* // *Записки Наукового Товариства ім Шевченка*. — 1914. — Т. 121. — С. 173 - 224; 1915. — Т. 122. — С. 103 - 160.

³ Гнатюк В. *Від редакції* // *Похоронні звичаї і обряди. Зібрав Володимир Гнатюк*. — Львів, 1912. — С. V. — (*Етнографічний збірник*; Т. 31 - 32).

вони набувають, „крім великого язикового, ще й немалый психологічний інтерес“.¹ Для етнопсихологічного аналізу неоціненною скарбницею є приповідки. Іван Франко детально аналізував ситуативні моменти: не просто фіксував вживання приповідки, але й подав моменти та життєві ситуації, в яких вони використовувалися. Приповідку Іван Франко порівнює із монетою, котра є в обігу у певний час: зміна світобачення, політичних та соціально-економічних умов, позначаються й на способі мислення, а отже висловлення думок та почуттів. У трьох томах опубліковано 31091 приповідок з 477 місцевостей Галичини та Буковини.² У поданні Івана Франка приповідки виявляють „широкий та високий образ... про духовне життя, інтелігенцію, гумор, іронію і життєву обсервацію нашого народу“.³

Коломийки і приповідки, як ремінісценції на конкретні події, почуття і вчинки теж допомагають вивчати життя народу у всіх його проявах. Такого ж значення українські вчені надавали анекдотам. Етнографічна комісія оприлюднила одне з перших у слов'янських народів видань, — окрім сербського Вука Врчевича „Српске народне приповијетке“ — „Галицько-руські анекдоти“.⁴ Видання викликало гостру критику галицьких рецензентів. Володимиреві Гнатюку довелося навіть пояснювати наукову необхідність збору матеріалів з різних ділянок життя народу: „Етнографічний збірник“ не друкується ані для панночок, ані для цицькових дітей, ані для ес-

¹ Франко І. *Передмова* // *Галицькі народні новели О. Роздольського*. — Львів, 1900. — С. V. — (Етнографічний збірник; Т. 8).

² Франко І. *Передмова до третього тому* // *Галицько-руські народні приповідки*. — Львів, 1910. — Т. 3, випуск II. — С. VIII. — (Етнографічний збірник; Т. 28).

³ Франко І. *Передмова до другого тому* // *Галицько-руські народні приповідки*. — Львів, 1908. — Т. 3, випуск II. — С. III. — (Етнографічний збірник; Т. 24).

⁴ *Галицько-руські анекдоти* / Зібрав Володимир Гнатюк // *Етнографічний збірник*. — Львів, 1899. — Т. 6. — 370 с.

тетиків та моралістів ... а для людей, що бажають пізнати життя і творчість нашого народу у всіх його проявах“).¹ Це твердження — свідчення якнайширшого комплексного підходу вчених НТШ до народознавчих досліджень.

Комплексні завдання, що ставили перед собою українські науковці, виконувалися шляхом дотримання Етнографічною комісією чітких засад при формуванні збірників. Новим у слов'янському народознавстві було те, що Етнографічна комісія НТШ „постановила видавати свої матеріали системними збірками, групуючи однорідний матеріал в окремих книжках“.² Тому окремими книжками публікувалися анекдоти, казки, новели, приповідки, голосіння, легенди. На той час „суцільних збірок легенд не було у слов'янському світі“.

По-друге, систематизація етнографічних матеріалів передбачала сукупну публікацію всіх, у тому числі й до того виданих матеріалів, щоб „дати змогу спеціалістам мати перед собою... соgris однорідного матеріалу і полегшити таким чином досліди над ним“.³ Подавалися паралелі з інших слов'янських і неслов'янських народів. Внаслідок подібного групування дослідник мав можливість простежити спільні та специфічні елементи порівняно з іншими народами. Таке групування матеріалів було не спонтанним і випадковим, а чітко запланованим. Велика заслуга в цьому належала Іванові Франку, який розробив методику класифікації усної словесності, ознайомившись із існуючими у тодішній науці схемами. Іван Франко відкинув, „суцільну систему філософії“,

¹ Гнатюк В. *Переднє слово // Галицько-руські анекдоти / Зібрав Володимир Гнатюк. — Львів, 1899. — С. XII. — (Етнографічний збірник; Т. 6.)*.

² Гнатюк В. *Переднє слово // Галицько-руські народні легенди. Зібрав Володимир Гнатюк. — Т. 1 — Львів, 1902. — С. IX - X. — (Етнографічний збірник; Т. 12.)*.

³ *Там само. — С. IX.*

коли матеріал групувався за темами, бо „Вся маса приповідок ніяк не хотіла вміщатися в таку штучну систему“.¹ Український вчений прийняв систему К. Вандера: укладати матеріал за головним словом (поняттям) у приповідці.² Саме Іван Франко давав консультації та практично допомагав іншим вченим систематизувати матеріал. Зокрема, Володимир Гнатюк дякував Іванові Франку не лише за дозвіл користуватися його рукописами коломийок, але й поради, особливо при систематизуванню коломийок,³ підкреслюючи, що „метод систематизації: механічний, а не філософський“.⁴

Траплялися й відхилення від вищеназваної системи. У 14 томі Етнографічного збірника публікувався неоднорідний матеріал — оповіді неписьменної людини козацького роду, мешканця села Денисівка Любенського повіту на Полтавщині, записана Володимиром Лесевичем. Вирішальним при ухвалі друкувати ці матеріали, як пояснював у передмові до цього збірника Володимир Гнатюк, було те „що вони записані одною особою, в однім селі і від одного оповідача. Отже, вони представляють собою репертуар пересічного доброго оповідача народного, і вже той самий факт сконстатування величини такого репертуару [збірник містить 337 сторінок — О.С.] представляє вартість і для фольклориста, і для історика літератури“.⁵ Слід додати, що з огляду етнографічного цікавою є вступна стаття Володимира Лесевича з докладною інформацією про оповідача Р. Ф. Чмихала.

¹ Франко І. Передмова до першого тому // Галицько-руські народні приповідки. — Львів, 1901.— Т. 1. — С. XVII. — (Етнографічний збірник; Т. 16.)

² Там само. — С. XVII.

³ Гнатюк В. Переднє слово // Коломийки. Зібрав Володимир Гнатюк. — Львів, 1905.— Т. 1. — С. V. — (Етнографічний збірник; Т. 17.)

⁴ Там само. — С. XII.

⁵ Гнатюк В. Від редакції // Оповідання Р. Ф. Чмихала. Зібрав Володимир Лесевич. — Львів, 1904.— С. III. — (Етнографічний збірник; Т. 14.)

Власне, спосіб досліджень одного села чи невеликого регіону, широко застосовувався у західно-європейській народознавчій науці, але був повністю занедбаний радянською етнографією, зокрема українською. Адже саме цей метод дає можливість з'ясувати комплекс вірувань, що живе у душі нашого народу.

Окрім вищеназваних, одним із головних принципів формування збірок, був саме територіальний, — згідно з яким вимагалася точність фіксації місцевості, де були записані матеріали. Говорячи про свою збірку „Галицько-руські приповідки“, Іван Франко писав: „Сей принцип дотриманий у моїй збірці всюди“,¹ „178 місцевостей ... репрезентують майже всі повіти заселені Русинами“.² У збірці Володимира Гнатюка „Коломийки“ окремо подано список сіл, в яких було записано 213 коломинок.³ Якщо однорідний матеріал подавався з теренів усїєї України, то він укладався з заходу на схід етнографічної території.⁴ Планувалось також систематизувати матеріал як „звід людських вірувань в одній місцевості“,⁵ якими є праці Івана Колесси „Людські вірування на Підгір'ю в с. Ходовичах Стрийського повіту“⁶ та Філарета Колесси „Галицько-руські пісні з мелодіями“.⁷ Це свідчення про ще один важливий принцип, якого

¹ Франко І. *Передмова до першого тому // Галицько-руські народні приповідки*. — Львів, 1901. — Т. 1. — С. XII. — (Етнографічний збірник; Т. 16.).

² Там само. — С. XVI.

³ Гнатюк В. *Переднє слово // Коломийки. Зібрав Володимир Гнатюк*. — Львів, 1905. — Т. 1. — С. X. — (Етнографічний збірник; Т. 17).

⁴ Гнатюк В. *Від редакції // Похоронні звичаї і обряди. Зібрав Володимир Гнатюк*. — Львів, 1912. — С. III. — (Етнографічний збірник; Т. 31-32).

⁵ Франко І. [Передмова] // *Людські вірування на Підгір'ю в с. Ходовичах Стрийського повіту, списав Філарет Колесса*. — Львів, 1898. — (Етнографічний збірник. Т. 5).

⁶ Колесса І. *Людські вірування на Підгір'ю в с. Ходовичах Стрийського повіту // Етнографічний збірник*. — Львів, 1898. — Т. 5. С. 76 - 98.

⁷ Колесса Ф. *Галицько-руські народні пісні з мелодіями. Зібрав у селі Ходовичах // Етнографічний збірник*. — Львів, 1901. — Т. 11. — 303 с.

упорядники неухильно дотримувались у формуванні збірників, — уважність до авторства записів, що виявляло високу наукову етику українських вчених.

Публікації Етнографічної комісії були вагомим внеском у світову етнографічну науку. Це цілком обгрунтовано давало Володимирі Гнатюкові підставу сказати: „Без видань Товариства не може нині обійтися ніякий славіст, ніякий етнограф, ніякий україніст“.¹ 1904 р. польський етнографічний журнал „Lud“ констатував високий рівень українських видань, особливо наголошуючи на точності записів, в яких „... правдивість доведена до меж, можливих для людського вуха“. Про записи Володимира Гнатюка сказано: „Тексти так правильно і скрупульозно записані, що це рідко коли трапляється“. При цьому рецензент відзначив добру організацію наукової діяльності Етнографічної комісії: „Відколи при Товаристві Т. Шевченка виникла окрема етнографічна комісія, од того часу можна зауважити щораз видатнішу працю на полі української етнографії“.²

Водночас у рецензіях надibuємо критичні зауваження та побажання, а інколи й недобррозичливі, навіть великодержавницькі сентенції. Наприклад, для автора, який виступив під криптонімами „F.R.G.“ видались „смішними“ назви поселень у етнографічних виданнях НТШ, бо, мовляв, „таких назв у географічних словниках нема“.³ Зрозуміло, йдеться про польські словники, в яких українські народні назви сіл подавались на польський кшталт. Однак, більшість рецензій, особливо ті, що вийшли з-під пера С. Здзярського, об'єктивно поцінували наукові здобутки НТШ. У великій за обсягом статті про Володимира Гнатюка, С. Здзярський відзначав гли-

¹ Гнатюк В. *Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883 - 1923)*. — Мюнхен-Париж, 1984. — С. 159.

² *Zdziarski S. Z ruskiej etnografii // Lud. — Lwów, 1909. — T. 10. — S. 359 - 363.*

³ [Рецензія] // *Lud. — Lwów, 1900. — R. VI. — S. 404.*

бокі знання вченого не тільки про український, але й загальносвітовий фольклор, надзвичайну його працюваність „яка дозволяє, помимо хвороби, віддаватись постійній, що вичерпує сили, руйнує до решти підірване здоров'я, науковій праці“. Це ті риси, — писав далі автор статті, які „відрізняють невтомного фольклориста“, як наслідок працюваності є те, що „ніхто ... не здійснив таких сумлінних досліджень, як В. Гнатюк“.¹

Ця висока оцінка діяльності секретаря Етнографічної комісії, головного редактора багатьох видань, перегукується із думкою відомого вченого Ватрослава Ягича: „Труд В. Гнатюка відзначається всіма якостями його добросовісної етнографічної діяльності і заслуговує поряд з іншими працями повного визнання“.² Визнання здобула й етнографічна діяльність Івана Франка, зокрема географічно-етнографічним місячником „Wista“.³

Окремо треба сказати про величезну популярність видань НТШ у підросійській Україні. У 1913 р. Наукове товариство ім. Шевченка разом із Київським Українським Науковим Товариством організувало у Києві виставку усіх видань НТШ. За рахунок продажу книг було покрито кошти на організацію виставки,⁴ що було найяскравішим свідченням попиту на видання НТШ.

Зрештою, видання НТШ стали чи не головним чинником утвердження наукових засад етнографічної діяльності в Україні, яка стала однією із чільних у ВУАН.

¹ *Zdziarski S. Z ruskiej etnografii // Lud. — Lwów, 1909. — T. 10. — S. 360.*

² *Купчинський О. Володимир Гнатюк: біля джерел формування українознавства // 36. наукових праць і матеріалів першої наукової сесії НТШ. Березень, 1990 „Наукове Товариство імені Шевченка і українське національне відродження“. — Львів: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1992. С. 75.*

³ *Wasilewski Z. [Рецензія] // Wista (Miesięcznik geograficzno-etnograficzny). — Warszawa, 1890. — T. 4. — S. 935.*

⁴ *Гнатюк В. Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883 - 1923). — Мюнхен-Париж, 1984. — С. 158.*

Особливо виразно це прослідковується у „Матеріалах до етнології та антропології“ (1929 р.), що надійшли до Львова з Радянської України. Скажімо, В. Білецька, досліджуючи українське національне вбрання (жіночі сорочки) за збірками Київського Державного музею ім. Шевченка, Ленінградського Російського, Центрального пролетарського музею Полтавщини, Дніпропетровського краєвого, Харківського музею Українського мистецтва, використовує „Гуцульщину“ Володимира Шухевича.¹ Під впливом розвідки Володимира Гнатюка про неплідну матір з'явилося дослідження Віктора Петрова (Київ) „Українські варіанти легенди про неплідну матір та ненароджені діти“.² Для київського дослідника, як і для Володимира Гнатюка, фольклорний матеріал — водночас і побутовий — як похідна функція вірування. Вплив Володимира Гнатюка відчутний у розвідці Раїси Даньковської: „Санки в обряді „вечері“ (Харківщина).³ Відома київська дослідниця Ніна Заглада визнає вплив Зенона Кузелі і Антона Онищука на її дослідження „Побут селянської дитини“.⁴

Отже, Збірники Етнографічної комісії стали практичним втіленням загальних засадничих методологічних принципів і методичних розробок в українській етнографічній науці кінця XIX — перших десятиліть XX ст.

¹ Білецька В. Українські сорочки, їх тити, еволюція й орнаментация // Збірник праць присвячений пам'яті Володимира Гнатюка. — Львів, 1929. — С. 43 - 109. — (Матеріали до етнології й антропології; Т. 21 - 22).

² Петров В. Українські варіанти легенди про неплідну матір та ненароджені діти. Записи Ю. С. Виноградського та С. М. Терещенкової // Збірник праць присвячений пам'яті Володимира Гнатюка. — Львів, 1929. — С. 201 - 214. — (Матеріали до етнології й антропології; Т. 21 - 22).

³ Даньковська Р. Санки в обряді „вечері“ // Збірник праць присвячений пам'яті Володимира Гнатюка. — Львів, 1929. — С. 289 - 295. — (Матеріали до етнології й антропології; Т. 21 - 22).

⁴ Заглада Н. Побут селянської дитини // Матеріали етнографії. — К.: Академія наук Української РСР, 1928. — Т. 1. — 238 с.

Розділ 3.

**УТВЕРДЖЕННЯ НАУКОВИХ
ЗАСАД НАРОДОЗНАВСТВА**

3.1. Народознавчі принципи у працях Івана Франка, Михайла Грушевського, Федора Вовка, Володимира Гнатюка

Формуючи наукові засади народознавчих досліджень, НТШ користувалося здобутками європейських і світових вчених, зокрема східноєвропейських народів. За словами Михайла Грушевського „паралелізм у розвитку світової й української етнології мусив визначити шляхи прямування“.¹ Насамперед необхідно було виділити проблему визначення предмета народознавства як самостійну галузь, визначити її зв'язки з іншими науками та чітко окреслити питання теорії народознавства, методології досліджень. Фактично йшлося про розробку стратегії української етнології. Логічно найближчим завданням ставало узагальнення та систематизація зробленого, без чого неможливо було досягти подальшої мети — „єднання України зі світом на ґрунті культури“.²

¹ Грушевський М. Початки громадянства (генетична соціологія). — (Б. М.), 1921. — С. 301.

² Витанович І. Чужинці — приятелі на шляху наукової і громадської праці Зенона Кузелі // Записки НТШ. — Париж-Нью-Йорк-Мюнхен-Торонто-Сідней, 1962. — Т. 169. — С. 23.

У „Передмові“ до 1-го тому „Етнографічного збірника“ Михайло Грушевський високо оцінив діяльність „Київського етнографічного товариства“ (йшлося про „Юго-Западный отдел Императорского Русского Географического общества“), яке прислужилося розвитку української народознавчої науки, хоч в Україні проіснувало недовго. Аналізуючи доробок товариства, Федір Вовк підкреслював, що збірка історичних пісень Володимира Антоновича і Михайла Драгоманова, „Чумацькі пісні“ Івана Рудченка, збірник приказок Номиса, величезні „Труды экспедиции“ Павла Чубинського були зразковими за науковою значимістю у контексті світової етнології. Він високо оцінив також збірник „Народные песни Галицкой и Угорской Руси“ Якова Головацького.¹ Розгорнуту характеристику розвитку народознавства дав Іван Франко у розвідці „Огляд праць над етнографією Галичини в ХІХ в.“, де вперше узагальнив проблеми, які досліджувалися в Галичині, проаналізував їх рівень. Початок української етнографії в Галичині Іван Франко відносив до 60-х років ХІХ ст., коли там появилися твори Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Михайла Максимовича, Миколи Костомарова — українських письменників і етнографів, які „здобули серед молоді гарячу любов до рідного народу і заохотили її до студій над традиціями. Почалось пильне збирання етнографічних матеріалів“.²

Іван Франко наголошував не на зв'язках Галичини з Великою Україною, про що часто писалося у різноманітних публікаціях, а про неподільну духовну єдність всієї України. У передмові до „Наукового збірника“,

¹ Вовк Ф. Деяко про теперішній стан і завдання української етнології // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — Львів, 1899. — Т. 1. — С. ХІІІ.

² Франко І. *Огляд праць над етнографією Галичини в ХІХ ст.* // *Возняк М. З життя і творчості І. Франка*. — К.: Академія наук УРСР, 1955. — С. 237.

присвяченого Михайлу Грушевському, ця думка була провідною і колективною. Адже передмову підписали Володимир Гнатюк, Степан Томашівський, Іван Франко. Автори її наголосили на одному із „важливих прикладів історичного правила, що політичний, національний і культурний розвиток Галицької України дуже залежний від впливів надніпрянських осередків“.¹

Причину цього вони вбачали у спільних історичних обставинах, насамперед пов'язували із боротьбою українського народу за національні права. Європейські науковці не звертали особливої уваги на культуру своїх народів. Політично залежні народи т. зв. слов'янської групи мов етнологічні дослідження „повернули перш усього на свою людність“. Однією з перших у цьому напрямі була Чехія (Павел Йосеф Шафарик), далі Польща (Оскар Кольберг), Югославія (Вук Караджич). Федір Вовк окремо виділяє російську етнологічну науку, де студії „численні і великої ваги“, але ці матеріали стосуються переважно „инородцев“, а не „великоросів“, культура яких найменш досліджена з етнографічного погляду.² Отже, етнологічна наука східноєвропейських народів, окрім російського, відрізняється від інших європейських народів перш за все об'єктом дослідження, яким є культура власних народів.

Українське народознавство до створення НТШ не мало спеціальних ані інституцій, ані видавництва. „Видані досі колекції матеріалів за своє існування мають дякувати звичайно енергії одиниць, що вміли той матеріал скупити і, що головніше, знайти спосіб його

¹ *Передмова // Науковий збірник присвячений Професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками / З нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894 - 1904). — Львів, 1906. — С. VI.*

² *Вовк Ф. Дещо про теперішній стан і завдання української етнології // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1899. — Т. 1. — С. IX - XI.*

публікації, тим то хоч які гарні та монументальні не були вони часом; сама справа не виходила з стану випадкового існування, випадкових придбань“,¹ — так окреслював Михайло Грушевський стан українського народознавства до НТШ. Володимир Гнатюк писав, що „у німців етнографія розрослася до величезних розмірів“, незважаючи на те, що це молода наука, а „у нас вона ще в колисці“.² Тодішній стан українського народознавства визначався частковістю досліджень, відсутністю власних видавництв, а отже й неможливістю систематичних публікацій, а українські матеріали тільки фрагментарно друкувалися у зарубіжних видавництвах. Через відсутність професійних інституцій наукова праця провадилася окремими ентузіастами.

Власне, старанням НТШ вперше було визначено предмет народознавчих досліджень як надзвичайно важливу ділянку. Відштовхуючись від раніше зробленого, головний сенс діяльності НТШ вбачало в тому, щоб продовжувати роботу попередників: Федора Леонтовича, Олександри Єфименко, Павла Чубинського, Миколи Сумцова, Якова Головацького, Михайла Драгоманова, передовсім щодо вивчення культури українського народу.

Предмет етнологію як науку про окремі народи, їх расовий склад і побут, чітко визначив Федір Вовк у 1-му томі „Матеріалів до українсько-руської етнології“, вичленивши етнографію як окрему описову частину етнології. Етнологію він інтерпретував, як синтез антропологічних наук. До етнології відносив соціологію — науку про громадське життя. Він наголошує, що для визначення етнічних ознак потрібно зважати на всю

¹ Грушевський М. *Передмова* // *Етнографічний збірник*. — Львів, 1895. — Т. 1. — С. VII.

² Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1897. — Т. 18, кн. 4, розд. „Бібліографія“. — С. 48.

суму відомостей про кожен народ, на його фізіологічні, анатомічні, психічні особливості, на історію його розвитку, культуру і побутове життя.¹ Федір Вовк вперше чітко розмежував етнологію і фольклористику.

Виходячи з об'єкта дослідження народознавства, конкретніше окреслювалися й головні завдання української етнології: особливу увагу звернути на розвиток етнографії, яка порівняно із фольклором „ледве тільки починається“; систематично збирати і класифікувати матеріал, науково його опрацьовувати; узагальнити історично-етнографічні матеріали з актів, хронік, мемуарів і т. ін.; збирати матеріал про народний побут, оскільки відсутня професійна етнографічна література; укласти єдину програму систематичного вивчення народних знань, матеріальної культури, а також вірувань, народного календаря і обрядовості „щоб позбавитись випадковостей“.²

Визначаючи завдання і напрями діяльності, українські вчені водночас розробляли наукову методологію досліджень та прагнули утвердити методично-теоретичні засади науки. Пошуки нових методів досліджень і поглиблення старих — характерна риса української і світової науки.

Українські вчені усвідомлювали неспроможність старої мітологічної школи обійняти все коло народознавчих студій. Вони рішуче виступали і проти штучних реконструктивних побудов. Рецензуючи працю А. Балова „К вопросу о характере и значении древних купальских обрядов и игрищ“ („Живая старина“, 1896) Володимир Гнатюк, вказував, що робота Олександра Афа-

¹ Вовк Ф. Деяко про теперішній стан і завдання української етнології // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — Львів, 1899. — Т. 1. — С. VI.

² Вовк Ф. Деяко про теперішній стан і завдання української етнології // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — Львів, 1899. — Т. 1. — С. VIII - XVI.

насьєва „втратила нині своє значення, чого й можна було сподіватися по її фантастичних, часто нічим не підпертих висновках і теоріях“. Однак А. Балов хоч і „не годиться з Афанасьєвим, але йде його слідом і намагаючи фантазією пояснює обряд Купала“.¹ Про розвідку М. Коробки „К изучению малорусских колядок“ Володимир Гнатюк писав, що автор „добачає майже всюди якусь мітологію, якусь обрядовість, хоч її там не було, нема й не може бути“.²

Подібні думки розвивав Іван Франко. Одним із знаменних досягнень Михайла Драгоманова він вважав подолання вузького статистичного мітологізму. Михайло Драгоманов, на думку Івана Франка, „вніс у студіювання етнографічного матеріалу строго історичну методу, гостро виступив проти дилетанства і мітологічних апіорних фантазувань“.³ Це зовсім не означало, що вчені НТШ не цікавилися українською мітологією, або ж загалом відкидали здобутки так званої мітологічної школи (Макса Мюллера, Федора Буслаєва та ін.). Народознавці НТШ відкидали лише абсолютизацію якогось одного методу чи підходу, вважали доречним використовувати різні методи, але у властивих для них межах та можливостях. Цим і зумовлена особлива увага вчених НТШ до живих народознавчих процесів, не виключаючи ретроспективної проблематики. Скажімо, Володимир Гнатюк переклав із російської мови і видав 1905 р. працю Володимира Антоновича „Чари на Україні“.⁴ „Матеріали до українсько-руської етнології“

¹ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1897. — Т. 20, кн. 6, розд.: „Бібліографія“. — С. 38.

² Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1903. — Т. 51, кн. 1, розд.: „Бібліографія“. — С. 57.

³ Франко І. *Огляд праць над етнографією Галичини в XIX в.* // *Возняк М. З життя і творчості І. Франка*. — К., 1955. — С. 235.

⁴ Антонович В. *Чари на Україні* / Переклав Володимир Гнатюк. — Львів, 1905. — 80 с. — (Літ.-наук. бібліотека; № 114).

1.

Протоколи
засідань секції історично-
філософської

від року 1893
до року 1913.

публікували розвідку Антона Онищука „З народного життя гуцулів. Останки первісної культури у гуцулів“.¹ Сам Володимир Гнатюк 1904 р. опублікував 1-й том „Знадобів до українсько-руської демонології“. Другий том цієї праці вийшов у двох книгах. Разом — це три книги, куди увійшло 1575 оповідань про 53 демонічні істоти. У вступній статті до другого тому Володимир Гнатюк стверджував, що він не відкидає мітологічної школи, але не сприймає довільного інтерпретування матеріалу: „Я поставив собі за задачу відтворити образ демонологічних постатей, не вдаватися при тім у ніякі інтерпретації, пояснення та здогади, яких повно у мітологів, та з яких мало що устоялось. Найвірніший образ вийде тоді, коли буде чисто описовий, і я сього тримаюся“.² Іван Франко теж заохочував учених та збирачів записувати народні вірування та звичаї і так само, як і Володимир Гнатюк, віддавав перевагу не діахронно-реконструктивному тлумаченню первісної функції та сенсу отриманого від інформаторів матеріалу, а його синхронному вимірові — розумінню самими людьми. Це дуже важливо, бо, як пише Іван Франко, „часто буває й так, що якийсь давній звичай, котрого значення в народній пам'яті затрималося, мотивується якимсь новішим віруванням“.³ Увага до мотиваційної та функціональної сторони народних вірувань та звичаїв, того живого сенсу, що надавався їм у реальному культурно-побутовому контексті, — важлива складова народознавчих студій НТШ.

¹ Онищук А. *Останки первісної культури у гуцулів: (Зап. в Зелений, Надвірнянського пов.) // Матеріали до українсько-руської етинології.* — 1912. — Т. 15. — С. 159 - 177.

² Гнатюк В. *Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків // Знадоби до української демонології / Зібрав Володимир Гнатюк.* — Львів, 1912. — Т. 2. — Вип. 1. — С. X. — (Етнографічний збірник; Т. 33).

³ Франко І. *Людові вірування на Підгір'ю // Етнографічний збірник.* — Львів, 1898. — Т. 5. — С. 160.

53 Записки історично-філол. секції 16. XI. 1898.

Григорій М. Фрунзевський, Н. Кравченко, О. Колосса, М. Павлик, В. Циманюк, др. К. Лавинський, Коренець, Крушевський, О. Макавіч

Крїф. Фрунзевський реферувє проци Кордуби „Сучасні верстви та національні корції в Італ. Крїф. вєстї до полв. 2311 н. Указано згодваном в зупинков М. Павлик реферувє спомог І. Курманько „Земля і територія на Фракії, Пелопон. і Візанті“. Вєрараном не рекомєндує єї друкуваном. Мад і збаваном. М. Фрунзевський окмерпаном репринора „Привидомі Сасонс“ єї за проци Мєнцїнського. Указано проци помбу вуг реф. оцє вота. в єкї роковїм вєстї вєс була збудована в Крєсєд. год. На II а. збірник істор. філол. призначєно Кєографїто Луїа Фрї Ф. Вєнєрє, кам єї архївєнє збаван єї перше зфєрїрєваном кам Лєвїцькєм та Дуднїцькєм

М. Павлик

Живе функціонування традицій було предметом пильної уваги українських вчених також в аспекті новотворів на тлі „біжучого народного життя“. Ще у 1898 р. Митрофан Дикарєв у праці „Народна гутїрка з поведу коронації“ наголосив на помилковості думки, ніби народ нічого не створює. Учений вважав, що „здавалося б природним, щоб відповідні наукові інституції установили систематичні дослідї в верствї біжучого народного життя“.¹ Важливою й актуальною донинї є позиція вчених НТШ щодо проблем співвідношення традицій та інновацій. Обстоюючи історичний метод у народознавчїй науцї, Володимир Гнатюк вбачав хибною думкою тих, які радили „ширити давнїші пісні, забутї тепер, між усіма верствами і таким чином причинюватися до їх оновлення і піднесення, бо у всякої епохи є своя, відповідна їй, поезія“.² Володимир Гнатюк заперечував

¹ Дикарєв М. Народна гутїрка з поведу коронації // Етнографїчний збірник. — 1898. — Т. 5. — С. 1.

² Гнатюк В. [Рецензія] // Записки НТШ. — 1903. — Т. 55, кн. 5, розд. „Бібліографія“. — С. 39.

думку таких авторитетів як Олександр Пипін, Михайло Драгоманов, Микола Сумцов, Дмитро Яворницький щодо „занепаду народної творчості“. Передовсім, — писав Володимир Гнатюк, „народна пісня не вмирає, — бо творяться нові пісні“, по-друге, „нові пісні не є такі погані, а протилежно деякі з них не стоять своєю красою нижче від давніх“.¹ Хоч сказано це про фольклор, але стосується й етнографічних явищ. Йдеться про те, що для вчених НТШ головне — реальне бачення світу. Думка про реальне історико-функціональне підґрунтя етнографічних явищ надзвичайно важлива нині, коли намагання „відродити“ деякі архаїчні структури „спираються“ радше на неоромантичний ретроспекціоналізм, аніж на дійсний історизм.

Окрім історичного методу, вчені-етнографи НТШ надавали величезної ваги історико-порівняльним студіям, з'ясуванню історичного розвитку явища та поширення його на певній території. З цього огляду важливим завданням було вказане вище прагнення систематизації й номенклатурного укладання всього зібраного, як сьогодні назвали б, польового експедиційного матеріалу, що, зокрема, давало б змогу займатися науковими порівняльними студіями, а також — полегшило б справу залучення його в освітньо-культурний обіг. Теоретичне обґрунтування компаративізму знаходимо у працях Івана Франка, Федора Вовка, Володимира Гнатюка. Дотримуючись погляду про нелінійний характер взаємозв'язків наук, Іван Франко, вказував на системний характер організму науки: „Усе творить в ній одну цілість, одне тіло“.² Підкреслюючи самодостатність самого предмета народознавства, він бачив усі явища і про-

¹ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1903. — Т. 55, кн. 5, розд. „Бібліографія“. — С. 40.

² Франко І. *Найновіші напрямки в народознавстві (Лекція виголошена на першому щомісячному зібранні народознавчого товариства 28 лютого)* // *Твори: У 50-ти т.* — Т. 45. — С. 260.

№ записки Археологічної Комісії 21. XII. 1898

Франківський переклад на II м. Антропоміологічного № 1899 н.
Зважено.

А. Ковалюк

№ записки етнографіко-філологічної секції 27. XII. 1898

Франко реферує матеріал до зводних книг 1846 і 1897 р. в. Зубрицько, 20 і уривки книги до латин. мови і м. н. Каролюк та відомості і пісні зважено зупинити в французькій, але замість зводних на „Тісні ролі“.
Зубрицький реферує свою працю виступи обертати р. зводних у XV м.
Зважено зупинити в Записках

А. Ковалюк

цеси у контексті вселюдської культури: „... наука народівданія є частиною ширшої науки — історії цивілізації людської“.¹ Такому розумінню єдності культури, взаємозв'язків між народами, єдності України зі світом, власне й відповідав історико-порівняльний метод, започаткований в українській науці працями Миколи Костомарова, Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Миколи Сумцова і розвинутий вченими НТШ. При цьому Іван Франко підтримав Михайла Драгоманова щодо необхідності порівняльних студій з метою глибшого пізнання самих себе, „докладного відрізнення в етнографічних матеріалах того, що міжнародне, запозичене, а того, що постало на власнім ґрунті“.² У передмові до праці „Людві вірування на Підгір'ю“ (до речі, тут Іван Франко практично застосував вказані те-

¹ Франко І. [Рецензія] // Записки НТШ. — 1898. — Т. 21, кн. 1, розд. „Бібліографія“. — С. 43.

² Франко І. Огляд праць над етнографією Галичини в XIX в. // Возняк М. З життя творчості І. Франка. — К., 1955. — С. 235.

оретичні вимоги, наводячи аналогічні вірування інших народів) так пояснює своє завдання: „студіюючи ті вірування, не можна держатися думки про їх автохтонність і оригінальність, але треба сягати і вшир, до скарбниці міжнародного добра і вглуб історичних традицій людської цивілізації“¹ (підкр. — О. С.).

Це перший аспект самопізнання, другий аспект порівняльних досліджень: нерівномірність чи нерівноцінність таких порівнянь. Найважливішим у порівняльному методі для українських етнологів є виявлення загальноукраїнської спільності, далі — паралелі з іншими народами слов'янської групи мов, а відтак — народами світу.

Порівняльно-історичний метод пропагувався не лише теоретично, а й практично. Скажімо, під час обговорення на засіданнях історико-філософської і філологічної секцій наукових праць однією із позитивних якостей роботи вважалася наявність порівнянь. Наприклад, розвідка О. Родакової про золотарство позитивно оцінювалася не лише за детальний опис виготовлення прикрас, а й за порівняння та простеження відмінностей виготовлення українськими майстрами прикрас для українських і російських жінок того самого населеного пункту. Водночас, виявлення схожості у виготовленні прикрас для українок східних регіонів України і Гуцульщини.² Про роботу Митрофана Дикарева „Народний календар“ з Воронежчини зазначено: „Бувши записаними у стороні, де стикаються дві народності — українська і великоруська, матеріали д. Дикарева мають особливу вартість з погляду порівняльної етнографії“.³

¹ Франко І. [Передмова] // Людові вірування на Підгір'ю в с. Ходовичах Стрийського повіту, списав Філарет Колесса. — Львів, 1898. — С. 76. — (Етнографічний збірник. Т. 5).

² Засідання секцій і комісій // Хроніка НТШ. — 1904. — Ч. 19. — С. 20.

³ Засідання секцій і комісій // Хроніка НТШ. — 1904. — Ч. 20. — С. 5.

Рецензуючи працю Бориса Грінченка „Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях“ (Выпуск 2, Чернигов, 1896), Володимир Гнатюк схвально поцінував те, що автор „подавав до поодиноких казок значне число паралель“, але недостатніми вважав порівняння лише з українськими і польськими.¹

Прикладом порівняльно-історичного методу було унікальне Франкове видання — „Галицько-руські приповідки“, 6-томна збірка українських приказок, прислів'їв та приповідок. І донині це видання залишається неперевершеним щодо повноти зібраного матеріалу та рівня наукового опрацювання. Найбільш вражає саме порівняльний аспект дослідження. Адже кожна приповідка супроводжується тематичним відповідником у інших народів. Як казав Зенон Кузеля, „такої праці не мають і великі культурні народи“.² Вона й досі має велике наукове значення для фольклористики та етнографії загалом.

На підставі порівняльного методу Володимир Гнатюк співставив українську коломийку із польським краков'яком, німецькими вуличними піснями, французьким водевілем та російськими частушками. Він переконливо довів самотність української коломийки, її оригінальність і автохтонність.³

Однією з перших праць історико-порівняльної школи в українському народознавстві була також студія Зенона Кузеля „Угорський король Матвій Корвін в слов'янській усній словесності“. Автор дослідив „усі мотиви теми в їх зародженні та мандрівці по різних

¹ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1897. — Т. 18, кн. 4, розд. „Бібліографія“. — С. 48.

² Кузеля З. Іван Франко як етнограф // *Записки НТШ*. — Париж-Нью-Йорк-Мюнхен-Торонто-Сідней, 1962. — Т. 169. — С. 121.

³ Гнатюк В. *Переднє слово* // *Коломийки*. Зібрав Володимир Гнатюк. — Львів, 1905. — Т. 1. — С. III - XLIII. — (Етнографічний збірник; Т.17).

слов'янських країнах, у взаємовпливах та в остаточному варіанті“.¹

Звичайно, у названих працях йшлося не про абсолютизацію порівняльного методу, як універсального способу дослідження, не про беззастережне порівняння. У рецензії на монографію російського автора А. Колдубовського „Очерки по истории древнерусской литературы жития святых“ Іван Франко писав: „Ся старанність (у порівняннях — О. С.) доходить до педантизму, породженого вяснити все... сам процес творення руських житій на підставі грецьких... силкується дати категоричну відповідь там, де сам матеріал допускає хіба знак питання“. Іван Франко скептично ставився до праць, в яких порівняння були штучними. Аналізуючи розвідку Ю. Яворського „Громовые стрелки. Очерк по истории южно-русского фольклора“, К. , 1897), він іронізував з приводу того, що „Яворський має пристрасть до цитування всякої всячини“.² Зенон Кузеля згадував, що Іван Франко ніколи „не попадав в односторонність використання т. зв. „паралель“, що так сильно захопили наших етнографів кінця ХІХ ст. “. В одному із листів до Зенона Кузеля Іван Франко, розглядаючи його розвідку „Хлопець перебирається в дівчину“, „досить різко висловився про надуживання паралель і радив користуватися ними тільки там, де вони мають безпосередній зв'язок із обговорюваною темою“.³

Отже, пропагуючи і утверджуючи в українській народознавчій науці історико-порівняльний метод, теоре-

¹ Кузеля З. Угорський король Матвій Корвін в слов'янській усній словесності, розвіи мотиви зв'язаних з його іменем // Записки НТШ. — 1905. — Т. 67, кн. 5. — С. 1 - 55; 1905. — Т. 68, кн. 6. — С. 55 - 82; 1906. — Т. 69, кн. 1. — С. 31 - 69; 1906. — Т. 70, кн. 2. — С. 86 - 113.

² Франко І. [Рецензія] // Записки НТШ. — 1898. — Т. 21, кн. 1, розд. „Бібліографія“. — С. 38 - 40.

³ Кузеля З. Іван Франко як етнограф // Записки НТШ. — Париж-Нью-Йорк-Мюнхен-Торонто-Сідней, 1962. — Т. 169. — С. 120.

Дорогі друзі,

Дуже радий був відповісти на Вашого коментаря
до відомості, що і не дуже задоволений тим
що Ви не були попросили. Сподіваюсь одне
що Ви майже нульова робота наукова свій час
на зовсім другі з ментом або розумом. На
тако і ще відповісти буде на ваші питання
Кожна справа до роботи хоч не дуже
у великому році майже кола казати як
де мислит вважати у Вас — і це не на диво.
То майже тільки до історії до Румунії, Бр.
вони і т.д. Що до Гурчунт то вони дуже
майже зовсім інші — це майже мовляв
— так казати і думати. Старає про
періодичність і думати про науку.

Віримо, що ви будете писати
а ми вас згадувати і писати друзям
всім і Вашій парії

Ваш в Вольф

тична думка української науки унікала шляху формальної компаративістики. Якщо ставити собі за мету шукати „паралелі“, їх завжди можна знайти в різних мовах і літературах, пояснював Володимир Гнатюк, і на підставі того поробити висновки, які захочеться авто-

рові, або які він собі „зарані постановив“, „та з того не вийде ніщо інше, як абсурд“.¹

Українські вчені розробили функціональний підхід до вивчення явищ культури, особливо у соціальному його аспекті. Володимир Гнатюк вважав, що справді можна дійти „до реальних наукових вислідів“, послуговуючися порівняльним методом у зв'язку з „соціологічним тлом життя“.² У той час суперечки про науковий метод досліджень у царині історії й етнографії увійшли у світовій науці у нову фазу. Соціологічна школа почала втрачати своє значення. Стало зрозумілим, що в історичних науках застосувати метод природничих наук неможливо. „Щораз більше симпатії находить погляд, — писав Мирон Кордуба, аналізуючи праці з історії, — що конче потрібне значення психології і що багато явищ можна пояснити лише при допомозі сеї останньої“.³

Власне, соціально-психологічні аспекти народознавчого дослідження стали програмним завданням НТШ, що найповніше було відображено у „Програмі до збирання відомостей про українсько-руський край і нарід“.⁴ Багато питань програми зорієнтовано на конкретно-соціологічні та психологічні дослідження, які провадилися в тісному зв'язку з фольклористикою. Саме на таке бачення предмету та методики народознавчих досліджень звертав увагу Іван Франко. В одній із своїх рецензій він вимагав чіткого розуміння „питань методологічних“, що має виявлятися у несуперечливій „теоретичній основі праць“ — з'ясування „глибших соціологічних та психологічних про-

¹ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1903. — Т. 51, кн. 1, розд. „Бібліографія“. — С. 57.

² Там само. — С. 57.

³ Кордуба М. *Огляд західно-європейської літератури по культурній і політичній історії, історії літератури та штуки в 1898 р.* // *Записки НТШ*. — 1899. — Т. 28, кн. 2, розд. „Наукова хроніка“. — С. 1.

⁴ Програма для збирання відомостей про українсько-руський край і нарід уложена членами Наукового Товариства ім. Шевченка // *Етнографічний збірник*. — Львів, 1895. — Т. 1. — С. 1 - 16.

блем“.¹ З геніальною проникливістю Іван Франко передбачав виникнення і розвиток нової галузі знань — етнопсихології, скеровуючи дослідників на виявлення відмінностей у кожного народу і кожного покоління, „докидає у такий спосіб важливі й цінні причинки, з одного боку, до історії загальнолюдської цивілізації, а з другого — до тієї неіснуючої, але вже народжуваної науки психології народних мас, як національної, так і міжнародної“.²

Зразком такого бачення була програма Володимира Гнатюка дослідження Угорської Русі: „Задачею моєю буде переїхати всі комітати, заселені Русинами“, вивчити в них етнодемографічні процеси, територію розселення, виявити українські географічні назви, особливості побуту, звичаїв, вірування, господарки, а також зібрати фольклористичний матеріал.³ Праця Володимира Гнатюка „Руські оселі в Бачці“⁴ відповідала поставленій програмі. Тут є спостереження вченого про мову, освіту, житло, одяг, стосунки у сім'ї, громадське життя, економічний стан населення, його соціальний склад, міжетнічні зв'язки тощо, які переплітаються з піснями та оповіданнями.

У фольклористичному дослідженні про покритку Володимир Гнатюк детально подає соціальні й економічні умови села, правні звичаї, погляди громади на те чи інше явище життя, в даному випадку ставлення до покритки.⁵

¹ Франко І. Фольклорні праці для Ченька Зібрта // *Життя і слово*. — Львів, 1884. — Т. 2, розд. „Критика і бібліографія“. — С. 316.

² Franko I. *Wojna Żydowska* // *Wista (Miesięcznik geograficzno-etnograficzny)*. — Warszawa, 1893. — Т. 7. — S. 87.

³ Гнатюк В. *Передне слово* // *Етнографічні матеріали з Угорської Русі*. Т. 2. *Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти* / Зібрав Володимир Гнатюк. — Львів, 1898. — С. VIII. — (Етнографічний збірник; Т. 4).

⁴ Гнатюк В. *Руські оселі в Бачці (в полудневій Угорщині)* // *Записки НТШ*. — 1898. — Т. 22, кн. 2. — С. 1 - 58.

⁵ Гнатюк В. *Пісня про покритку, що втопила дитину* // *Матеріали до українсько-руської етнології*. — Львів, 1919. — Т. 19 - 20. — С. 249 - 389.

У згадуваному вже збірнику приказок, Іван Франко відкрив потужний пласт народної думки про громаду, особливо про сімейні стосунки українців, міжсусідські відносини, звичаї у господарстві, за яких обставин за-прошували примівника тощо. Збірник „Галицько-руські приповідки“ Івана Франка — блискучий зразок нового підходу до вивчення національної культури, що вигідно вирізняє її від подібних збірників відомих західних вчених того часу. Для Івана Франка приповідка (у даному випадку) „показує... процес творення місцевої та історичної традиції, вірувань, поведінок, жартів та ущипливих вигадок“. Це переконливо свідчило, що вірування і традиції, самі форми життя — „результат довговікового розвитку і що в тому розвитку велику роль грали сторонні чужонародні культурні та політичні впливи“. З іншого боку українська культура розглядалась не відрубно від світової цивілізації, а як оригінальна її частка. Крім того Іван Франко вважав свої народознавчі пояснення до приповідок важливими ще й в тому, що це дає „можливість торкнутись багатьох народніх звичаїв, вірувань, поведінок, діалектичних окремішностей та інших етнологічних та мовних явищ“,¹ тобто виявити оригінальність і неповторність української культури, українського характеру.

Вищесказане доводить, що українські вчені виробляли і пропагували модерні для тодішньої світової науки теоретико-методологічні засади, котрі відзначалися комплексним підходом до вивчення народного життя, прагненням цілісного відтворення української народної культури як світового явища.

Саме на широке комплексне бачення предмета теоретично націлювали етнографи НТШ. Дослідження

¹ Франко І. Передмова до першого тому // Галицько-руські народні приповідки. — Львів, 1901. — Т. 1. — С. XIX. — (Етнографічний збірник; Т. 16).

Дорогий друже мій

Радію як завжди, найбільше, бачити
свій час. плещу, як завжди - а
зростає як і повільно і швидко. Коли
повернувся від свого тижневого фе-
рменту щоб ти могла відпочити;
односторонній де-який у Києві і в
або що. Як і завжди, дієвим
партиї, як і завжди це зростає
це завжди імпієратив і ніколи
односторонній з Вами бачу це
відпочити.

Здоров'я Вам і Вашим

СВВ

Мені казали, що дуже важливо
Корреспондент. Мені це дуже важливо
і зростає як і повільно і швидко
дуже. Як і завжди - відпочити
до вас. -

„вдачі, поглядів і чуттів народа“¹ як комплексна про-
блема була вперше поставлена в українському народоз-
навстві на реальний ґрунт НТШ.

¹ Гнатюк В. Пісня про покритку, що втопила дитину // Матеріали
до українсько-руської етнології. — Львів, 1919. — Т. 19 - 20. — С. 266.

Власне, комплексний підхід до вивчення життя народу вимагав чіткості у записах, щоб, як зазначає Володимир Гнатюк, „не пропустити ніже тії коми“,¹ тобто, найдокладніше відтворювати мовленнєві моделі оповідача. Цю думку поглибив Іван Франко, звертаючи увагу на психологічний аспект народних переказів, форм привітань та на ті „зерна культурної історії та народної психології, що котяться день у день у тих сірих безконечних селянських розмовах“, які містять, окрім культурно-історичних даних, дещо більше — „а власне характеристики живих людей, їх пригод і настроїв, їх світогляду й етики“.²

Комплексний метод полягав також у етнолокальному дослідженні окремих теренів України, чи навіть сіл. В одному з квестіонарів Іван Франко і Володимир Гнатюк закликали збирати народні оповідання сіл і міст, бо „в них, можна сказати, лежить поезія кожної околиці, кожного села і кожного кутка в селі чи місті“.³ Систематичні теренові розвідки передбачали групування розмаїтих матеріалів за принципом „від колиски до гробової дошки“ на основі дослідження одного села. Таким чином, НТШ розгорнуло стаціонарний метод дослідження, започаткований Павлом Чубинським, а згодом широко використовуваний Етнографічною комісією при ВУАН. Прикладом є „Етнографічні матеріали з Угорської Русі“ Володимира Гнатюка, та XI-й том „Етнографічного збірника“, де вміщено працю Івана Колесси „Галицько-руські народні пісні“.

Іван Франко у передмові до вказаного тому подав докладний план, за яким збирав етнографічний матері-

¹ Гнатюк В. *Передмова // Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. 1. Легенди і новели / Зібрав Володимир Гнатюк. — Львів, 1897. — С. IX. — (Етнографічний збірник; Т. 3).*

² Франко І. *Bel parlar gentile // Літературно-науковий вісник. — Львів, 1906. — Т. 33. — С. 286.*

³ *Квестіонар для збирання місцевих переказів // Хроніка НТШ. — 1907. — Ч. 32. — С. 16.*

що не знаю, а це у великій формі дуже
 якому час передати свій прижиттєвий і науковий
 колісний опитувальник Колесському; імовірно Жук
 не забуде так і за етнографію: мій друг
 Ціковий каже подвійну сфугу , кільки перес-
 тів з зурцалом і кільки запечиват
 се-д-го зчучасним мовити кажи в
 браненнорівним колосотам. Подвійні сфуги
 в Бомі у Копа Маззковського у НЕБомі.

Майже це та одуфрима. Здарово

Вас Сергійович Коштовський

Написати мій брати могому, що там теж
 за Вас секретарю у Мовителі, щоб знову каз
 ксаць до того треба буде.

ал Іван Колесса у с. Ходовичах, поблизу Стрия: а) геологічний огляд околиці й села; б) географія і хореографія села; в) історична бувальщина села; г) фізичні прикмети ходовичан; д) їжа; е) одяга; є) способи господарювання; ж) лад у громаді; з) мова; и) духовні прикмети (звичаї, обряди, вірування, перекази). Автор передмови, очевидно, звертаючи увагу науковців та збирачів на план роботи, популяризував саме таку

форму досліджень.¹ Це була лише частина задуманої І. Колесою праці. На жаль, передчасна смерть у тридцятирічному віці талановитого етнографа перервала здійснення такого всеохоплюючого плану.

Повнота і синтез як метод досліджень прослідковується і в інших розвідках та виданнях. Іван Франко високо оцінив збірник Філарета Колесси „Людові вірування на Підгір'ю в с. Ходовичах Стрийського повіту“,² вказуючи, що це „перша спроба систематичного зводу людових вірувань в одній місцевості“. Доповнити вищезгаданий матеріал — таке завдання праці Івана Франка „Людові вірування на Підгір'ю“.³

Також Іван Франко вважав, що саме НТШ „намагається давати заокруглені колекції супорідного матеріалу по змозі такого, на який досі менше звернено увагу“.⁴ Ця теза передає ще один аспект комплексного вивчення народного життя, а саме: заповнити прогалини в народознавчій науці. Скажімо, Володимирові Гнатюку розходить ся не лише на збиранні фольклорних матеріалів (так само й етнографічних), але й на поглибленому вивченні філологічних явищ, пов'язаних із фольклорними пам'ятками. Тому, незважаючи на труднощі для читання, вчений записує всі матеріали в Угорській Русі діалектом, бо „діалект сей стане доступним нашим філологам та ученим“.⁵

¹ Колесса І. Галицько-руські народні пісні з мелодіями. Зібрав у селі Ходовичах // Етнографічний збірник. — Львів, 1901. — Т. 11. — С. 303 с.

² Франко І. [Передмова] // Людові вірування на Підгір'ю в с. Ходовичах Стрийського повіту, списав Філарет Колесса. — Львів, 1898. — (Етнографічний збірник. Т. 5).

³ Франко І. Людові вірування на Підгір'ю // Етнографічний збірник. — Львів, 1898. — Т. 5. — С. 160 - 218.

⁴ Франко І. Огляд праць над етнографією Галичини в ХІХ в. // Возняк М. З життя і творчості І. Франка. — К., 1955. — С. 240.

⁵ Гнатюк В. Передмова // Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. 1. Легенди і новели / Зібрав Володимир Гнатюк. — Львів, 1897. — С. ХІ. — (Етнографічний збірник; Т. 3).

Дорогий Батьку! Господом речено 15²⁸
 26 Поп: а ми на Вісвітні стр: 16 Поп а
 90 Поп: ари ели ела Вілеу до Пав він Шевченка.
 Прото і Ринсарит програю онові Мозамбі висвяти
 Вісвітні Віл: ісаа речено: Зібрати ділашні. Вісвіта. Пана-
масі дітні. Іх ели хороме. Урса Пасас Вісвітні Богословен
 ми ели дітні - проті проті дітні ели іли Вісвітні
 ми ели дітні ели а а проті ели дітні і Вісвітні
 ми ели дітні ели ели. Доручте що таі дітні ели
 ели ели ели ели а ели ели на Вісвітні дітні.
 а ели дітні ели ели і Вісвітні дітні. ели і
 ели ели ели. Іх дітні ели ели ели
 Проті Вісвітні 27/15 201 У Ринсарит

Комплексний підхід до вивчення національної культури спричинив інтерес до рукописних джерел, давніх документів. Саме НТШ вперше звернуло „пильну увагу також на ту пів-народню літературу рукописних легенд, повістей і апокрифів, що здавна знаходяться в руках народа і часто є джерелом його оповідань і вірувань“,¹ — зазначав Іван Франко. Під час обговорення реферата Зенона Кузелі „Причинки до народних вірувань з початків XIX століть“ відзначалася велика наукова вартість писаної літератури минулих століть, яка дає ширшу можливість вивчення історії духовного й національного життя народу, вияснення першопричин оригінальності української культури.² Іван Франко вказував на важливість студювання Требника, „особливо його стар-

¹ Франко І. Огляд праць над етнографією Галичини в XIX в. // Возняк М. З життя і творчості І. Франка. — К., 1955. — С. 240.

² Засідання секцій // Хроніка НТШ. — 1906. — Ч. 28. — С. 6.

ших кодексів для історії багатьох вірувань і обрядів нашого народу“, а також його вплив на формування світогляду українців.¹

Було зібрано цікаві матеріали з історії галицького українського духовенства ХУІІІ ст.: а) чотири пастирські листи єпископа Афанасія і Льва Шептицьких 1745-1759 рр. (подав Іван Франко);² б) екскомуніка в с. Мшанці 1773 р. (подав Іван Франко);³ в) аналіз книги о. декана Данила Заварницького (304 с.). Тут описи церков, книг, інвентарю, одягу священників, цвинтарів, а також надзвичайно цінна інформація про стосунки між селянами і греко-католицькими священниками, які були „трохи заможнішими селянами“.⁵ Зібраний матеріал навітлював духовне життя нашого народу і його інтелігенції. Ряд важливих документів народознавчого характеру Іван Франко використав у статті „Руське духовенство в боротьбі з народними віруваннями при кінці ХУІІІ ст.“.⁵ Вказана тема лежить облогодом ще майже зовсім недослідженою.

Етнографічна комісія НТШ швидко перетворилася в активно функціонуючу інституцію, все глибше вступаючи в ґрунт національних досліджень. Вона здобувала найвищі обрії наукової думки, інтегрувалася в європейські

¹ Франко І. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1897. — Т. 18, кн. 4, розд. „Бібліографія“. — С. 41.

² Франко І. Чотири пастирські листи єпископів Афанасія і Льва Шептицьких з рр. 1745 -1759 р (Матеріали до культурної історії Галицької Русі) // *Збірник історико-філософської секції*. — Львів, 1902. — Т. 5. — С. 1 - 16.

³ Франко І. Екскомуніка в с. Мшанці 1773 р (Матеріали до культурної історії Галицької Русі) // *Збірник історико-філософської секції*. — Львів, 1902. — Т. 5. — С. 47 - 50.

⁵ Франко І. Руське духовенство в боротьбі з народними віруваннями при кінці ХУІІІ ст. (Матеріали до культурної історії Галицької Русі) // *Збірник історико-філософської секції*. — Львів, 1902. — Т. 5. — С. 52.

⁵ Франко І. Руське духовенство в боротьбі з народними віруваннями при кінці ХУІІІ ст. (Матеріали до культурної історії Галицької Русі) // *Збірник історико-філософської секції*. — Львів, 1902. — Т. 5. — С. 51 - 86.

Острів, н. Тернопіль 27/10. 908. 119
 Кв. Редакції.

Прислав Кв. Редакції до не-
 ризнаєні отці три гонбидала
 маківських діаконів, поне-
 режені короткими особистими
 увагами про дні - буці Маків
 університеті кінської міт на
 Маківщині знав а з Мак
 ків богаїо цікавого та баки
 ся добре їх говору - отці тепер
 зедрав написати щось про
 них, бо в нас і так про тах
 могодній не то що мало пише
 ся, але і рідко спалинає ся.
 Загаломі уваги про Маків
 написав а вправді за коротко,
 але мені біломе хогумосаєк
 говор, бо він дуже цікавий.
 Есліби Кв. Редакція звашила про

школи. Повагою й авторитетом українських етнографів користувалася фінська етнологічна школа, зорієнтована працями А. Арне на застосування історико-географічного методу. Школа мала значний вплив на творчість Володимира Гнатюка повоєнного періоду. Теоретичні засади

цієї школи поділяв і Зенон Кузеля, який, у відповідності з історико-географічним методом етнологічного дослідження, вважав за необхідне „усистематизувати все багатство світових фольклорних мотивів, звівши їх до найосновніших, від яких пішли дальші варіанти“.¹

Таким чином, народознавчим студіям українських вчених притаманна передовсім комплексність досліджень, що проявлялася у кількох площинах.

Насамперед посиленою увагою до теоретико-методологічних та власне наукознавчих питань народознавство розглядалося у тісному контексті з іншими науками історико-культурологічного, соціологічного і, зрештою, навіть психологічного (етнопсихологічного) характеру. Відбувався обопільний процес внутрішнього самовизначення народознавства і одночасно його реінтеграція з суміжними науками зі всією системою наукових знань. Уже тоді українські вчені випереджали сучасне розуміння засадничо системного характеру суті науки, дотримуючись погляду про нелінійний характер взаємозв'язку наук, моделюючи їх як цілісну системну взаємодоповнювальних відношень: „народознавство опирається на ці науки та зі свого боку доповнює їх своїми висновками“.²

По-друге, українські вчені спробували поєднувати різні методи і підходи: історико-генетичний, порівняльно-типологічний, функціональний (особливо у соціальних та психологічних виявах останнього), географічний. Нарешті, по-третє — утверджувалося комплексне і систематичне дослідження народної культури та її насіїв у окремих місцевостях та регіонах. Одним із напрямів

¹ Пеленський Є. Ю. Зенон Кузеля — етнограф // *Записки НТШ*. — Париж - Нью-Йорк - Мюнхен - Торонто - Сідней, 1962. — Т. 169. — С. 77.

² Франко І. Найновіші напрямки в народознавстві (Лекція виголошена на першому щомісячному зібранні народознавчого товариства 28 лютого) // *Твори: у 50-ти т.* — Т. 45. — С. 234.

таких теренових досліджень було групування розмаїтих матеріалів за принципом „від колиски до гробової дошки“ на основі вивчення одного села. Другий напрямок комплексного підходу полягав у тому, щоб згрупований і зведений до купи матеріал давав змогу спеціалістам успішніше займатися порівняльними студіями. Етнографічна комісія НТШ однією з перших в Європі розпочала видавництво матеріалів системними збірками, групуючи однорідний матеріал в окремих книгах.

4.2. Українська етнографія у європейському інформаційному просторі

Функціонування будь-якої системи, а тим більше наукової інституції, залежить від постійного обігу інформації, неперервного її притоку на різноманітних рівнях. При тім, інформація виступає не лише збудником суспільного інтересу до науки, але й спонукальною силою розвитку її самої. Спорадичність інформації, фрагментарність чи розпорошеність її у різноманітних виданнях відіграє ту ж роль, як і брак інформації.

Налагодження такої необхідної для Товариства ім. Шевченка ділянки роботи належало, передовсім, Михайлові Грушевському — редактору „Записок НТШ“. У часописі було виділено два розділи інформативно-критичного характеру — „Наукова хроніка“ та „Бібліографія“ і тим самим закладено банк наукової інформації Товариства, зокрема етнографічної.

Виділ НТШ і його Голова Михайло Грушевський надавали науковій інформації великого значення. У звітах Михайла Грушевського про діяльність Товариства це питання виокремлювалося. Значним досягненням діяльності Товариства Михайло Грушевський вважав те,

що на сторінках „Записок НТШ“ за 1897-1898 рр., було прорецензовано чи проаналізовано 116 журналів і 270 книжок, з них етнографічного характеру 40 публікацій.¹

Розділ „Наукова хроніка“ і „Бібліографія“ стали основним науково-інформативним джерелом НТШ з питань етнографії. Таке навантаження „Записки НТШ“ мали до Першої світової війни, точніше до виїзду головного редактора Михайла Грушевського зі Львова. Справа в тому, що деяка частина членів Виділу Товариства була незадоволена структурою „Записок“. Скажімо, 17 листопада 1901 р., на засіданні всіх секцій розглядалася заява Михайла Грушевського про його увільнення з посади Голови Виділу і редактора „Записок НТШ“. Однією з причин такого кроку була незгода Михайла Грушевського з передачею секціям підготовки „Записок“.² З часу його відходу „Записки НТШ“ видавалися почергово секціями. Тому після 1917 р. якщо деякі томи „Записок“ і містять певний інформативний матеріал (т. 144-145, 1926 р. і т. 153, 1937 р.), то рецензій на праці з етнографії в них нема, окрім коротких публікацій чисто інформаційного плану (т. 155, 1937 р.). Тому в подальшому нашому аналізі йдеться тільки про наукову інформацію з народознавчих питань у „Записках НТШ“ довоєнного періоду.

Передовсім тут подавалась інформація про українські часописи з історії України та народознавства. Постійно рецензувались „Университетские Известия“ (Київ), „Записки императорского Харьковского университета“, „Труды Киевской Духовной Академии“, „Киевские Епархиальные ведомости“, „Подольские Епархиальные vedo-

¹ Грушевський М. Наукове Товариство імені Шевченка і його діяльність в 1898 р. // Записки НТШ. — 1898. — Т. 21, кн. 1., розд. „З Товариства“. — С. 9.

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 38.

мости“ та інші з історії, археології і етнографії України. Високо поціновано у „Записках“ „Земский сборник Черниговской губернии“, головно, за вміщені багаті відомості про освіту, економіку, народне лікування, домашні промисли та інші народознавчі матеріали. З 1897 р. у „Записках НТШ“ Володимир Гнатюк систематично рецензував майже всі випуски російських видань: „Этнографические обозрения“, „Известия Отделения Русского языка и словесности“, „Живая старина“. Тут же публікувалися рецензії не лише на столичні, а й периферійні видання — „Полоцкие Епархиальные ведомости“, „Известия общества археологии, истории и этнографии“ (Казань) тощо. Володимир Гнатюк звертав увагу і на статті з етнографії, які безпосередньо не стосувалися України, але становили інтерес з методологічної точки зору. Зокрема В. Йохельсона про людинність Якутської області з погляду історико-етнографічного, П. Островського про тюрків Мінусінської країни, космічні легенди Балтійських народів А. Погодіна та ін.¹ У „Записках Наукового Товариства ім. Шевченка“ Володимир Гнатюк подавав систематичні огляди про польські народознавчі видання як „Wisła“ і „Lud“, заохочував до публікування в них українських етнографічних матеріалів.

З точки зору збудження інтелектуальних потуг, здатних формувати нове концептуальне вирішення етнографічних проблем, найважливішим інформаційним джерелом був розділ „Бібліографія“. Критичні оцінки опублікованих праць сприяли формуванню української науки та її інтеграцію у світовий інтелектуальний процес. Такою була загальна концепція НТШ, яка матеріалізувалася у публікаціях Михайла Грушевського, Івана Франка, Володимира Гнатюка, Зенона Кузелі та інших видатних українських народознавців. Рецензучи

¹ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1896. — Т. 14, кн. 6, розд. „Наукова хроніка“. — С. 15 - 40.

народознавче дослідження французького вченого Леже про слов'янську мітологію, Михайло Грушевський рекомендував українським вченим ознайомитись із цією книгою, „із сучасним станом питань у науці“.¹ Іван Франко теж систематично виступав не тільки рецензентом світової художньої літератури, але й як оглядач етнографічних видань. У рецензії на роботу Александра Брюкнера „Русько-латинська церковна унія і її літературні пам'ятки“ („Archiv für slawische Philologie“ Bd, XIX) Іван Франко високо оцінив потрактування ученим унії „в духовному розбудженні Руси, в поламанню китайської стіни, яка досі ділила Русь від Заходу, в заведенню до літературних, термінологічних справ живої, близької до народної мови, в проламанню дотеперішніх візантійських шаблонів, в напливі сучасного, особистого елементу в літературі“. Важливим для української етнографії Іван Франко вважав те, що Брюкнер „вибирає з тих давніх полемік усякі приповідки“.²

Надаючи великої ваги інформації з питань етнографії у світовій науці в 1901 р. Михайло Грушевський запропонував тоді ще студентові Віденського університету Зенону Кузелі співпрацювати у бібліографічному відділі „Записок НТШ“. Його завданням було вибирати з усіх наукових публікацій в Італії, Франції, Австрії, Німеччині етнографічні праці і подавати короткий огляд їх у „Записках“. Огляди Зенона Кузелі про західно-європейську літературу систематично з'являлися аж до 1913 р. Зенон Кузеля опублікував 202 рецензії та бібліографічні довідки,³ про праці європейських вчених,

¹ Грушевський М. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1897. — Т. 19, кн. 5, розд. „Бібліографія“. — С. 3.

² Франко І. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1898. — Т. 21, кн. 1, розд. „Бібліографія“. — С. 18 - 19.

³ Янів В. *Бібліографія наукових праць Зенона Кузелі // Записки НТШ*. — Париж-Нью-Йорк-Мюнхен-Торонто-Сідней, 1962. — Т. 169. — С. 104- 117.

ознайомлення з якими становило великий інтерес українських науковців.

Серед українського читача Володимир Гнатюк пропагував праці австрійського вченого Раймонда Фрідріха Кайндля, які відзначаються „одною надзвичайно важливою річчю в етнографічній праці, а то великою сумлінністю. На його праці може кожний покликуватися сміливо, будучи певним, що не найде в них нічого тенденційного, ані фальшивого, що, на жаль, у других вчених неукраїнської народности аж надто часто случалося в їх наукових дослідях“. Володимир Гнатюк докладно реферував зміст кожного твору Фрідріха Кайндля про українців, вказуючи, що вони збагачують українську етнографічну літературу та знайомлять „широкий учений світ із життям русинів“.¹

Рецензуючи праці чеського вченого Франтішека Ржегоржа, зокрема його дослідження „Посвячення українського житла в Галичині“, Володимир Гнатюк відзначав, що ця робота „написана з великою вірністю, тому ж і немало цікава, особливо для Чехів і Поляків, що не обізнані з східним обрядом. З сеї, як і з других статей д. Ржегоржа, видно виразно, що в часі свого побуту в Галичині пізнав дуже докладно руський народ, з чого вийшла не лиш для нього користь, але й для Русинів“. Про іншу працю Франтішека Ржегоржа — „Календарик з народного життя лемків“ — Володимир Гнатюк писав, що вона відзначається „сумлінністю, вірністю і докладною обсервацією нашого життя народа: д. Ржегорж не гордує навіть дрібницями та затримується над ними, коли лиш вони призначаються до висвітлення незвісної якої справи“. З огляду на високий рівень досліджень чеського вченого і на те, що він подав новий матеріал, не опублікований в ук-

¹ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1898. — Т. 26, кн. 6, розд. „Бібліографія“. — С. 50.

раїнських видавництвах, а тому мало доступний українським дослідникам. Володимир Гнатюк пропонував „назбирати праці д. Ржегоржа, перевести на нашу мову і видати окремою книжкою“.¹ На жаль, це побажання Володимира Гнатюка й донині не виконане, тому значна частина народознавчої спадщини Франтішека Ржегоржа поза активним обігом в українській науці.

Володимир Гнатюк радив також ознайомитись із доробком польського вченого Д. Кольбушевського про народну медицину, бо „було би дуже пожаданим, щоб наші медики і натуралісти призбирували також подібні матеріали“.²

З особливою увагою Володимир Гнатюк ознайомлював українського читача із науковими досягненнями білоруського народу, його проблемами та здобутками. Це не випадково, бо політичне становище цього народу було майже таким, як і українського. У рецензіях стверджувалася думка про те, що культурний розвій народів відбувався навіть за складних економічних, соціально-політичних та національних обставин. Рецензії Володимира Гнатюка формували думку про цінність традицій культури кожного народу та вибудовували концепцію без упереджень і відчуття національної меншовартості. Володимир Гнатюк звертав увагу на дослідження Юхима Карського — автора понад 700 праць з народознавства, для якого фольклорно-етнографічний матеріал був основою з'ясування проблем формування і розвитку білоруської мови.³

Володимир Гнатюк відзначив також праці Митрофана Довнар-Запольського — історика, етнографа і

¹ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1899. — Т. 27, кн. 1, розд. „Бібліографія“. — С. 49 - 50.

² Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1897. — Т. 20, кн. 6, розд. „Наукова хроніка“. — С. 32.

³ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1905. — Т. 67, кн. 5, розд. „Бібліографія“. — С. 51 - 65.

фольклориста, автора програми „Значення етнографічного вивчення Гродзенської губернії“, дослідника сімейного побуту та звичаєвого права. Він рецензував роботи Марії Косич — дослідниці культури білорусів Чернігівської губернії,¹ Миколи Нікіфоровського — автора перших у Білорусі спеціальних праць з матеріальної культури.² Володимир Гнатюк високо оцінив не лише багатство фактичного матеріалу у цих працях, але й глибоке, комплексне, порівняльно-історичне його узагальнення. Він також виступив на захист оригінальності білоруської культури, її традицій, самотності білоруської мови.

Українським народознавцем Володимир Гнатюк особливо рекомендував ознайомитись із дослідженнями Михайла Федоровського — польського і білоруського етнографа, археолога, дослідника матеріальної і духовної культури Західної Білорусі, насамперед для одержання достовірної інформації щодо порівняння українських і білоруських вірувань, народної медицини тощо.³

Таким чином рецензування і реферування народознавчих публікацій було не тільки важливим засобом ознайомлення із станом науки, але й мобілізацією дослідників на новаторське дослідження проблем етнографії українців в контексті світової науки та знань про інші народи.

За змістом і проблематикою публікації мали: суто інформаційний, критично-аналітичний і полемічний характер, а також виконували роль методичних порад.

Для сучасного читача найбільшу цінність становлять рецензії критично-аналітичного характеру та роз-

¹ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1903. — Т. 55, кн. 5, розд. „Бібліографія“. — С. 42 - 44.

² Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1899. — Т. 27, кн. 1, розд. „Бібліографія“. — С. 40 - 44.

³ Там само. — С. 44 - 48.

діли щодо методико-теоретичних засад народознавчих досліджень.

Володимир Гнатюк передовсім гостро критикував роботи, в яких висновки не достатньо обґрунтовувалися фактичним матеріалом. Це стосувалося зокрема праць Н. Коробка „Восточная Волянь“ („Живая старина“, 1895). Філологічно невартісними він вважав і всі польські збірки українського фольклору, в яких поперекручувано українські слова, „чи ж відтоді (*мається на увазі 30 років, відколи поляки збирають український фольклор — О. С.*) не було часу навчитися сусідньої мови“.¹ Недопустимим було й ігнорування наукової етики, коли польський автор Аркадій Добровольський, намагаючись охарактеризувати українців з околиць Грубешова „дозволяє собі зовсім невідповідної іронії, особливо при описі деяких обрядів, то вийде з того, що праця не дає не тільки повної, але й неповної характеристики грубешівських селян“.²

Високо оцінюючи праці Фрідріха Кайндля, Володимир Гнатюк висловив критичні зауваги щодо помилок у записах українських слів, а „при передачі місцевостей послуговується автор польськими назвами... якби ті місцевості лежали серед чистої Польщі і якби їх селяни наші так справді називали“.³ Не погоджувався Володимир Гнатюк із трактуваннями назв „Русин“ і „Руснак“ у Кайндля, а також його поділом українців Карпат на етнографічні групи.⁴

Важливий блок питань критично-полемічного характеру у розділі „Бібліографія“ „Записок НТШ“ сто-

¹ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ.* — 1896. — Т. 14, кн. 6, розд. „Бібліографія“. — С. 30 - 33.

² Там само. — С. 34.

³ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ.* — 1898. — Т. 26, кн. 6, розд. „Бібліографія“. — С. 43 - 45.

⁴ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ.* — 1898. — Т. 21, кн. 1, розд. „Бібліографія“. — С. 29 - 37.

сується проблем етногенезу. Рецензуючи працю росіянина І. Смирнова „Значение урало-алтайских племен в образовании истории русской народности“ („Вестник и библиотека самообразования“, — 1903, — Ч. 34 и 35) М. Грушевський поставив під сумнів твердження, ніби урало-алтайські племена антропологічно більше вплинули на українців, ніж на росіян. Михайло Грушевський вказував, що „на підставі історичного матеріалу, яким оперує автор, не можна довести навіть звичайнісінького антропологічного впливу урало-алтайських племен на українські“. Водночас він висловив думку про потребу антропологічних досліджень, бо „поки що антропологія такого важного слова не сказала“.¹ Як відомо, вже 1903 р. Етнографічна комісія організувала антропологічно-етнографічну експедицію під керівництвом Федора Вовка, котра зуміла сказати вагоме слово у цій ділянці знань, про що йшлося вище.

Зенон Кузеля проаналізував ряд публікацій західноєвропейських науковців про етногенез слов'ян, зокрема у розділі „Нові праці над історією початків слов'янства“.² Автор відзначає наукову вартість звісток Птолемея, характеризує погляди Любора Нідерле, Павла Йосифа Шафарика, Олександра Веселовського, Александра Брікнера про походження слов'ян. Зенон Кузеля не погоджується з теорією Суровецького і Надеждіна, що базується на географічних назвах (питання далеко не застаріле й донині). Не відкидаючи самого методу дослідження, Кузеля слушно зазначає: „номенклатура (тобто географічні назви. — О. С.) підлягала таким всіляким змінам навіть серед тої самої етнографічної маси, що вірити їй цілком сліпо не можна“.³

¹ Грушевський М. [Рецензія] // Записки НТШ. — 1903. — Т. 55, кн. 5, розд. „Бібліографія“. — С. 4.

² Кузеля З. Нові праці над історією початків слов'янства // Записки НТШ. — 1903. — Т. 54, кн. 4, розд. „Наукова хроніка“. — С. 1 - 36.

³ Там само. — С. 5.

Систематичні публікації історіознавчих оглядів про зарубіжну етнологію відігравали роль наукового путівника, були засобом популяризації та утвердження наукових засад. Надаючи перевагу тереновим дослідженням живого процесу (функціональний підхід) перед суто реконструктивними побудовами кабінетних вчених-мітологів, науковці НТШ розглядали етнографічне явище чи фольклорний твір не як самодостатню структуру, а у контексті побутування, тобто, у динаміці. Рецензуючи працю Михайла Федоровського „Білоруський народ на Русі“, (Краків, 1897) Володимир Гнатюк відзначав як позитивний аспект те, що автор „не робить жодних карколомних штук, як то багато етнографів робило, особливо, коли заглиблювалися в пояснення народних вірувань, всідаючи кожен на свого коника „фантазії“. Водночас рецензент рекомендував українським вченим ознайомитись із цим твором ще з одного огляду: порівняльно-типологічного, оскільки українські і білоруські вірування мають багато спільного.¹

Багато практичних наукових вказівок знаходимо у рецензіях Володимира Гнатюка і стосовно методики праці науковця. Він невтомно повторював, що наукові висновки можна робити тільки на підставі достатньої кількості фактичного матеріалу у співвідношенні з уже опублікованою інформацією, обов'язково порівнюючи в історичному та територіальному аспекті з сусідніми регіонами та іншими народами. Володимир Гнатюк гостро відгукнувся про книжку білоруски Марії Косич („Литвины-Беларусы Черниговской губернии, их быт и песни“ (Живая старина, 1902), де локальні явища дослідниця „генералізує на всю територію... все те, що вона говорить про родинне село Росухи відноситься до

¹ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. – 1899. – Т. 27, кн. 1, розд. „Бібліографія“. – С. 44.

цілої білоруської території“. Саме з тієї причини праця „не витримує навіть найлегшої критики, а через те й не можна їй признати ніякої наукової вартості“.¹

Володимир Гнатюк постійно наголошував на конечності в етнографічних доробках насамперед фактичного вантажу, вважав, що давати розповіді про народ—справа зайва, потрібно довести самобутність народу, „оперту з одного боку на антропологічних студіях, з другого — на статистичних даних“.² Теза — з наукового погляду — цілком сучасна й актуальна сьогодні.

Ряд зауважень і побажань українські вчені висловлювали і щодо кращого розміщення у наукових працях приміток, щоб не створювати труднощів під час користування, як згрупувати зібраний матеріал та його ілюструвати тощо.³

Таким чином, розділи „Наукова хроніка“ і „Бібліографія“ у „Записках НТШ“ були вагомим явищем в українській науці, зокрема в етнографії. Українські дослідники ознайомлювалися зі здобутками світової етнографічної науки, що сприяло удосконаленню методики та організації їх власних досліджень.

¹ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1903. — Т. 55, кн. 5, розд. „Бібліографія“. — С. 42 - 44

² Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1898. — Т. 26, кн. 6, розд. „Бібліографія“. — С. 44.

³ Гнатюк В. [Рецензія] // *Записки НТШ*. — 1899. — Т. 27, кн. 1, розд. „Бібліографія“. — С. 44.

4.3. Участь у міжнародних народознавчих форумах

Окремою ділянкою діяльності Етнографічної комісії НТШ була репрезентація власних досягнень поза межами України. Українська наукова думка була представлена вже на першому міжнародному конгресі фольклористів у Парижі 1889 р. Із доповіддю „Початок Буддійських оповідань про цезаря Костянтина і їх сліди у слов'янському фольклорі” виступив Михайло Драгоманов, який головував на третьому засіданні конгресу. На форумі вперше було окреслено коло актуальних для вчених країн світу народознавчих завдань: створення музеїв, вивчення політичного життя (символи влади, підданство, право) та вивчення побуту (одяг, прикраси, дитячі забавки тощо), етики і моралі (поняття любові до вітчизни у традиціях і т. п.), впливу народних традицій на літературу і мистецтво.¹

У цьому контексті і розвивалася світова етнографічна наука. Саме в це річище впадав й потік української етнографічної науки. Важлива роль в ньому належала інформаційній діяльності Наукового Товариства ім. Шев-

¹ *Żmigrodski M. Międzynarodny kongres folklorystów w Paryżu roku 1889 // Wiśta (Miesięcznik geograficzno-etnograficzny). — 1889. — T. 3. — S. 974-975.*

ченка. Вчені Товариства періодично інформували світове наукове співтовариство про свої здобутки в галузі етнографії шляхом публікації статей, рецензій та оглядів у таких виданнях: „Archiv für Slavische Philologie”, „Zeitschrift für Österreichische Volkskunde”, „Zeitschrift des Vereines für Volkskunde” (постійним співробітником від НТШ у вказаних журналах був Зенон Кузеля), чеському „Narodopisni Vestnik”, фінському „F. F. Communications”, польських „Wisła” і „Lud”. З 1900 р. Наукове Товариство ім. Шевченка видавало „Хроніку Наукового Товариства ім. Шевченка” двома мовами (українською і німецькою). Після 1917 р. „Хроніка” виходила лише українською — ще одне свідчення занепаду Товариства.

Однією з форм „єднання України зі світом”, задеклароване в Статуті Товариства та практичного налагодження ділових контактів із зарубіжними вченими була постійна участь НТШ від 1900 р. у міжнародних наукових форумах. Виділ НТШ дбав про достойну репрезентацію на них української наукової інституції. Величезна заслуга в організації цієї роботи належала Федору Вовку. Саме його стараннями здобутки українських вчених було представлено на міжнародному конгресі фольклористів у Парижі 1900 р. 29 серпня у листі до секретаря Виділу НТШ Володимира Гнатюка Федір Вовк просив, аби на міжнародний конгрес фольклористів Іван Франко підготував реферат і переклав у скороченні на французьку мову. Також просить підготувати короткий огляд діяльності товариства за 10 років і таким чином ознайомити науковців світу з цією інституцією. На згаданому конгресі НТШ було репрезентовано рефератом Івана Франка про фольклорні студії в Галичині ХVII-XIX ст., працею Володимира Охримовича про залишки первісного комунізму в Галичині, розвідкою Федора Вовка про народні знання взагалі і особливо в Україні.¹ Цього ж

¹ ЦДІА — Ф. 309, оп. 1, спр. 2266, арк. 48.

1900 р. в Парижі відбувся конгрес археологів, де делегатом був Федір Вовк та представлено працю Олексія Покровського про горщик, знайдений у неолітичній могилі в Україні з витисненою свастикою.¹

Відтоді щорічно Товариство брало участь у різних міжнародних з'їздах, конгресах тощо. 1908 р. Зенон Кузеля взяв участь у конгресі Американістів у Відні. 1909 р. Філарет Колесса на ювілеї Гайндля у Відні виступив із рефератом про українські думи.² Вчені НТШ були запрошені також на міжнародний конгрес антропологів й археологів у Монако 1906 р.³

Цікавими були задуми Виділу НТШ про українсько-білорусько-литовський конгрес за участю істориків, філологів і етнографів, тобто вчених тих народів, які постійно перебували у складних політичних обставинах поміж Росією і Польщею. В цьому напрямі зробив перші кроки Михайло Грушевський, намагаючись заснувати часопис „Zeitschrift für Geschichte Ost-Europas”.⁴ Не випадково журнал має бути германомовний із підкресленням у назві належності України, Білорусії і прибалтійських країн до Європи. Про потребу такого видання промовисто свідчив Археологічний з'їзд у Києві 1899 р. З Києва до НТШ надійшло запрошення взяти участь у роботі з'їзду. 28 липня 1898 р. на спільному засіданні секції детально обговорювався склад делегації на з'їзд. Було обрано Івана Франка, Філарета Колессу, Володимира Коцовського, Степана Стоцького, Володимира Гнатюка, Михайла Грушевського, Володимдира Охримовича, Мирона Кордубу, Степана Рудницького, Володира Шухевича, Іллю Кукурудза,

¹ *Участь Товариства в наукових конгресах у Парижу // Хроніка НТШ. — 1900. — Ч. 4. — С. 17.*

² *Гнатюк В. Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883—1923). — Мюнхен—Париж, 1984. — С. 156.*

³ *ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 63.*

⁴ *Там само. — Арк. 26.*

Михайла Павлика, Костя Левицького, Кирила Студинського¹ та підготовлено 30 доповідей. Однак на з'їзді українська мова не була допущена. У зв'язку з цим 20 серпня 1899 р. Товариство надіслало президії з'їзду листа з заявою про те, що члени НТШ не братимуть участі у з'їзді, бо недопущення української мови „не тільки ставить практичну перешкоду для тих членів, що не володіють російською мовою, але й роблять участь морально неможливою”² (підкр. — О. С.). Вчені НТШ не могли змиритися з політичною і національною дискримінацією українців. Тому вони, представники української інституції, відмовилися від участі в XI Археологічному з'їзді. На спільному засіданні філологічної і історико-філософської секції з ініціативи Михайла Грушевського було ухвалено надрукувати реферати, підготовлені на з'їзд, в окремих збірниках „Записок НТШ”: матеріали з історії та етнографії було опубліковано у 31-32 томах, а з філології — у 35-36.³

Перед XII Археологічним з'їздом у Харкові 1902 р., Товариство отримало лист від Миколи Біляшівського з пропозицією взяти в ньому участь. Ця пропозиція була обговорена на засіданні історико-філософської секції. Відповідь була позитивною: вчені НТШ можуть поїхати на з'їзд, якщо одержать офіційне запрошення. Воно надійшло, але не на адресу Товариства, а особисто Кирилові Студинському. 12 липня 1902 р. на спільному засіданні всіх секцій обговорювали знову це питання: члени Товариства підтримали Голову Виділу, що „не личить їхати на з'їзд”, якщо запрошення не надійшло до інституції.⁴ Це було принципово важливим питанням, оскільки йшлося

¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 26.

² Гнатюк В. Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. З нагоди 50-ліття заснування (1883—1923). — Мюнхен—Париж, 1984. — С. 66.

³ Переднє слово // Записки НТШ. — 1899. — Т. 31-32, кн. 5 і 6. — С. 28. — Підп. відсутній.

⁴ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 44.

не про представлення окремих наукових праць чи досягнень, а презентацію Товариства, тобто визнання української наукової інституції, а тим самим — української науки.

На XIII Археологічний з'їзд 1905 р. у Катеринославі НТШ не було запрошено. Щоправда, на цей раз 40 вчених із 106 учасників з'їзду підписали заяву-протест проти того, що НТШ не запрошено на з'їзд та проти заборони на з'їзді української мови. Микола Сумцов відкрив з'їзд російською мовою, а далі вів засідання — українською.¹

На з'їзд у Чернігові, що відбувся 1908 р., вчені НТШ були запрошені від Московського археологічного товариства. На цей раз проти утиску української культури запротестувало Наукове Товариство у Києві. Тому історико-філософська секція НТШ, солідаризуючи із Київським Товариством, теж ухвалила „не брати участі у цьому з'їзді”.²

Не простими були відносини і зі західним найближчим сусідом. 1924 р. НТШ, як повноправну наукову інституцію було запрошено на I Всеслов'янський конгрес географів і етнографів, який 1925 р. відбувся у Празі. Етнографічна комісія взяла участь у конгресі у складі: Філарет Колесса, Мирон Кордуба, Іван Раковський, а також Степан Рудницький і Зенон Кузеля.³ На цьому, за задумом, першому інтегральному в межах слов'ян конгресі було прийнято ухвалу про заснування окремої комісії для дослідження життя народів Карпат і Балкан. Однак до комісії ввійшли лише представники державних націй, а саме: чехи, поляки, серби і болгари. Президія комісії звернулася до етнографів НТШ працювати у „Sekcji Szalansiszej” (видання названої ко-

¹ Гнатюк В. *Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. 3 нагоди 50-ліття заснування (1883–1923)*. — Мюнхен–Париж, 1984. — С. 68.

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 42, арк. 78.

³ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 746, арк. 4.

місії). На цю пропозицію Етнографічна комісія відповіла, що радо візьме участь у збірнику за умови зміни регламенту, тобто, коли до складу комісії буде залучено українців. Регламент не було змінено, тому українські вчені відмовилися публікувати свої праці у престижному науковому збірнику.¹ Довго обговорювалось також питання участі у II Всеслов'янському конгресі географів та етнологів у Польщі 1927 р., оскільки у „Провіднику конгресовому” (офіційне видання) оправдовувалися кордони Польщі від Балтики до Чорного моря, від Карпат по Дніпро, а в статті Чоловського події 1 листопада 1918 р. у Львові зображено як „німецьку роботу”, внаслідок якої українські полки накинули на Львів „гайдамацькі пута”.² Все ж було вирішено послати на конгрес своїх представників. Голова Етнографічної комісії Філарет Колесса, заступник голови комісії Іларіон Свенціцький і Іван Раковський виступили тут із доповідями.³ Важливо зазначити, що в підготовчий період до Виділу НТШ надійшло ряд листів від відомих польських вчених з пропозицією долучитися до роботи з'їзду. В матеріалах конгресу опубліковано статтю Філарета Колесси „Західно-українські музичні діалекти”.⁴

Голова Етнографічної комісії та його заступник приймали участь у I міжнародному з'їзді дослідників народного мистецтва у Празі 1928 р.⁵ Через два роки відбувся II такий з'їзд у Бельгії. Тут на прохання „Palais des Beaux Arts Bruxelles” (Палац мистецтв у

¹ Діяльність секцій і комісій // Хроніка НТШ. — 1926. — Ч. 67-68. — С. 29.

² У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського. — К., 1993. — С. 503.

³ Діяльність секцій і комісій // Хроніка НТШ. — 1930. — Ч. 69-70. — С. 75.

⁴ ІМФЕ. — Ф. 29-1. Листування 23, арк. 2.

⁵ Діяльність секцій і комісій // Хроніка НТШ. — 1930. — Ч. 69-70. — С. 75.

Брюкселі) було представлено зразки етнографічних предметів зі Львова.¹

Зберігся лист Філарета Колесси, в якому він докладно розповідає про участь українців у цьому форумі. Загалом, від слов'ян було небагато учасників: від росіян, болгар, сербів, словенців — не було нікого, від чехів — один учасник, від поляків — 3, від українців — 2. Реферат Філарета Колесси про гаївки і пов'язані з ними ігри, ілюстровані картинами Івана Труша та Олени Кульчицької, „звернув увагу спеціалістів і з різних боків почув я слова признання”. На закінчення нарад Філарет Колесса виступив ще раз із рефератом про збирацьку, видавничу і наукову працю в НТШ. Реферат, як пише Філарет Колесса, „був прийнятий дуже прихильно”.² Вадим Щербаківський виголосив на цьому конгресі реферат про українські писанки.³ Як підсумок про конгрес в Бельгії Філарет Колесса підкреслював: „переконуюся вже не перший раз, що такі міжнародні наукові конгреси мають чимале значення для престижу української науки”.⁴ (підкр. — О. С.)

Хоч про етнологічні студії НТШ згадується востаннє 22. 02. 1931 р., коли Філарет Колесса на засіданні філологічної секції реферував власну працю „Пережитки старослов'янського культу померлих: обрядове годування, ogrівання, купання і веселення покійника”, та хоча видання Етнографічної комісії припинили своє існування, авторитет НТШ у сфері народознавства зберігався ще довго. Українських етнографів зі Львова запрошують на з'їзд слов'янських географів і етнографів у Софію 1937 року. Тут НТШ було репрезентовано доповіддю Володимира Кубійовича „Досліди над життям

¹ ІМФЕ. — Ф. 29-1. Листування 25.

² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 316, арк. 44.

³ Там само. — Арк. 44.

⁴ Там само. — Арк. 45.

пастухів у північних Карпатах” та його демографічною розвідкою: „Зміни в стані населення на українських землях за останніх 40 років”.¹ Постійним делегатом НТШ у Міжнародному Фольклорному Союзі у Гельсінкі був Зенон Кузеля.²

Таким чином, кропітка щоденна праця Етнографічної комісії проявлялася не лише видавничою діяльністю, але й активною участю у міжнародному науковому житті. Це було одним із дійових способів інформування наукового світу із здобутками української науки, ознайомлення з традиційною українською культурою, її самобутністю і багатством. Крім того розширювалось інформаційне поле та налагоджувалися особисті ділові і наукові контакти. Все це виконувало важливу місію визнання української науки та її національних інституцій, зокрема НТШ як фактичної Академії Наук, що дорівнювало визнанню України за умов підневільного її становища.

¹ Діяльність Виділу за час від 27 березня 1935 р. до 26 грудня 1937 р. // Хроніка НТШ. — 1937. — Ч. 73. — С. 32.

² Пеленський Є. Ю. Зенон Кузеля — етнограф // Записки НТШ. — Париж—Нью-Йорк—Мюнхен—Торонто—Сідней, 1962. — Т. 169. — С. 80.

ВИСНОВКИ

НТШ — унікальне явище в історії України. Протягом багатьох десятиліть воно виконувало роль академічної установи у підневільній, колоніально залежній країні, продовжувало цілеспрямовану етнологічну діяльність, розпочату „Руською трійцею“, Південно-Західним відділом Російського Географічного Товариства. Вивчення культури і побуту українського народу в НТШ було піднесено на якісно новий рівень завдяки Етнографічній комісії. Фольклорні та етнографічні матеріали і наукові дослідження Етнографічна комісія публікувала у „Етнографічному збірнику“ і „Матеріалах до українсько-руської етнології“. Комісія ініціювала і організовувала антропологічно-етнографічні експедиції на базі нових європейських методик. Було створено музей археологічно-етнографічного профілю. Наукове Товариство ім. Шевченка об'єднало в одній структурі наукові сили всієї України, яка політично була розділена між двома імперіями — Росією і Австро-Угорщиною.

НТШ сприяло інтеграції української етнологічної науки в європейський і світовий науковий процес. Праці українських вчених публікувалися у французьких, німецьких, австрійських, польських виданнях. Федір Вовк, Іван Франко, Філарет Колесса, Зенон Кузеля та інші вчені НТШ брали активну участь у міжнародних конференціях, симпозіумах, знайомили зарубіжний

науковий світ із особливостями української культури. Вчені НТШ користувалися модерними на той час методами і методикою народознавчих досліджень. Українські етнологи постійно знайомили широку громадськість із здобутками іноземних народознавців. Завдяки Науковому Товариству ім. Шевченка українська етнологічна наука розвивалася у єдиному світовому річищі, була складовою європейських народознавчих студій.

Досвід організації етнологічних досліджень НТШ має неперехідне значення. Багато його починань і новаторських ідей не втрачали свого значення для сучасної науки, зокрема організації комплексного вивчення народної культури та етнографічних груп українців, конкретно-історичного, порівняльно-типологічного, функціонального підходу до осмислення та оцінки явищ традиційної народної культури, особливо налагодження обігу інформації.

Інституції,
що прислали свої видання Товариству
в 1915—1920 рр.*)

1. Amsterdam — Bibliothek de l' Université.
1) Nieuw Archief (1914—1915), 2) Revue semestrielle de Publications mathématiques (1914—1915), 3) Wiskundige Opgaven (1914—1916).
2. Amsterdam — Koninklijke Akademie van Wetenschappen.
1) Proceedings of the Section of Sciences (1916—1917), 2) Verslagen en Mededeelingen der Afdeling Letterkunde (1917).
3. Anvers — Academie Royale d' Archeologie de Belgique.
Bulletin (1919).
4. Αθήναι — Έθνικόν και κοινοδιαστρικόν Πανεπιστήμιον τῆς Ἑλλάδος.
Επιστημονική ἐκείρησις (1913—1917).
5. Berlin — Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte.
Zeitschrift für Ethnologie (1915—1917, 1919).
6. Berlin — Gesellschaft für Heimatkunde der Provinz Brandenburg.
Brandenburgia (1915—1917).
7. Boulder — The University of Colorado.
Bulletin (1915).
8. Braunschweig — Deutsche physikalische Gesellschaft und Deutsche Gesellschaft für technische Physik.
Physikalische Berichte (1920).
9. Breslau — Schlesische Gesellschaft für Volkskunde.
Mitteilungen (1915—1916).

*) В скобках подаємо, за який рік одержала бібліотека Товариства відповідне виданє.

10. Bruxelles — Société de Bollandistes.
Analecta Bollandiana (1920).
11. Budapest — Magyar Tudományos Akadémia.
Nyelvtudomány (1914—1915).
12. Budapest — Magyar Néprajzi Társaság.
Ethnographia (1915—1917).
13. Budapest — Magyar Történelmi Társulat.
Századok (1915—1916).
14. Budapest — Königl. Ungarische Geologische Reichs-Anstalt.
1) Jahresbericht (1914—1916), 2) Mitteilungen (1915—1916).
15. Budapest — Magyar Nemzeti Múzeum, Néprajzi Osztálya.
Értesítője (1914).
16. Budyšin — Matica Serbska.
Časopis (1915 i 1917).
17. Bukarest — Academia Româna.
Analele, Seria II (1913—1916).
18. Cambridge — Philosophical Society.
1) Proceedings (1920), 2) List of Fellows (1920).
19. Cambridge, Mass. — Peabody Museum of American Archeology
and Ethnology.
Papers (1917).
20. Christiania — Kongelige Frederiks Universitet.
1) Aarsberetning (1913—1914), 2) Universitets-Bibliotekets Aarbok
(1901—1914), 3) Universitetsbibliotekets Aarsberetning (1915).
21. Christiania — Videnskapsselskapet.
1) Forhandlingar (1915—1916), 2) Skrifter (1914—1915).
22. Danzig — Westpreussischer Geschichtsverein.
1) Mitteilungen (1914—1918, 1920), 2) Zeitschrift (1916, 1918, 1920).
23. Dorpat — Naturforscher-Gesellschaft.
Sitzungsberichte (1918—1919).
24. Dresden — Verein für Erdkunde.
Mitteilungen (1915).
25. Elberfeld — Verein für rheinische und westfälische Volks-
kunde.
Zeitschrift (1915—1919).
26. Frankfurt a. M. — Physikalischer Verein.
Jahresbericht (1915—1917).
27. Göteborg — Högskola.
Göteborgs Högskolas Årsskrift (1912—1918).
28. Göttingen — Königl. Gesellschaft der Wissenschaften.
Nachrichten (3 ceptî) (1914—1920).
29. Graz — Historischer Verein für Steiermark.
Zeitschrift (1915—1918).
30. Hamburg — Museum für Völkerkunde.
Bericht (1914—1916).
31. Heidelberg — Historisch-philosophischer Verein.
Neue Heidelberger Jahrbücher (1914—1919).

32. Helsingfors — Société Finno-Ougrienne (Suomalais Ugrilaisen Seura).
1) Journal (1915—1920), 2) Memoires (1915—1920).
33. Helsingfors — Societas Scientiarum Fennica.
1) Förhandlingar (1914—1920), 2) Bidrag till k nnedom af Finlands Natur och Folk (1919).
34. Igl  — Ungarischer Karpatenverein.
Jahrbuch (1915—1917).
35. Kiel — Königl. Universitäts-Bibliothek.
1) Chronik (1914—1916), 2) Reden (1915—1916).
36. K iv — Ukrainське Наукове Товариство.
1) Записки (1915—1917), 2) Зб рки, 3) Україна (1914 i 1917).
37. Lancaster, Pa. — Редакція „Annals of Mathematics“.
Annals of Mathematics (1915—1916, 1918—1919).
38. Leipzig — Sächsische Akademie der Wissenschaften.
Berichte über die Verhandlungen der philol.-hist. Klasse (1914—1919).
39. Leipzig — Fürstlich Jablonowski'sche Gesellschaft.
Jahresbericht (1916—1917).
40. L viv — Towarzystwo ludoznawcze.
Lud (1915, 1918).
41. L viv — Towarzystwo literackie im. Mickiewicza.
Pamiętnik literacki (1915—1917).
42. L viv — Towarzystwo Miłośników przeszłości Lwowa.
1) Biblioteka Lwowska (1919), 2) Sprawozdanie.
43. L viv — Polskie Tow. przyrodników im. Kopernika.
Kosmos (1914—1915).
44. L viv — Редакція „Przegląd prawa i administracji“.
Przegląd prawa i administracji (1915—1916, 1918).
45. Mantova — R. Accademia Virgiliana.
Atti e Memorie (1914—1917).
46. Mexico — Sociedad Cientifica „Antonio Alzate“.
Memorias y Revista (1920).
47. München — Landesverein für Heimatschutz.
Bayerischer Helmschutz (1915—1920).
48. München — K nigl. Akademie der Wissenschaften.
1) Abhandlungen (2 cepl) (1915—1918), 2) Festreden (1914—1916), 3) Jahrbuch (1914—1915, 1917), 4) Sitzungsberichte (1915—1917).
49. Neuchatel — Musée Ethnographique.
Rapport Annuel (1917).
50. New-York — American Geographical Society.
Bulletin (1914).
51. New-York — American Mathematical Society.
1) Bulletin (1914—1915), 2) List of Officers and Members (1915).
52. Poznań — Historische Gesellschaft für die Provinz Posen.
Zeitschrift (1919).
53. Poznań — Towarzystwo przyjaci ł nauk.
1) Album zabytk w przedhistorycznych Wielkiego Ksi stwa Poznań-

- sklego (1914—1915), 2) Roczniki (1915—1918), 3) Materyaly wydziału teologicznego (1917—1918), 4) Zapiski muzealne (1917), 5) Имени видана (1917—1918).
54. Praha — Národopisné Museum Česko-Slovanské. Národopisny Věstník Česko-Slovanský (1915—1918).
 55. Praha — Jednota Českých Filologů. Listy filologické (1916—1918).
 56. Praha — Jednota českých matematiků. Časopis (1915—1916).
 57. Praha — Král. Česká Společnost Nauk. 1) Věstník (2 copy) (1915—1917), 2) Vyroční zprava (1917), 3) Jahresbericht (1915—1917), 4) Имени видана (1916).
 58. Praha-Vrřovice — Valdesovo Museum knoflíků a šatních spinadel všech způsobů a dob. 1) Zprávy (1917—1918), 2) Berichte aus dem Knopf-Museum Heinrich Waldes (1917—1918).
 59. Sarajevo — Bosansko-hercegov. Zemaljski Muzej. 1) Glasnik (1917), 2) Voda kros zbirke muzeja (1914—1916).
 60. Sendai — Kaiserlich-Japanische Universität. Arbeiten aus dem anatomischen Institut (1918—1920).
 61. Stockholm — Nordiska Museet. Fataburen (1915—1919).
 62. Stockholm — Nyfilologiska Sällskapet. Studier i Modern Språkvetenskap: (1917).
 63. Tokyo — Kaiserlich-Japanische Universität. Mitteilungen aus der medizinischen Fakultät (1915—1919).
 64. Upsala — Kongl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet. 1) Arbeten (1916—1918), 2) Ekonomisk Tidskrift (1915—1916), 3) Eranos (1914—1916), 4) Skrifter (1914—1917), 5) Upsala Läkareförenings Förhandlingar (1916—1918), 6) Upsala Universitets Årsskrift (1914—1915).
 65. Upsala — Geological Institution of the University. Bulletin (1915, 1917).
 66. Wien — Akademie der Wissenschaften. 1) Almanach (1913—1917), 2) Anzeiger (2 copy) (1917, 1919—1920), 3) Archiv für österreichische Geschichte (1916), 4) Denkschriften (1915—1919), 5) Mitteilungen der Erdbeben-Kommission (1916—1917), 6) Sitzungsberichte (5 copy) (1914—1919).
 67. Wien — Anthropologische Gesellschaft. Mitteilungen (1914—1920).
 68. Wien — Редакция „Mitteilungen zur jüdischen Volkskunde“. Mitteilungen zur jüdischen Volkskunde (1916, 1919).
 69. Wien — Verein für österreichische Volkskunde. Zeitschrift (1916—1919).
 70. Wien — Vereinigung der österreichischen Richter. Österreichische Richter-Zeitung (1916—1918).
 71. Wien — Präsidium des Abgeordnetenhauses. Stenographische Protokolle, Anträge und Beilagen (1917—1918).

72. Wien — Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik.
Jahrbücher (1915).
73. Zagreb — Jugoslovenska Akademije Znanosti i Umjetnosti.
1) Izvješća (1916—1917), 2) Ljetopis (1915—1917), 3) Rad (1915—1917),
4) Starine (1916), 5) Zbornik za nar. život (1915—1917).
74. Zagreb — Hrvatsko Prirodoslovno Društvo.
Glasnik (1915—1917).
75. Zagreb — Kr. Hrvatsko - Slavonsko - Dalmatinski Zemaljski
Arhiv.
Vjesnik (1915—1917).
-

II Свінське засідання секції; історично-філософської та фізико-математичної. 25 ч. ш. над 1898.

Проф. Грушевський пропонує зібрати справу переведення постанов нового статуту МВР на чужу мову, що до секції. Зібрання згоди на це, а також, що, по зняттю статуту, перше право виступити належить на з'явленні загальних зборів МВР, після чого секції мають ^{представити} пропонувати новому Вдівству: висвітлити на дієсних листів (по новому статуту) і коли вони будуть іменовані, секції попередити розвинути всі на фконституції на ново. Зв'язано з'ясувати, чому се не перешкодило Вдівству. Далі зазначено над коригуванням на дієсних листів МВР, виступає комісія, до якої ввійшли: проф. Грушевський, др. Конос Левинський, др. О. Коноса, др. Г. Франко і Іванко. Комісія має зазначити над тим, кого запровадити до Вдівства на дієсних листів МВР, і пропонувати цю справу на з'явленні з свінським засіданням секції. Директорство при цьому має бути — споре постановити на д. 19 новий статут не має, але може бути дієсним листом МВР.

На внісск проф. Грушевського виступає історико-філософська комісія, до якої ввійшли: др. Г. Франко, Володимир Шухевич, Ван. Іванко, др. О. Коноса, Леждинський, др. Конос Левинський, Ван. Охримович, Д. Ленкин, Шанкович (Угорщина), Х. Вольф (Париж), [Дикарев (Росія), Х. Христинський (Росія), др. Гринько (Росія).

Умовою комісії виступає др. Г. Франко, запровадити новий статут МВР, а також, Х. Вольф, секретарем Ван. Коноса.

моща, разглагольствуя. "Директор Зипунка" два ст. Зипунка и
В. Лианозка. При Лианозке над комиссией введено следствие
нигилистическое. Разве не видно в этом переполнении
на год изгнанных чужих?

В Ланозке на восток Зипунка Общины го. Моба.
мешка во заповедях Зипунка Мухом, захвачено на
те: кому не Зипунка Мухом над своим основанием отпе-
не кто то моба самостийна инициатива, но в ^{зани}
названии своем: гби чужие, нечетка и пытка; го пер-
вый з мх невид над инициатива Товариществом Ланозке.
це, го згрови Директорства Директор Мухом Моба.
мешка и. Удобрение; кому не ба згрови Мухом над
своим основанием? над, во згрови ба згрови з инициатива.
на (неустой) инициатива инициатива, в маче згрови
специсил. Зипунка Мухом? инициатива и згрови
во Мухом и. Удобрение гл заповедях Ланозке
Мухом, за инициатива згрови.

На провозмито ст. Моба захвачено згрови
во згрови Мухом и згрови Ланозке го комиссией,
во згрови инициатива згрови, а инициатива Моба.
мешка и. Удобрение згрови згрови. Згрови го згрови.
згрови и. Удобрение згрови згрови комиссией
гл згрови Мухом. В. Удобрение згрови инициатива
згрови и згрови, во згрови згрови в згрови
згрови Мухом.

М. Табанд.

Наукове видання
Інститут народознавства
Національна Академія наук України

Оксана Адамівна Сапеляк
Етнографічні студії в Науковому
Товаристві ім. Шевченка.
(1898—1939 р. р.)

Комп'ютерне макетування та верстка: Анжела Приставська

Фото із збірки НТШ, бібліотека Інституту Народознавства
НАН України

Інститут Народознавства НАН України
79000, Львів, пр. Свободи, 15

Підписано до друку 03.07.2000 р.
Формат 60-84/16. Папір офсетний. Офсетний друк.
Умов. друк. арк. 11,62.
Замовлення № 629

Жовківська друкарня видавництва
Отців Василян «Місіонер»
80300, Львівська обл., м. Жовква, вул. Василянська, 8

Оксана Сапеляк — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту народознавства Національної Академії Наук України, відомий громадсько-політичний діяч. Автор багатьох наукових розвідок, науково-популярних та публіцистичних статей, член НТШ.

нефто
мону, що, по з-
відін на звичайних
екзії патонь предоп
подат
в на дієстних л.
будуць іменовати
митують ся на: Н
визиньви
вистих лєнів
вої війнам: при
Колесса, і
навіннє наг
на дієстних
на сігуть
робото при мо
нового
товари
на ввєстк
істо, і до